ΧΡΟΝΙΑ ΠΡΩΤΗ — ΤΟΜΟΣ 1ος ΑΘΗΝΑ, 26 ΣΕΠΤΕΜΒΡΗ 1943 ΑΡΙΘ. ΦΥΛΛΟΥ 4

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΥΡΙΑΚΗ

ΒΓΑΙΝΕΙ ΚΑΘΕ ΔΕΥΤΕΡΗ ΚΥΡΙΑΚΗ

ΙΔΙΟΧΤΗΤΗΣ ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΜΠΟΥΝΤΟΥΡΗ"

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΠΟΥΝΤΟΥΡΗΣ

ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΦΡ. ΜΑΛΑΤΕΣΤΑΣ ΜΕΝΕΛΑΟΥ 9

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ — ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ — ΣΥΝΤΑΞΗ: Δράμας 20 — ΑΘΗΝΑ

ΤΟ ΦΥΛΛΟ 1200 ΔΡΑΧΜΕΣ

ΤΟ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΗΜΑ ΜΑΣ

Η ΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗ ΜΥΡΙΒΗΛΗ

ΕΝΑΣ νέος μοῦ ἀνακοίνωσε μὲ ὕφος ἐξαγγελτικὸ τὸν ὁρισμὸ ποὺ μόλις εἶχε μάθει, γιαὐτὸ τόνε λογάριαζε γιὰ ὁλότελα καινούργιο:

—Ἡ λογοτεχνία; Μὰ δὲν τὴν ἐννοῶ κι αὐτή, παρὰ σὰν ἕνα κοινωνικὸ λειτούργημα, ποὺ ἔχει σκοπὸ νὰ ἐκφράσει...

Καὶ μοῦ ἀράδιασε τοὺς «σκοποὺς» τῆς Τέχνης.

Μιλοῦσε μὲ φωτιά, στὰ καθαρὰ μάτια του ἄστραφτε ἡ πίστη, ἡ πρώτη πίστη ποὺ γοήτευε τὴν ἡλικία του.

Ἀγαπῶ τοὺς νέους ποὺ πιστεύουν. Θαρῶ κιόλας πὼς μόνο οἱ νέοι ἔχουν αὐτὸ τὸ χάρισμα. Νὰ πιστεύουν ὥς τὴ θυσία. Γι αὐτὸ καὶ ὅποιος πιστεύει μὲ τέτοια ἀφιλοκέρδεια δὲν παύει οὐσιαστικὰ ποτές του νὰ εἶναι νέος.

Ἄκουγα μὲ συγκίνηση τὶς ἱερές του κοινοτοπίες καὶ συλλογιόμουν: Κάθε ἀνθρώπινο πλάσμα λοιπὸν εἶναι μιὰ καινούργια ἐμπειρία τῆς ζωῆς, καὶ μέσα σὲ κάθε πλάσμα ἡ ζωὴ ξαναρχίζει ἀπὸ τὸ ἄλφα καὶ προχωρεῖ, ἕνα - ἕνα βῆμα, μέσα στὸ ὀργανικὸ ξετύλιγμά της. Περνᾶ πάνω ἀπὸ τὰ ἴδια μονοπάτια χίλιες φορές, καὶ τὴν κάθε φορὰ τὸ μονοπάτι εἶναι πρωτοπάτητο. Παντοῦ καινούργια ἀγκάθια, καινούργια λουλούδια γιὰ τὰ ἀχόρταγα πόδια.

Τόσα δισεκατομμύρια ἄνθρωποι ζήσαν καὶ πέθαναν. Σ' ὅλη τὴ ζωή τους, μιὰν ἄπειρη θάλασσα ζωῆς, πήγαιναν μὲ λαχτάρα καὶ περίσκεψη, ψαχουλεύοντας νἀνακαλύψουν τὸ δρόμο ποὺ βγάζει στὴν Ἀλήθεια. Κανένας τους δὲν τὸ φαντάστηκε ποτὲς πόσα ἀχνάρια στρατοκόπων κείτονταν σφραγισμένα κάτω ἀπὸ τὰ βήματά του, πάνω στὴν ἀρχαία σκόνη τοῦ δρόμου.

Ὅλοι τους ἔζησαν δοκιμάζοντας ἕναν - ἕνα τοὺς καρποὺς τοῦ δάσου. Καὶ καλὰ νἀνακαλύψουν τὸ ἐξαίσιο καὶ ἐπικίντυνο δέντρο τοῦ Καλοῦ καὶ τοῦ Κακοῦ.

Πόσους στυφούς, πόσους πικροὺς καρποὺς δὲ δάγκασαν. Πόσοι μορφασμοί. Ἡ διάψευση, ἡ ἐλπίδα, ἡ θλίψη, ἡ χαρά, τὸ φαρμάκι καὶ ἡ ἡδονή.

Βύθιζαν τὰ νέα δόντια τους στὰ χρυσόμηλα ποὺ κρέμαζαν ζουμεροὺς μαστοὺς στὴν ἄκρη τοῦ βάραθρου. «Μῆλο μου ποῦσαι στὸ γκρεμό...» Ξενυχιάστηκαν, ξέσκισαν τὰ πέλματα καὶ τὰ χέρια νὰ τὸ φτάσουν. Καὶ σὰν δάγκασαν τὸ φουσκωμένο φροῦτο τὸ στόμα γιόμισε στάχτη.

Ὕστερ' ἀπ' ὅλον αὐτὸ τὸν ἀγώνα πεθαίνουν οἱ ἄνθρωποι. Αὐτὸ γίνεται μόλις ἀρχίσει νὰ λιανοχαράζει μέσα στὴν ἀμφιβολία τῆς αὐγῆς τὸ μαγικὸ φάντασμα τῆς Γῆς τῆς Ἐπαγγελίας. Ὁ ὁδοιπόρος προφήτης ξεψυχᾶ διψασμένος στὴν κορφὴ τοῦ βουνοῦ. Ἁπλώνει τὰ χέρια μὲ πόθο καὶ πεθαίνει. Ἐκεῖ κάτου, μακρυά, ἀνάμεσα στοὺς γαλάζιους ἀτμούς, εἶναι, πιθανὸν νὰ εἶναι ἡ ὀνειρεμένη πολιτεία μὲ τὰ τρεχάμενα νερὰ καὶ τὰ χυμώδη σταφύλια.

Μερικοὶ ἀπ' αὐτούς, πρὶν πεθάνουν, κάθισαν κ' ἔγραψαν τὴν ἐμπειρία τους σὲ βιβλία. Ἔτσι, νὰ βλέπουν οἱ ἐρχόμενες γενεὲς καὶ νὰ βάζουν γνώση.

Ἀλοίμονο, καὶ μόνο αὐτό τους τὸ μάταιο κίνημα, δείχνει πόσο ἀτοί τους δὲ μπόρεσαν νὰ κερδίσουν τὴ Γνώση. Γιατὶ τότες θὰ καταλάβαιναν πὼς κάθε ἄνθρωπος ἔχει ἀπάνω του τὴν κατάρα — ἐγὼ τὸ λέω δικαίωμα καὶ προνόμιο — νὰ ψάξει μονάχος του γιὰ τὴν ἀλήθεια τῆς ζωῆς, γιὰ τὴ δική του ἀλήθεια, τῆς δικῆς του τῆς ζωῆς.

Πρέπει νἀρχίσει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸ δρόμο. Νὰ δοκιμάσει ὅλο τὸ ἀνατρίχιασμα τοῦ πρωϊνοῦ ξεκινήματος. Νὰ χαρεῖ ὅλες τὶς ξεκουρασιὲς τῶν ἐνδιάμεσων σταθμῶν, νὰ νιώσει ὅλες τὶς εὐωδιές, τὶς γέψες, τὰ χρώματα, νὰ ἀγγίξει τὰ δάχτυλά του πάνω σ' ὅλες τὶς μορφὲς καὶ τὰ σχήματα.

Αὐτοῦ δὰ μέσα εἶναι ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ. Ἀλλιώτικα οἱ ἀνθρώποι θὰ γενιούμασταν γέροι καμπουριασμένοι κάτω ἀπὸ τὸ ἀσήκωτο βάρος τῆς πείρας τόσων προγόνων. Δὲ θὰ πιστεύαμε σὲ τίποτα ἄλλο ἔξω ἀπὸ τὴν ἀπιστία μας. Οὔτε στὴν ὀμορφιά, οὔτε στὸν ἔρωτα, οὔτε στὴν καλοσύνη. Δὲ θὰ πιστεύαμε στὸν ἄνθρωπο. Καὶ αὐτὸ θὰ ἦταν σὰ νὰ γεννιούμασταν μὲ μιὰ ψυχὴ ψόφια καὶ ἀποσυνθεμένη, μέσα σένα κορμὶ παιδιάτικο. Γιατὶ τὸ κατακάθι τῆς σοφίας εἶναι φαρμάκι..

—Ἡ λογοτεχνία, ἔλεγε ὁ νέος, εἶναι κι αὐτὴ ἕνα κοινωνικὸ λειτούργημα, πού...

Δὲν ἀγαπῶ τοὺς ὁρισμούς, παρὰ σὰν πέτρες πεταγμένες δοκιμαστικὰ στὰ βάθη τοῦ σκοτεινοῦ πηγαδιοῦ, ἔτσι γιὰ νἀκουστεῖ στὸ βάθος ὁ ἀντίχτυπος.

Ὁ ὁρισμὸς εἶναι ἐφεύρεση τῆς Φιλοσοφίας καὶ ἡ Φιλοσοφία ἔχει μέσα της πολλὴν αὐτάρκεια, (θἄλεγα αὐταρέσκεια) γιὰ νἀποτελέσει τὸ σιταρόψωμο τῆς ζωῆς. Ἡ Φιλοσοφία μοῦ εἶναι ἀγαπητὴ στὰ ξεκινήματά της. Ὅταν τὸ στόμα της εἶναι γεμάτο ἀπὸ ἐρωτηματικὰ καὶ καλὴ πίστη, σὰν τὸ στόμα τοῦ παιδιοῦ. Ὅμως σιγὰ - σιγὰ ξεχνάει πὼς βγῆκε «γιὰ νὰ μάθει» κι ἀρχίζει «νὰ διδάσκει». Καὶ σὰν ἀρχίσει κανεὶς νὰ διδάσκει, μοιραῖα θὰ καταντήσει στὸ «σύστημα».

Ἔ, ὅταν μιὰ φιλοσοφία φτάσει νὰ συγυριστεῖ μέσα στὸ «σύστημά» της καὶ νὰ στρογγυλοκαθίσει μέσα στὴν «κοσμοθεωρία» της, ἡ φιλοσοφία αὐτὴ ἔχει πιὰ σπάσει τὸ λοῦρο ποὺ τὴν κρατοῦσε ἑνωμένη μὲ τὴ ζωὴ καὶ μὲ τοὺς χυμούς της. Γιατὶ τὸ «σύστημα» εἶναι τὸ σχηματικὸ ἔργο ἑνοὺς ἀνθρώπινου μυαλοῦ, τὸ μυαλὸ αὐτὸ ἀνήκει σ' ἕνα πεπερασμένο ἄτομο, μὲ ὁρισμένη ἰδιοσυγκρασία, ὁρισμένα αἰσθητήρια ὄργανα γιὰ μιὰ προσωπικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς.

Ὅμως ἡ ζωή! Αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀδιάκοπη, ἀσταμάτητη, αἰώνια ροὴ ἀπὸ ἄπειρα τέτοια ἄτομα, καὶ ἄπειρα ἀκόμη ἄλλα, ποὺ ἀνήκουν σὲ ἄλλα βασίλεια. Καὶ σόλα αὐτὰ ὑπάρχουν ἄπειρες παραλλαγὲς σὲ ἰδιοσυγκρασία, ἄπιαστες καὶ ἀκαθόριστες ἀποχρώσεις ἐντυπώσεων, ἀμέτρητη ποικιλία ἀπὸ αἰσθητήρια ὄργανα, ποὺ κανένα δὲ μοιάζει μὲ

ΑΠΟ ΤΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΤΡΑΤΗ ΜΥΡΙΒΗΛΗ: Ἡ Σοφία τῆς Ζωῆς. Χρονογράφημα.
ΘΡΑΣΟΥ ΚΑΣΤΑΝΑΚΗ: Ταξίδι γύρω στὸ γαλλικὸ μυθιστόρημα (μελέτη) - Θέατρο (κριτικὸ σημείωμα).
Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ: Χειρόγραφα τῆς μοναξιᾶς.
ΑΣΤΕΡΗ ΚΟΒΒΑΤΖΗ: Ὁ μικρὸς ἀδερφός. Διήγημα.
ΚΩΣΤΑ Θ. ΔΗΜΑΡΑ: Νεῖκος καὶ Φιλότης στὸ ἔργον τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ (μελέτη).
ΤΕΛΛΟΥ ΑΓΡΑ: Κριτικὰ Σχεδιάσματα.
ΚΛΕΩΝΟΣ ΠΑΡΑΣΧΟΥ: Ἡ «Καθαρὴ» διήγηση.
ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΜΠΟΛΕΤΣΗ καὶ ΓΙΩΡΓΟΥ ΛΙΑΚΟΥ: Πέντε τραγούδια.

ΘΡΑΣΟΥ ΚΑΣΤΑΝΑΚΗ

ΤΑΞΙΔΙ ΓΥΡΩ ΣΤΟ ΓΑΛΛΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Γ'.

ΜΕΣΑ στὸν ἴδιο ἐκεῖνο ιζ' αἰώνα, ἔρχεται μιὰ διάσημη γυναίκα, ἡ Κα ντὲ Λὰ Φαγιὲτ (1634 - 1693) καὶ ἀνυψώνει τὸ ἐπίπεδο τοῦ μυθιστορήματος. Μεγάλη Κυρία τῆς Αὐλῆς, συχνάζει στὸ 'Οτὲλ ντὲ Ραμπουγιέ, ὅπως κ' ἡ κατὰ εἰκοσιεφτὰ χρόνια πρεσβύτερη συνάδελφος της Μαντελαὶν ντὲ Σκουντερὺ κ' εἶναι φίλη τῆς 'Ανριέττας τῆς 'Αγγλίας. Σημαντικὴ φιλία, γιατὶ ἡ 'Ανριέττα αὐτή, ποὺ παρὰ λίγο θὰ παντρεύουνταν τὸ Λουδοβίκο ιδ', συντέλεσε στὴν ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης τοῦ Δούβρου καὶ πεθαίνοντας ἔκανε τὸ Μποσσουὲ νὰ γράψει τὸν περίφημο ἐπικήδειο του: «Πεθαίνει ἡ Κυρία, ἡ Κυρία πέθανε!» 'Η Κα ντὲ Λὰ Φαγιὲτ ἔχει τὴν τύχη τῶν ἐξαιρετικῶν σχέσεων. 'Η ζωή της διασταυρώνεται μὲ τὶς γνωριμίες τοῦ κάθε ἐκλεχτοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς της. Στάθηκε στενὴ φίλη καὶ τῆς Κας ντὲ Σεβινιέ, αὐτῆς ποὺ μὲ τὴν ἐπιστολογραφία της καθοδηγεῖ, ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεά, τὴν εὐθυκρισία, τὴ στοργή, τὴν πνευματικότητα καὶ τὴν ἐρωτικὴ φρόνηση τῆς Γαλλίδας, τόσο τῆς νεαρῆς ὅσο καὶ τῆς ὑπέργερης.

Μὰ τὸ μεγάλο πρόσωπο ποὺ συντρόφεψε τὴ Λὰ Φαγιὲτ κι' ἔγραψε, λένε, μαζί της τὴν Πριγκηπέσσα ντὲ Κλὲβ εἶναι ὁ ντὲ Λὰ Ροσεφουκώ. Δὲν ἀρνεῖται κ' ἡ ἴδια τὴν ἐπίδραση του: «Μοῦ ἔδωσε πνεῦμα, ἀλλὰ ξανάφτιασα τὴν καρδιά του». "Αν ὀφείλουνται σ' ἐκεῖνον, οἱ φωτεινὲς καὶ στέρεες σελίδες τοῦ πρώτου ψυχολογικοῦ μυθιστορήματος τῆς Γαλλίας, πρέπει νὰ ποῦμε πὼς κι' ἐκείνη ἡμέρωσε τὴ μισάνθρωπη σοφή του πόρωση, μὲ τὴν καθημερινὴ συντροφιά της λιγόστεψε τὴ σκληρότητα καὶ τὸ σκῶμμα τοῦ πολυμήχανου πατέρα τῶν 'Αποφθεγμάτων.

Τὸ πρῶτο της ἀξιοσημείωτο βιβλίο εἶναι τὸ μυθιστόρημα 'Η Ζαϋντ (1670) ποὺ γίνεται στὴν 'Ισπανία, στὸ τέλος τῆς κατοχῆς τῶν Μαύρων, καὶ ποὺ ἔχει θέμα του τὶς περιπέτειες μιᾶς νεαρῆς 'Ελληνίδας: ναυαγεῖ στὰ παράλια τῆς Καταλωνίας, ὅπου τὴν περισυλλέγει ὁ Κονσάλβος, γιὸς τοῦ διοικητὴ τῆς Καστίγιας. Τὴν κλέβουν κατόπιν οἱ Μαῦροι, τὴ σώζει πάλι αὐτὸς καὶ τέλος παντρεύουνται. Τὸ μυθιστόρημα αὐτό, ἂν καὶ πολὺ πιὸ σύντομο ἀπ' ἐκεῖνα τοῦ 'Ονορὲ ντ' Οὐρφὲ καὶ τῆς Μαντελαὶν ντὲ Σκουντερύ, ἔχει τὰ ἴδια περίπου «ἡρωϊκὰ» στοιχεῖα: ἐξαφανίσεις, παρεξηγήσεις, συναντήσεις ἀπροσδόκητες, χύμα ἱπποτισμοὺς κι' ἀπίθανες δραματικότητες. 'Υπάρχει ὅμως μιὰ λιτότητα, μιὰ αὐτοκυριαρχία στὸ ὕφος, μιὰ διάθεση «σοβαρῆς» ψυχολογίας, λογοτεχνικὲς ἱκανότητες, ποὺ θαρρεῖς καὶ προετοιμάζουν τὶς ἀρετὲς τῆς Πριγκηπέσσας ντὲ Κλέβ. Εἶναι ἕνα πέρασμα, μιὰ γέφυρα, ἀνάμεσα στὰ ποταμώδη καὶ κάπως ἀνεδαφικὰ ἀφηγήματα τῶν Οὐρφὲ - Σκουντερὺ καὶ τῆς Μανὸν Λεσκὼ τοῦ 'Αββὰ Πρεβό, ποὺ θ' ἀκολουθήσει ὕστερα ἀπὸ πενηνταπέντε χρόνια. 'Αξίζει νὰ προστέσουμε πὼς τὴ Ζαϋντ τὴν προλογίζει ὁ Οὐέ, μὲ τὴ μελέτη του «Γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν μυθιστορημάτων», ποὺ ἀποτελεῖ αὐθεντία, ἀκόμη ὡς σήμερα.

Τὴ μεγάλη δόξα καὶ τὴν ἀθανασία τὴ χρωστᾶ ἡ Κα ντὲ Λὰ Φαγιὲτ στὸ μυθιστόρημα της Πριγκηπέσσα ντὲ Κλὲβ (1678). Καθὼς μαθαίνουμε ἀπὸ τὶς ἐπιστολογραφικὲς ἀδιακρισίες τῆς Κας ντὲ Σεβινιέ, ἄρχισε νὰ τὸ γράφει ἕξη χρόνια πρὶν καὶ διάβαζε μερικὲς σελίδες σὲ ἐκλεχτοὺς τοῦ κύκλου της. Τὸ γράφει καὶ τὸ ξαναγράφει, ἔχοντας καθημερινὸ σύμβουλό της τὸ Λὰ Ροσεφουκώ, ποὺ εἶναι εἰκοσιένα χρόνια γεροντότερος της καὶ ποὺ συνδέεται μαζί της μὲ «τρυφερὴ φιλία» ἀπὸ τὸ 1665. «Κλειδώνουνται μέσα στὴν κάμαρη καὶ γράφουν... Κάτι ἑτοιμάζουν!» λέει ἡ Κα ντὲ Σκουντερὺ σ' ἕνα της γράμμα. Μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς πὼς τὸ μυθιστόρημα αὐτὸ τὄχει γεμίσει τὸ βαθὺ πάθος τῆς Λὰ Φαγιέτ, ὁ πλούσιος αἰσθηματισμός της, συγκρατημένος ὅμως ἀπὸ τὴ λογικὴ καὶ τὴ σκωπτικὴ ἐμπειρία τοῦ Λὰ Ροσεφουκώ.

'Ο μύθος του ξετυλίγεται στὴν Αὐλὴ τῆς Γαλλίας, τὴν ἐποχὴ τῶν Βαλουά, ποὺ μοιάζει πολὺ μὲ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς Αὐλῆς τοῦ Λουδοβίκου ιδ', ὅπου ζεῖ ἡ Λα Φαγιέτ. Μπορεῖ ἔτσι καὶ διαγράφεται πιὸ λεύτερα ἡ ἀφήγηση της. Αὐτὸ ὅμως εἶναι μιὰ λεπτομέρεια, γιατὶ τὸ ἔργο δὲν ἔχει καμιὰ ἱστορικὴ ἀξίωση. Γυρεύει νὰ μᾶς ἐκφράσει μιὰ ψυχολογικὴ περιπέτεια: ἡ διδα ντὲ Σὰρτρ παντρεύεται τὸν πρίγκηπα ντὲ Κλέβ, χωρὶς κανένα αἴσθημα. 'Εμπνέει ἕνα μεγάλο ἔρωτα στὸ πιὸ γοητευτικὸ πρόσωπο τῆς Αὐλῆς, τὸ δούκα ντὲ Νεμούρ, καὶ γρήγορα καταλαβαίνει πὼς κ' ἡ ἴδια τὸν ἀγαπᾶ. "Ενας ἐξαιρετικὸς ἔρωτας.. Μὰ κ' ἡ συζυγικὴ πίστη της εἶναι τὸ ἴδιο μεγάλη. Τρομάζει ἀπὸ τὸ πάθος της, θέλει βοήθεια καὶ τὴ γυρεύει ἀπὸ τὸν ἄντρα της. Τοῦ ἐξομολογεῖται τὸ πάθος καὶ τὸ μαρτύριο της. Σημειῶστε πὼς οὔτε γίνεται λόγος σ' ὅλο τὸ ἔργο γιὰ τὶς Δέκα 'Εντολές, οὔτε ἀναφέρεται ἡ λέξη μοιχεία — ἡ μαγικὴ λέξη ποὺ τροφοδότησε ἀπὸ τότε καὶ τροφοδοτεῖ ὡς σήμερα τὸ θέατρο καὶ τὸ μυθιστόρημα, ἀπὸ τὸ Μολιέρο καὶ τὸ Ρακίνα, ὡς τὸ Φλωμπὲρ καὶ τὸν Τολστόη. 'Αλλ' ἂς ξαναγυρίσουμε στὸν πρίγκηπα ποὺ ἀκούει τὶς ἐξομολογήσεις τῆς γυναίκας του. 'Αντὶ νὰ θυμώσει, νὰ βγάλει σπάθα καὶ πιστόλα, παρηγορεῖ τὴν πριγκηπέσσα — σκηνὴ ποὺ τὴ βρῆκαν ἀπίθανη κι' ἐξεζητημένη οἱ κριτικοὶ τοῦ τότε καιροῦ. Τὴν παρηγορεῖ, μὰ τὸ χτύπημα εἶναι μεγάλο καὶ πεθαίνει σὲ λίγο καιρό. 'Ο καθένας θὰ περίμενε πὼς ἡ χήρα, λεύτερη τώρα, θὰ παντρεύουνταν τὸ δούκα. Μὰ τέτοια ἀπόφαση «χυδαία κι' εὔκολη» οὔτε περνᾶ ἀπὸ τὴ σκέψη της. Θὰ μείνει πιστή, πέρα ἀπὸ τὸν τάφο, στὸν ἄνθρωπο ποὺ ποτὲ δὲν ἀγάπησε, μὰ ποὺ εἶταν ὁ ἄντρας της. Καὶ τραβιέται σ' ἕνα μοναστήρι. Κάνει τὸ δυσκολότερο. Τὸ πιὸ ἐνάντιο στὶς ἐπιθυμίες της. Γιατί, ἐπιζεῖ ἀκόμη μέσα στὴ λογοτεχνικὴ πορεία τῆς ἐποχῆς, τὸ ἡρωϊκὸ στοιχεῖο, τὸ ἱπποτικό, ποὺ τῆς κληρονόμησε ἡ προηγούμενη γενεά. Μόνο, ποὺ ὁ ἱπποτισμὸς αὐτὸς ἀντὶ νὰ ἐκτελεῖται σὲ χῶρο ἀνοιχτό, ἀντὶ νὰ ἔχει σκηνή του τὴν ὕπαιθρο ἔχει ζωτικὴ φωλιά του τὸν ἐσωτερικό μας κόσμο, τὴν ἠθικὴ μὲ τὰ ψυχολογικά της κλαδώματα.

"Οπως εἴπαμε, ἡ μυθοπλαστικὴ πλευρὰ τοῦ ἔργου κρατᾶ κάποιες συγγένειες μὲ τὰ προγενέστερα. 'Η γενική του ὅμως μορφὴ τὸ ξεχωρίζει καὶ τοῦ δίνει τὴν κορυφαία θέση μέσα στὸν αἰώνα του. Μιὰ ἀκρίβεια καὶ λεπτότητα αἰσθημάτων, μιὰ διάκριση στὸ πάθος, μιὰ ἄμεση εὐαισθησία καὶ πειθὼ ποὺ δὲν τὶς εἴχαμε συναντήσει ὡς τότε. Μεγάλες ἀρετὲς ποίησης, εἰλικρίνειας, διαύγειας καὶ ψυχολογικῆς παρατηρητικότητας, ποὺ ἔχουν πάντα ὁδηγό τους τὴ λογικὴ καὶ ποὺ τὸ κάνουν τὸ βιβλίο αὐτὸ νὰ στέκει πάνω ἀπὸ τὸ χρόνο. Δὲ γέρασε. 'Ο σύγκαιρινός μας ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ τὸ διαβάσει καὶ νὰ τ' ἀγαπήσει, γιατὶ ἀπὸ σελίδα σὲ σελίδα του θὰ ξεχνᾶ πὼς πέρασαν δυόμισι περίπου αἰῶνες ἀπὸ τὴ μέρα τῆς ἔκδοσης του.

Καὶ κανένας κριτικὸς δὲν ἀμφισβητεῖ πὼς μὲ τὴν Πριγκηπέσσα ντὲ Κλὲβ ἀρχίζει ἡ μεγάλη οἰκογένεια τοῦ ψυχολογικοῦ μυθιστορήματος τῆς Γαλλίας.

ΘΡΑΣΟΣ ΚΑΣΤΑΝΑΚΗΣ

τάλλο, κανένα δὲ δέχεται μὲ τὸν ἴδιον τρόπο τὰ ἠχητικὰ κύματα τῆς ζωῆς, καὶ ὅλα ἔχουν δίκιο, γιατὶ ὅλα ζοῦν καὶ μονολογοῦν τὴν ἀλήθεια, τὴν ἀλήθεια τους, τὴν προσωπική τους ἀλήθεια. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀπειρία ἀπὸ τὶς ἀλήθειες, συνθέτει τὴν ἀκατανόητη καὶ ἀπέραντη 'Αλήθεια τοῦ Θεοῦ!

— Τί εἶναι ἡ λογοτεχνία; Μοῦ ἔλεγε ὁ νέος μου φίλος. Δὲν τὴν ἐνοῶ κι αὐτὴ παρὰ σὰν ἕνα κοινωνικὸ λειτούργημα, ποὺ ἔχει σκοπό...

Καὶ ἡ πίστη στὸ δόγμα ποὺ τὸν ἔμαθαν νἀποστηθίζει, ἄστραφτε χαρούμενη καὶ ἀθῶα μέσα στὰ καθαρὰ μάτια του.

Κοίταξα μὲ προσοχὴ μέσα σαὐτὰ τὰ μάτια, ποὺ δὲν εἶχαν ἀκόμα τὸν ἴσκιο τῆς ἀντρίκιας ματιᾶς, καὶ τοῦ εἶπα στὰ σοβαρά.

— Μπορεῖ νἆναι «κι αὐτὸ ἀκόμα», φίλε μου. Μά... τί ὀφελεῖ νὰ τὸ συλλογίζεσαι; 'Η οὐσία τῆς Τέχνης δὲν εἶναι ἡ Γνώση. Εἶναι ἡ Αἴσθηση.

ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ

ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΤΗΣ ΜΟΝΑΞΙΑΣ

15.

Η γριούλα, ἀναδιπλωμένη στὸν ἐγκόσμιον ἑαυτό της, πότιζε μέσα στὸ λιγοστὸ φῶς τοῦ εἰρηνεμένου ἀπόβραδου, τὰ μυριστικὰ τοῦ ἔρημου χαγιατιοῦ. Καθὼς περνοῦσα, στάθηκε καὶ μοῦ πρόσφερεν ἕνα γαρύφαλο. "Ακουσα τοὺς ἁρμούς της νὰ τρίζουν, τὴν ἀνασαιμιά της νὰ βγαίνει σὰν ἀπὸ λαχανιασμένο φυσούνι. "Ενιωσα πὼς εἶταν ὁ θάνατος — κι ἀνάμεσα σ' ὅλους ὁ φοβερότερος, ὁ θάνατος τοῦ γυναίκειου κορμιοῦ — ποὺ κρατοῦσε στὰ ξερὰ κλαδιὰ τῶν χεριῶν του τὸ φλογάτο γαρύφαλο. Τοῦτο τὸ γαρύφαλο ἄνθιζε περίλυπο ἀνάμεσα στοὺς τάφους τῶν προγόνων καὶ στὸ δικό του, τὸν βέβαιο τάφο. Τὰ νιάτα. Μονομιᾶς ὄρθωσα τὸ κορμὶ ποὺ τρεμοσάλευε ἀντίκρυ μου ἕτοιμο καὶ πάλι ν' ἀναδιπλωθεῖ, γιατὶ καρτεροῦσαν οἱ ἁρμπαρόριζες, γιατὶ καρτεροῦσαν τὰ γεράνια τὴν εὐλογία τοῦ δροσάτου νεροῦ· τ' ὄρθωσα καὶ τοῦ φόρεσα τὴν ὀμορφιὰ τοῦ χαμένου καιροῦ. Εἶταν πάλι ἓν' ἀπόβραδο τοῦ καλοκαιριοῦ κ' ἕνα κορίτσι ἔσκυβε στὸ χαγιάτι κ' ἔκοβε τὸ φλογάτο γαρύφαλο καὶ τὸ κρατοῦσε στὸ ἄπραγο καὶ πρόσχαρο χέρι· τὰ μάτια του ἔλαμπαν ἀνυπόμονα ἀνάμεσα στὶς μακριές, λιπόθυμες βλεφαρίδες· πυκνοὶ βόστρυχοι σκοτεινῶν μαλλιῶν τρεμοσάλευαν στὸ πλάι τοῦ ἀνήσυχου τράχηλου· βογγοῦσε καὶ τότες ἡ ἀνασαιμιά, μὰ εἶταν ὁ βόγγος της ἕνας στεναγμὸς ἐρωτικῆς προσμονῆς κ' ἕνα τραγούδι εὐτυχίας.— Δὲν κάτεχα παρὰ τοῦτον μονάχα τὸν τρόπο τῆς ἀντιπροσφορᾶς. 'Η γριούλα ἀνάγειρε πάλι στὶς ἁρμπαρόριζες. Δὲν κατάλαβε τίποτε. Πολλὲς φορὲς οἱ ἄνθρωποι δὲν καταλαβαίνουν τὸ καλύτερο ποὺ τοὺς δωροῦμε.

16.

«Εἶταν πάλι ἓν' ἀπόβραδο τοῦ καλοκαιριοῦ»: ὧρες ὁλάκερες μπορεῖς νὰ κάθεσαι μὲ τὰ μάτια στυλωμένα πάνου σὲ τούτη τὴ φράση καὶ νὰ μὴ θέλεις ν' ἀκούσεις τίποτε περισσότερο. Λιτανεία φιλέρημων ἴσκιων. Δὲν ὑπάρχει σημάδι τῶν περασμένων ποὺ νὰ μὴ γίνεται «ἓν' ἀπόβραδο τοῦ καλοκαιριοῦ». Μαγευτικὴ μελωδία σὲ συνεπαίρνει. Περιγιάλια καὶ λαγκαδιές, πολιτεῖες καὶ μοναξιές, οἱ ἄνθρωποι, τὰ περιστατικά, τὸ πρόσωπο τῆς μοίρας, τὸ μεθύσι ἀνάμεσα στὰ φύλλα ἑνὸς βιβλίου, τὸ λουλούδι ποὺ δοσφράνθηκες μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρό, ὁ πρόσκαιρος εὐτυχισμὸς κι ὁ βέβαιος θρῆνος — ὅλα χαμένα μέσα στὸ μενεξεδένιο λυκοφώτισμα τὰ γεύεσαι μὲ τὴν ἴδια, παράδοξη γεύση, τ' ἀγγίζεις μὲ τὴν ἴδια βελούδινη ἀφή. 'Η ἀνερμήνευτη γοητεία τῆς λέξης. Καί, ξαφνικά, κεῖ δὰ χάμου, ποὺ ὀνειρεύεσαι τὰ μακρισμένα θαμπὰ σχήματα καὶ περιδιαβάζεις στὸ χεῖλος τῆς λίμνης μὲ τοὺς μυθικοὺς κύκνους καὶ συλλογιέσαι τὴν 'Οφηλία μεταμορφωμένη σὲ ἄσπρο νούφαρο καρφωμένο στὸ τέλμα τοῦ "Αμλετ — μιὰ φράση ὁλότελα διαφορετικὴ σὲ ξεστρατίζει σὲ ἀλλόκοτα κατατόπια. "Αν τύχει καὶ πεῖς: «"Ορθρος γαλήνιος σὲ φθινοπωρινὰ νερά», δὲν εἶσαι πιὰ ὁ ἴδιος ἄνθρωπος. Χωρὶς ἄλλο, ἡ διάθεσή μας δὲν εἶναι συχνὰ παρὰ λίγες συλλαβές, ποὺ κατορθώνουμε νὰ τὶς ζήσουμε στὸ ἀκέριο τους νόημα.

17.

Τὸν καιρὸ ποὺ στέριωνα τὸ χάρτη στὸ τζάμι καὶ προσπαθοῦσα νὰ τὸν μεταφέρω μὲ τὸ μολύβι στὸ δικό μου χαρτί, κι ἀπελπίζομουν βλέποντας, πόσο χοντροκαμωμένο εἶταν τὸ σχέδιό μου καὶ πόσο λεπτοχαραγμένο τὸ πρότυπο, μήτε ποὺ φανταζόμουν πὼς ἄλλο τίποτε δὲ θάβλεπα καὶ πὼς δὲ θάκανα ἄλλο τίποτε σὲ μιὰν ὁλάκερη ζωή. Μὰ πόσος θὰ πρέπει νάναι ὁ ἀπελπισμός μας τώρα δὰ ποὺ τὸ νιώθουμε καλά, πὼς ὄμορφα - ὄμορφα σχεδιάζουμε τὴν πράξη καὶ πὼς δὲν ὑπάρχει πραγμάτωση ποὺ νὰ μὴν προδίνει τὸ ἰδεατὸ πρότυπό της! Μόλις ἡ λαχτάρα τῆς καρδιᾶς ξεκινήσει ἀπὸ τὰ κορφοβούνια της καὶ κατέβει στὴν πολιτεία, πόση λάσπη καθημερινότητας τὴν τυλίγει! Αὐτοὶ οἱ χωματένιοι, οἱ χοντροκαμωμένοι ἄνθρωποι ποὺ συναπαντιοῦνται μαζί μας μπορεῖ — κανεὶς δὲν τὸ ξέρει — νὰ κρύβουν μέσα τους τὰ πιὸ ἀνάερα περιγράμματα. Μὰ δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ τὰ γυμνώσεις, χωρὶς νὰ σκοτώσεις καὶ τὴν ὕλικὴ ὕπαρξη, χωρὶς νὰ σκοτώσεις καὶ τοὺς ἴδιους.

18.

Εἶχε νυχτώσει χωρὶς ἀστέρια καὶ στεκόμουν κάτου ἀπὸ τὸ σκυθρωπὸ κυπαρίσσι, στὸ φράχτη τοῦ περβολιοῦ, καὶ νόμισα πὼς φώναζαν τ' ὄνομά μου· καὶ τὸ φώναζαν δειλά, παραπονετικά, στοργικά. Μὰ δὲν εἶταν παρὰ ἡ μοναξιὰ ποὺ θροοῦσεν ἀνάλαφρα ὁλόγυρά μου. Τότε συλλογίστηκα τὴ μανούλα. Καὶ τὴν εἶδα νάρχεται ἀπὸ τὴν αἰωνιότητά της στὰ βήματά μου, μὲ τ' ἄσαρκα χέρια, μὲ τ' ἄσαρκα μάγουλα, μὲ τὰ σβησμένα μάτια — μιὰ μανούλα ἀνύπαρχτη, μὰ καὶ γιὰ τοῦτο ὅσο ποτὲ ζωντανή. Κι ἄνοιξαν οἱ πηγὲς τοῦ κοιμισμένου θρήνου τὴν ὥρα κείνη κ' ἔνιωσα τοὺς σταλαγμοὺς τῆς ὀδύνης νὰ πέφτουν σὰν τὴν ἀνοιξιάτικη βροχούλα στὴν ὕπαρξή μου. Δὲν εἶταν μήτε ἡ ἄπειρη στοργή, μήτε τὸ ἄπειρο πάθος, μήτε ὁ ἄπειρος πόνος, ποὺ μοῦ ξύπνησε τὴν ἀνάγκη τοῦ θρήνου. Εἶταν τὸ φῶς ποὺ ἄστραψε μέσα μου μονομιᾶς, δείχνοντάς μου τί μποροῦσε μονάχα ἡ μανούλα νὰ κατορθώσει: τίποτε ἄλλο — μονάχα τὴν ὥρα τὴν πικρότατη τοῦ μεταγνωμοῦ νὰ στέκεται στὸ πλάι σου καὶ νὰ παίρνει ἀπάνου της τὸ φταίξιμό σου. Κι ὅταν οἱ ἄλλοι ὁρμοῦσαν μὲ τὶς πέτρες στὰ χέρια, αὐτὴ — πρωτομάρτυρας — νὰ δέχεται μὲ καρτερία τὸ λιθοβολισμό, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ σοῦ δείξει, πὼς δὲν εἶχες πέσει σὲ κανένα φταίξιμο, κι ἂς βογγοῦσε μέσα της ἡ συνείδηση τῆς ἀνεμυαλιᾶς σου.

19.

"Ενα μάτσο γλωσσὰ γιασεμιά. Κάποιο χέρι τ' ἀπόθεσε στὸ τραπέζι μου τὴν ὥρα, ποὺ ἔλειπα. Εἶταν ἕνας ἄνθρωπος ποὺ μὲ συλλογίστηκε. "Ισως δὲ ζοῦμε παρὰ ὅσο μᾶς συλλογιοῦνται οἱ ἄλλοι. 'Η γενιὰ συλλογιέται τὴ γενιά, μά, καθὼς οἱ αἰῶνες στοιβάζονται, οἱ ἀνώνυμοι νεκροὶ πληθαίνουν. 'Ο καθένας πεθαίνει μαζὶ μὲ τοὺς νεκροὺς ποὺ κατοικοῦν στὴν ὕπαρξή του. Καὶ κεῖνοι πεθαίνουν τότε γιὰ δεύτερη καὶ τελευταία φορά. Πόσο θὰ πρέπει νὰ τὴν τρέμει κανεὶς τὴν ὥρα τοῦ θάνατου· ὄχι γιὰ τὸν ἑαυτό του — γιὰ τοὺς νεκρούς του, γι αὐτὴ τὴ μανούλα. ποὺ δὲν κατένει παρὰ τὸ χῶρο τῆς μνήμης τοῦ παιδιοῦ καὶ ποὺ δὲ θὰ μπορέσει νὰ μάθει κανεὶς ὑστερότερά του, πὼς στάθηκε ἡ πιὸ πονεμένη κ' ἡ πιὸ πονετικὴ μανούλα τοῦ κόσμου — καὶ γι ἄλλα, μὰ καὶ γιὰ τοῦτο τὸ μοναδικό: πὼς εἶταν ἡ δική του μανούλα.

Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΣΤΕΡΗ ΚΟΒΒΑΤΖΗ

Ο ΜΙΚΡΟΣ ΑΔΕΡΦΟΣ

ΔΙΗΓΗΜΑ

Το καλοκαίρι ἀπιθώνει παχειὰ στρώματα ζέστης, πάνου ἀπὸ τὴν πόλη. Οἱ στέγες τῶν σπιτιῶν κ' οἱ λευκοὶ τοῖχοι ἀντανακλοῦν τὸ πολὺ φῶς κ' οἱ ἄνθρωποι ὑποφέρουν, φριχτά. Ἀνάμεσα Πάρνηθας καὶ Πεντέλης εἶναι ἕνα μεγάλο ἄνοιγμα γῆς. Ἀπὸ κεῖ, ἔρχεται, καμμιὰ φορά, ἕνας ἀέρας καὶ δροσίζει τὸν κόσμο. Τότε, οἱ κυρίες, ἀφίνουν τὶς βεντάλιες. Μ' αὐτὸ συμβαίνει, σπάνια, τὴν ὥρα, ποὺ φεύγει ὁ ἥλιος.

Ἡ μητέρα στέκεται στὸ παράθυρο, λησμονιέται. Κάπου ταξιδεύει ὁ νοῦς της. Μπορεῖ, πίσω ἀπὸ τὰ βουνά, κατὰ τὸν κάμπο, μὲ τὰ πράσινα ὄνειρα, μὲ τὴν ἥμερη ἀκρογυαλιά. Προσπαθῶ, νὰ μαντέψω.

Στὰ νότια τῆς Ἀθήνας, μόλις, ξεχωρίζει ἕνα κομμάτι λευκῆς θάλασσας. Ἀπὸ δῶ, τόσο μακρυά, ποτὲ δὲ φαίνεται γαλάζια, ὅπως τὴν ἤξερα στὴν πατρίδα, τὸν παληὸ καιρό. Τάχα, γι' αὐτὸ ν' ἀγαποῦμε τὴ θάλασσα τῆς πατρίδας, τόσο, πολύ; Αὐτὸ τὸ κομμάτι τοῦ νεροῦ, ποὺ κυττάζει ἡ μητέρα, ἀκινητεῖ, πάντα, παράξενα. Σὰν τὰ μάτια, ποὺ ἔχουν νοσταλγίες καὶ δὲν ἔχουν δάκρυα, τίποτα.

Στὴν πατρίδα, εἶναι κ' ἐκεῖ μιὰ θάλασσα, διάφανη. Σὰν τὴν ψυχὴ τοῦ μικροῦ ἀδερφοῦ, ἀγαπημένη.

Ἐκεῖ, ἡ γερασμένη πιὰ γυναίκα, εἶχε κάμει τὰ ὄνειρά της καὶ τὰ παιχνίδια της, μικρὴ κοπέλλα. Ἡ ἀμμουδιά, ἐκεῖ κάτου, εἶναι γεμάτη, ἀπὸ πύργους, ποὺ ἄλλοτε εἶχε κάμει, μικρή. Σήμερα, τὰ συλλογιέται αὐτὰ καὶ ὑποφέρει. Ἕνα δάκρυ, πάει νὰ κυλήσει, ταπεινά, στὴ γῆ. Ἡ ζέστη, ἀνυπόφορη, τὸ στεγνώνει, πρὶν πάρει τὸ δρόμο του, πρὸς τὰ κάτω. Ἔτσι, ὁ κόσμος δὲ νοιώθει, τίποτα, ἀπὸ τὴν πίκρα ποὺ εἶναι, δῶ. Δὲν ἀντέχω σ' αὐτὸ τὸ θάνατο τῶν ὀνείρων.

Μιλῶ.

— Μητέρα, νἄχουν ὡριμάσει, στὴν πατρίδα, τὰ σταφύλια.

— Θἄχουν ὡριμάσει, πιά.

Μὲ κυττάζει, γλυκά. Νοιώθει πὼς ἐδῶ εἶναι μεγάλη ἐγκατάλειψη, ἐρημιά.

— Τώρα, θἄχουν γίνει καὶ κεῖνα τ' ἀχλάδια, π' ἀγαποῦσες, μητέρα.

— Οἱ δουκέσες;

— Ναί, οἱ δουκέσες, λέω καὶ προσπαθῶ νὰ θυμηθῶ τὸ σχῆμα τους, τὴ γεύση τους.

Ἐκείνη, γέρνει τὸ κεφάλι της, δεξιά. Τ' ἀκουμπᾶ στὴν παλάμη της, ἀλαφριά, συλλογιέται. (Ἄχ, ὅλο κάτι ἔχει νὰ συλλογιέται αὐτή, ἡ μητέρα. Καί, μετά, λυπᾶται, σὰ νὰ γκρεμίστηκε στὴν ἀμμουδιά, ἕνα παιπαιχνίδι της).

Τότε, ἤμουν μικρὸ παιδί. Ἡ πατρίδα εἶχε πολλὰ περιβόλια, νερά. Πρασινάδες, ποὺ δὲν τὶς γνώρισαν, ἐδῶ, στὴν πολιτεία, τὰ παιδιά. Ἐκεῖ, ἔρχονταν τὰ κοτσύφια καὶ τραγουδοῦσαν. Ὁ πατέρας εἶχε ἕνα μεγάλο περιβόλι, δὲν ἄφινε κανένα νὰ τὸ περιπιέται. Πήγαινε, μόνος του, τὸ πότιζε, τὸ φούσκιζε, τὸ ἀνάτρεφε.

Ὅταν γινόντουσαν οἱ δουκέσες, ἔβαζε καρποὺς σ' ἕνα καλάθι καὶ τὄφερνε στὴ μητέρα.

— Γέψου τοὺς νέους καρπούς, γυναίκα.

Ἔλεγε κι' ἀκουμποῦσε στὰ γόνατά της τὴν προσφορά, τρυφερά. Ἐκείνη, χαμογελοῦσε καὶ τὸν φιλοῦσε, στὸ μέτωπο.

Τότε, ἦταν πολλὴ ἀγάπη, στὸ σπίτι μας κ' εὐτυχία. Ἐμεῖς, τὰ παιδιά, νοιώθαμε αὐτή, τὴν εὐδαιμονία, καὶ κάναμε τρέλλες. Παρακαλούσαμε τὸν πατέρα νὰ μᾶς πάει στὸ περιβόλι του. Ἐκεῖνος μᾶς ἔπερνε, μετά, ἀπὸ τὸ χέρι, νὰ μᾶς ὁδηγήσει στὴ μάντρα, μὲ τὰ ὄνειρα.

Ἐκεῖ, μᾶς ἄφινε, νὰ σκαρφαλώνουμε στὰ δέντρα, νὰ τρῶμε ἄπλυτα τὰ φροῦτα, νὰ σπάνουμε κανένα κλαρί. Μ' αὐτὸ γινόταν, μιὰ φορά, κάθε χρόνο. Ὅταν ὡρίμαζαν οἱ δουκέσες κι' ὅταν ἡ μητέρα τὸν φιλοῦσε στὸ μέτωπο, σὰν παιδί.

Ὕστερα, κατὰ τὸν Ἅγιο Παντελέημονα γινόνταν κ' οἱ σταφίδες, οἱ μαῦρες.

Στὰ ριζὰ τοῦ βουνοῦ, κάτω ἀπὸ τὸ χωριό, ἤτανε ὁ τόπος φυτεμένος, μὲ σταφίδες. Ὁ κόσμος, ἐδῶ, ἤξερε πολὺ λίγα πράμματα κ' ἤτανε, σὰν ἕνα μικρὸ παιδί, ἀμάθευτος. Ὅμως γιὰ τ' ἀμπέλια ἤξεραν πολλά.

Ἕνα χρόνο βασανίζονταν οἱ ἄνθρωποι, μὲ τὰ χτήματα. Ἐρχόνταν ἡ ἐποχή, νὰ ρίξει ὁ Θεὸς μιὰ βροχὴ καὶ καθόνταν ὁ κόσμος ν' ἀγναντεύει κατὰ τὸ νοτιά, μὴ φανεῖ κανένα σύννεφο, νὰ φέρει τὴ βροχὴ ἀπ' τὶς ζεστὲς χῶρες. Τὰ μάτια τους στέγνωναν, μαζὶ μὲ τὶς σταφίδες, καὶ δὲ φαινόταν, τίποτα. Μέρα μὲ τὴν ἡμέρα ὁ τόπος στέγνωνε, τὰ σταφύλια καίγονταν.

Τότε, κάποιος θυμόταν τὸ Θεό. Κι' ὅλας, στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ, στὸν πέρα μαχαλά, καθόταν ὁ παπᾶς, νὰ εἶναι κοντά, μὲ τὸν οὐρανό. Ἦταν πολὺ γέρος κι' ὁ Θεὸς τὸν ἄκουγε, ὅτι τοὔλεγε. Ἔτσι, καθὼς τὸ σπίτι του ἦταν στὴν ἄκρη - ἄκρη, στὴν ἀνηφοριά, νόμιζες πὼς ἦταν στὸ σύνορο αὐτοῦ τοῦ κόσμου.

Καὶ μεῖς, τὰ μικρὰ παιδιά, φανταζόμαστε, τότε, πὼς τὴ νύχτα κατέβαινε ὁ Θεὸς καὶ τοῦ μάθαινε τὶς σοφίες, ποὺ ἔλεγε κεῖνος, τὴν Κυριακή, στὴν ἐκκλησιά.

Σ' αὐτὸν πήγαιναν οἱ χωριάτες, ὅταν, πιά, δὲν ὑπῆρχε ἐλπίδα νὰ φανεῖ σύννεφο, κατὰ τὸ νοτιά, καὶ νἄρθει ἡ βροχή. Ἐκεῖνος, χτυποῦσε τὴν καμπάνα καὶ συνάζονταν, ἀπὸ τὰ γύρω χωριά, ὁ κόσμος, στὴν ἐκκλησιά μας, πικραμένος. Μετὰ περιμέναμε νὰ κατεβοῦν κ' οἱ τσελιγκάδες, μὲ τοὺς τσοπαναρέους. Φοροῦσαν τὶς ἄσπρες πουκαμίσες τους καὶ τὰ σελάχια τους, τὰ καλά, ν' ἀσπαστοῦν τὸ εἰκόνισμα.

Τότε, ξεκίναγε ἡ λιτανεία. Μπρὸς πήγαινε τὸ εἰκόνισμα τῆς Παναγίας, τὸ κρατοῦσαν οἱ τσελιγκάδες, πίσω ἀκολουθοῦσαν οἱ χωριάτες, ἀμίλητοι. Κάποτε, κάτι σιγανοψιθίριζαν καὶ κύτταζαν, μὲ παράπονο, τὸν οὐρανό.

Καμμιὰ φορά, φτάνανε στὸ μεγάλο βράχο, στὴ ράχη τῆς Παναγίας. Ἐκεῖ, γονάτιζαν καὶ βλέπανε, κάτου, τὰ χτήματα. Πικραινόνταν, ἔτσι, ἡ καρδιά τους, μὲ τὴν καταστροφή. Ὁ παπᾶς εὐχόταν νὰ ρίξει ὁ Θεός, μιὰ βροχή.

Ἀπὸ κεῖ, ψηλά, φαίνονταν οἱ δουκέσες κ' οἱ σταφίδες. Στὴ μέση, γυάλιζε, σὰ φίδι, τὸ λίγο νερό, ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὰ βουνὰ τοῦ Νότου.

Ἐδῶ, γονάτιζαν οἱ χωριάτες καὶ παρακαλοῦσαν τὴν Παναγία, νὰ πεῖ στὸν καλὸ Θεό, νὰ ρίξει μιὰ βροχούλα. Σήκωναν, ὅλοι, τὸ δεξί τους χέρι καὶ δεῖχναν κατὰ τὰ χτήματα. Καμμιὰ φορά, μιὰ γυναίκα δὲν κρατιόταν κ' ἔβαζε μιὰ φωνή.

— Ἀααχ! ἐμεῖς οἱ μαῦροι, χαθήκαμε.

Τάχα, νὰ παρακάλαγε τὸ Θεό, νὰ ρίξει κανένα νερὸ ἢ μὴ τὸν ἐμάλωνε, ποὺ ἄφινε τόσον κόπο, τοῦ κόσμου του, νὰ καίγεται καὶ νὰ πηγαίνει χαμένος;

Ὅμως, ὁ Θεός, δὲν ἔχει τὶς κακίες μας κ' ἔριχνε, τότε, ἕνα - δυό, νερά. Ὁ κάμπος, μὲ τὶς σταφίδες πλένονταν, τὰ χτήματα ξαναπρασίνιζαν. Οἱ χωριάτες, ποὺ λησμόναγαν τὸ καλό, ποὺ τοὺς ἔδωσε ὁ οὐρανός, ἄρχιζαν νὰ ξαναπαίζουν, στὰ καφενεῖα, κολιτσίνα καὶ νὰ βλαστημᾶνε, σὰ χτῆνοι.

Οἱ γυναῖκες μπαῖναν πάλι στὴν κλεψιὰ κ' ἤτανε τόσο πολλὴ αὐτὴ ἡ συνήθεια, ποὺ κανεὶς δὲν ἔκοβε λάχανα, ἀπὸ τὸ δικό του περιβόλι. Ὁ γείτονας ἀπὸ τοῦ γείτονα κ' ἔτσι πήγαινε, πιά, ἴσαμε τ' ἄλλα χωριά, αὐτὴ ἡ δουλειά, πέρα.

Στὶς βρύσες, πιάνονταν καὶ μαλλιοτραβιόνταν οἱ χωριάτισες, ποὺ λίγο καιρὸ πρίν, εἴχανε ξομολογηθῆ κ' εἶχαν πεῖ, στὸν πνευματικό, νὰ μὴν κακολογίσουν κανένα καὶ νὰ μὴ πιάνονται γιὰ τὸ παρὰ μικρό, μὲ τὶς γειτόνισες. Ὅμως, ὅταν ὁ Θεὸς ἔριχνε μιὰ βροχούλα, λησμονιόνταν ὅλα καὶ ξανάμπαινε ὁ διάβολος, στὸ χωριό, νὰ χορεύει. Ἀπὸ ποῦ, νὰ ἔρχονταν αὐτός, ὁ Βεελζεβούλ; Τὸν εἴχανε ἀκούσει, στὴν ἐκκλησά, ποὺ τὸν ἐξόρκιζε ὁ παπούλης.

Καὶ τὸν εἴχανε ἀγαπήσει, ἀπὸ τότε, σὰν ἄνθρωπο δικό τους, ὅπως ἀγαπᾶν οἱ χωριάτες τὶς κακίες τους κ' εἶναι ἕτοιμοι νὰ τὶς ὑπερασπιστοῦν, ἴσαμε θανάτου, ἄν, κανένας, τύχει νὰ τοὺς τὶς κατηγορήσει.

Ἔτσι, πέρναε, ἐκεῖ κάτω, στὸν κάμπο μὲ τὰ χαμηλὰ βουνά, ἡ ζωή, ἀργά, ἥμερα, μὲ πολλὴ μοναξιά, ἐγκατάλειψη. Ἤτανε καὶ πολὺς μόχθος, ἐκεῖ, βάσανο, νὰ φτιάξει κανεὶς δυὸ πράμματα, νὰ βάλει στ' ἀμπάρι του τὸ ψωμὶ τῆς χρονιᾶς καὶ τὸ λάδι.

Ὅμως, ἔρχονταν καὶ κάτι μέρες, ὅπου γιόμιζε τὸ χωριὸ καὶ ὁ τόπος ὅλος, πέρα, ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς Ἀκροκόρινθος μὲ μιὰ καινούργια χαρά, σὰν τὸ γέλοιο τοῦ Θεοῦ.

Ἤτανε, τότε, τὸν Αὔγουστο, τὸν τρύγο.

Ἡ κυρούλα, μὲ τὶς ὑπηρέτριες, ἑτοίμαζαν τὰ κοφίνια νὰ κατεβοῦμε στὰ χτήματα, καὶ φαινόνταν εὐχαριστημένη, μὲ τὸ Θεό.

Ἐμεῖς, δὲν εἴχαμε γνωρίσει, στὰ παιδικά μας χρόνια, πιὸ μεγάλη χαρά, ἀπὸ τούτη. Κάναμε, πὼς βοηθούσαμε κ' ἐμεῖς, στὶς δουλειές. Ἀνοίγαμε, τότε, τ' ἀμπάρια, τὶς ἀποθήκες καὶ βγάζαμε τὰ κοφίνια τοῦ τρύγου. Τὰ φορτώναμε στὰ ζᾶ καὶ πηγαίναμε, στὶς βρύσες, νὰ τὰ πλύνουμε.

Ἡ κυρούλα μπάλωνε τὰ πανιά, ποὺ ρίχναμε στ' ἀλώνια καὶ δὲν ἔβλεπε νὰ περάσει τὴν κλωστή, στὴ βελόνα.

— Ἔλα δῶ, ντιάλι μ', ἔλεγε, πέρασέ μου τὴν κλωνά, γιατὶ γέρασα καὶ δὲ βλέπω, ἡ κακομοίρα.

Πρώτη φορά, τότε, μεῖς ἀφίναμε τὸ παιχνίδι καὶ τρέχαμε, ποιὸς νὰ τῆς πρωτοπεράσει τὴν κλωστή.

Μά, ἐγώ, ποτὲ δὲν πρόφταινα, πρῶτος, καὶ στενοχωριόμουν, ἐκεῖ χάμου, ποὺ δὲν μπόρεσα, ποτέ, νὰ περάσω τὴν κλωστή, τῆς κυρούλας.

Κι' ἄν, καμμιὰ φορά, πρόφταινα μοῦ τὴν ἄρπαζε ὁ ξαδερφός μου, ὁ Σπύρος, ἀπὸ τὰ χέρια, κυριαρχικά.

— Στάσου, δὲν ξέρεις ἐσύ.

Κι' ὥσπου νὰ χαμογελάσει, ἡ κυρούλα, ἐκεῖνος εἶχε περάσει τὴν κλωστή. Ἐγὼ καθόμουν, ἐκεῖ, καὶ τὸν ἐθαύμαζα.

(Θυμᾶμαι, ἀλήθεια, τώρα, ἐκεῖνο τὸ χαμόγελο, τῶν ἑβδομήντα χρόνων. Πικρία ἀμέτρητη, ποὺ κατέβαινε ἀπὸ τὸ μόχτο καὶ τὴν πολλὴ προσευχή, ἤτανε ἐκεῖ, παντοῦ γύρω. Συντριβή, ποὺ εἶχε φέρει τὸ μακρὺ νυχτέρι κ' ἡ μετάνοια ἤτανε περιχυμένη στὴ μορφὴ τῆς κυρούλας.

Τὰ χέρια της, ποὺ εἴχανε γνωρίσει τὴ δουλειὰ καὶ τὰ βάσανά της, ἤτανε τότε γιὰ μᾶς, ἀγαπημένα, ἀπὸ ἔνστιχτο. Ἐκεῖ, ποὺ παίζαμε, ἀφίναμε, χωρὶς λόγο, τὸ παιχνίδι καὶ τρέχαμε, στὴν αὐλή, ν' ἀσπαστοῦμε τὰ χέρια της. Ἐκείνη μᾶς φίλευε κανένα μύγδαλο, ποδχε, στὴν ποδιά της, μᾶς χάϊδευε τὰ μαλλιὰ καὶ μᾶς ἐθώρει, γλυκά.

Δούλεψε μέχρι τὰ βαθειὰ γεράματα, ἴσαμε ποῦρθε ἡ ὥρα καὶ τὴν πήγαμε, μὲ κλάμματα, στὸν Ἅη - Νικόλα καὶ τὴν ἀπιθώσαμε μέσα, στὴ γῆ, στὴ ρίζα μιᾶς λεύκας.

Πῶς τὴν ἐκλάψαμε, τὰ παιδιά, τὰ ἐγγόνια της! Καὶ τώρα, ἅμα ξαναγυρνῶ στὴν πατρίδα, πάω ἐκεῖ, στὸν τάφο τοῦ πατέρα, τῶν προγόνων. Εἶναι καὶ κείνη, μαζί, μὲ τὸν μικρὸ ἀδερφό.

Εἶναι πολύς, ἀνθρώπινος, μόχτος καὶ πολλὴ πικρία κλεισμένη σ' αὐτούς, τοὺς φτωχούς, χωριάτικους, τάφους, στὴν πατρίδα. Εἶναι, ὅμως, κι' ὁ Θεὸς πολὺ κοντά, ἐκεῖ. Μπορεῖς, νὰ τὸν βρεῖς κρυμένον, πίσω ἀπὸ κανένα ξεβαμένο σταυρό. Εἶναι ἕνα μικρὸ παιδί, καὶ κάθεται νὰ κλαίει τὴ μητέρα του, ποὺ ἦρθε καὶ τὴν πῆρε, ἕνα βράδι, ἡ Παναγία, καθὼς ἦταν πολὺ κουρασμένη, ἀπὸ τὴ δουλειά. Τὴν πῆρε, ἀπὸ τὸ χέρι, ἀπαλᾶ, καὶ τὴν πῆγε στὸν οὐρανό, νὰ ξαποστάσει, λίγο.

Ἔτσι, τοῦπανε, πὼς θὰ ξανάρθει, κάποτε.

«Ἄχ, καϋμένη, μητέρα, ἄπονη, ποὺ ξεχάστηκες στοὺς οὐρανοὺς καὶ δὲν εἶναι νὰ ξανάρθεις, πάλι στὸ χωριό»).

⁂

Ὅλα αὐτὰ ἡ μητέρα, σήμερα, μὲ τὴν πολλὴ ζέστη, τὰ θυμᾶται. Ξεκινᾶν, ἀπὸ κεῖνο τὸ κομμάτι τῆς θάλασσας, ποὺ μόλις φαίνεται, κάπου ἐκεῖ, στὸ νότο, κ' ἔρχονται.

Γυρίζει, ξαφνικά, ἀπὸ τὸ παράθυρο καὶ στρέφεται σὲ μένα, τρυφερή.

— Τί σκέφτεσαι, Ἀλέξανδρε, καὶ δὲ μιλᾶς, τόσην ὥρα;

Θέλω νὰ πῶ, νά: «Πῶς, ἴσως, κάτι, αὐτὰ τὰ ἴδια ποὺ σκέφτεσαι τόσην ὥρα μητέρα!» Νὰ πῶ καὶ νὰ πάω νὰ κλάψω, σιμά της. «Τὶς ἡμέρες, ποὺ πέρασαν, ποὺ μεῖναν κάτου, στὴν πατρίδα. Καὶ μεῖς εἴμαστε, ἐδῶ, σ' αὐτὴ τὴν πολιτεία, μὲ τοὺς πολλούς, ἄγνωστους ἀνθρώπους, τὴν ἐρημιά».

Ὅμως, ἀπαντῶ.

— Τίποτα, μητέρα, προσπαθῶ νὰ κάμω ἕνα Διάταγμα, τοῦ ὑπουργείου.

Αὐτᾶ, ποὺ λέω, εἶναι πολὺ στεγνά, ἀκατάληπτα. Ἡ μητέρα καταλαβαίνει πώς, ἐδῶ, προσπαθῶ νὰ πῶ ἕνα ψέμμα, νὰ μὴ τὴ λυπήσω. Στὰ μάτια μου περιπλανιόταν, πρὶν λίγο, κάτι σὰ θύμηση, νοσταλγία.

Ὁ ἄνθρωπος ξέρει καὶ διαβάζει τὰ ὄνειρα, ποὺ περιπλανιοῦνται σὲ δυὸ μάτια. Ξέρει κ' ἡ μητέρα, νὰ τὰ διαβάζει καὶ νὰ τ' ἀγαπᾶ.

Πλησιάζει, μοῦ χαϊδεύει, ἀπαλᾶ, τὰ μαλλιὰ καὶ μὲ φιλεῖ, μὲ τρυφερότητα. Ἐγώ, θέλω νὰ τῆς πιάσω τὸ χέρι καὶ νὰ τὸ σφίξω, στὶς χοῦφτες μου, δυνατά. Μιὰ μέρα θὰ τὴ χάσω καὶ δὲ θἆναι ἕνας ἄνθρωπος νὰ μὲ συλλογιέται.

Ἐκείνη πηγαίνει στὸ παράθυρο, θέλει κάτι νὰ θυμηθεῖ, νὰ πεῖ. Μὰ γὼ δὲν τὴ ρώτησα καὶ κείνη, σὰ νὰ ντρέπεται, διστάζει. Ὅμως , μετανιώνει καὶ δὲ λέει, τίποτα.

— Μητέρα, τί ἤθελες νὰ πεῖς;

Ρωτῶ, σὰ νὰ εἶναι εὔκολο, αὐτό, ποὺ θέλει, νὰ μπορῶ νὰ τὸ κάμω. Ἐκείνη, διστάζει, ἀκόμα.

Ἔπειτα, ὅμως, μιλεῖ.

— Ἄν πεθάνω, θὰ εἶμαι μακρυὰ ἀπὸ τὸν πατέρα σου, ἐδῶ. Θέλω νὰ γυρίσω στὴν πατρίδα, νὰ μὲ θάψεις, κοντά του, στὰ χώματά μας.

Ἀπὸ τ' ἀνοιχτὸ παράθυρο μπαίνει πολλὴ ζέστη, πολλὴ λύπη. Ἄν συνεχιστεῖ αὐτὴ ἡ συζήτηση μπορεῖ νὰ δακρύσω, δὲν ἀντέχω. Κ' εἶναι, κρίμα! Εἶμαι ἄντρας, πιά, δὲν πάει.

Τότε, θέλω νὰ πῶ κάτι, ἄλλο.

— Μητέρα, τέτιον καιρὸ δὲν ἦταν, ποὺ εἴμαστε , μὲ τὸν μικρὸ ἀδερφό...

— Τέτοιον καιρὸ ἦταν, λέει, ἡ μητέρα, ἀπότομα.

Ἀνοίγει τὴν μπαλκονόπορτα καὶ βγαίνει, ἔξω. Εἶναι ἕτοιμη νὰ κλάψει καὶ δὲ θέλει νὰ τὴ δῶ.

Εἶμαι ἀδέξιος, σὰν παιδί. Θέλω νὰ παρηγορήσω ἕναν ἄνθρωπο καὶ τὸν κάμω νὰ πονεῖ, περισσότερο.

⁂

Ἤτανε, τότε, Αὔγουστος. Λείπαμε ὅλοι, ἀπὸ τὸ χωριό, κάτω, στὰ χτήματα.

Ὁ πατέρας μόνον ἔμενε στὸ σπίτι, μὲ τὴν κυρούλα, νὰ ταχτοποιεῖ τὶς σοδειές.

Στ' ἀλώνια, ὁ παποῦς, μὲ τὶς ἐργάτισες, εἶχαν στρώσει, πιά, τὸ χῶμα. Σὲ λίγες μέρες θἄρχιζε ὁ τρύγος, θἄρχονταν οἱ μαῦρες σταφίδες, νὰ τὶς ἁπλώναμε.

Ἐμεῖς, τὰ παιδιά, κάναμε τρέλλες. Πηγαίναμε στὸ ποτάμι, βουτιόμαστε στοὺς βούλιαγκες, πιάναμε, ἀπὸ τοὺς βράχους καβούρια. Σὲ ψηλὰ πεῦκα, στήναμε κούνιες καὶ λικνιζόμαστε μιὰ μέρα, ὁλόκληρη, ξαφνιάζαμε τοὺς ἐργάτες στὶς γράνες. Ὁ παποῦς μάλωνε γι' αὐτὰ κ' ἔλεγε πώς, ἄλλοτε, ποτὲ δὲ θὰ μᾶς ἔπερνε στὰ χτήματα, ἀγρίευε ψεύτικα, νὰ φοβηθοῦμε. Ὅμως, κάθε χρόνο, τέτιον καιρό, ἐκεῖνος ἔλεγε, στὴ μητέρα:

— Ἑτοιμάστε τὰ παιδιά, αὔριο θὰ τὰ πάρουμε, μαζί, στὰ χτήματα.

(Ἄχ, πῶς νἄταν, νὰ μὴ μᾶς ἔπερναν, νὰ μᾶς ἄφιναν στὸ χωριό. Ἔτσι, θἄχα κ' ἐγώ, τώρα, ἕναν ἀδερφό.

Ἐκεῖνος θἄμενε στὴν περιουσία, στὰ χτήματα. Θὰ ἤτανε καλὸς νοικοκύρης, σὰν τὸν πατέρα καὶ θ' ἀγαποῦσε τὸ Θεό, θὰ τὸν φοβόταν. Κάθε Κυριακή, θὰ φοροῦσε τὰ καλά του καὶ θὰ πήγαινε στὴν ἐκκλησιά. Θ' ἀσπάζονταν τὸ χέρι τοῦ παπᾶ καὶ κεῖνος θὰ τὸν εὐλογοῦσε. Μαζί, μ' αὐτόν, καὶ τὸ σπίτι μας.

Πότε - πότε, θὰ πήγαινα καὶ γώ, στὸ χωριό, νὰ τοῦ λέω τὴν πίκρα τῆς πολιτείας. Θὰ βγαίναμε, μαζί, στὴν πλατεία καὶ θὰ καμάρωνε, γιὰ μένανε.

Θἄχε παντρευτεῖ, καλά. Θἄχε μιὰ γυναίκα, νὰ τὸν ἀγαπᾶ. Σὲ μιὰ γωνιά, στὸ σπίτι, θἄχαν τὰ εἰκονίσματα, ἀνατολικά. Ὁ Θεὸς θὰ περνοῦσε, καμμιὰ φορά, ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ θὰ τοὺς χτυποῦσε, τὴν πόρτα.

Ὁ ἀδερφὸς θὰ φώναζε τῶν παιδιῶν του:

— Πέστε, τοῦ παποῦ, νὰ περάσει, μέσα.

Θὰ τοὔβαζαν νὰ φάει, θὰ τοὔστρωναν νὰ κοιμηθεῖ. Καὶ κεῖνος, τὸ πρωΐ, θἄφευγε καὶ θὰ τοὺς εὐχαριστοῦσε, σὰ ζητιάνος).

⁂

Ὅμως δὲν ἦταν νὰ γίνει, ἔτσι.

Εἴμαστε μικροί, ἀκόμα. Λίγο πιὸ μικρός, ἀπὸ μένα, ὁ ἀδερφός, πέντε-ἕξη χρονῶν παιδί, μὲ γαλάζια μάτια, ἀγαπημένα. Ὁ παποῦς μᾶς εἶχε πάρει, ὅπως κάθε Αὔγουστο, στὰ χτήματα. Ὁ μικρὸς ἀδερφὸς τοῦ εἶχε πεῖ.

— Παποῦ, νὰ μᾶς πάρεις κ' ἐμᾶς μαζί σου, ἐκεῖ ποῦ πᾶς.

Τὸν εἶχα βάλει ἐγώ, νὰ τοῦ τὸ πεῖ, ποὺ τὸν ἀγαποῦσε.

— Θὰ σᾶς πάρω, εἶχε ἀπαντήσει, καὶ θαύμαζε ἐκεῖνο, τὸ μικρὸ ἀγόρι, ποὺ τοῦ ἔμοιαζε, σὰ ζωγραφιά.

Ἐμεῖς, ὅλη τὴν ἡμέρα, γυρίζαμε στὶς σταφίδες, σκαρφαλώναμε στὶς

συκιές, ψάχναμε γιὰ φωληὲς στὸ ρέμα. Εἴμαστε ἐλεύτεροι, σὰν τὰ μικρὰ πουλιὰ ποὺ πετοῦσαν, γύρω. Ἔγώ, ποῦμουν πιὸ μεγάλος, ἔκανα καὶ τίποτα θελήματα.

Ὁ μικρὸς ἀδερφὸς ἔπαιζε, μὲ τὶς πεταλοῦδες, ἔτρεχε στὰ νερά, χαίρονταν, σὰ νἄχε κατεβεῖ ἕνας ἄγγελος καὶ τὸν κρατοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι. Οἱ ἐργάτες τὸν ἀγαποῦσαν καὶ τοῦ φώναζαν, νὰ κουβεντιάζουν. Ἔλεγε, σωστά, τὶς λέξεις, τὰ νοήματα καὶ κεῖνοι χάζευαν, ποὺ ἕνα ἀνθρωπάκι ἤξερε νὰ μιλᾶ, σὰν αὐτούς. Ἤτανε ἁπλοὶ ἄνθρωποι καὶ φαντάζονταν ὡραῖα τὰ πράγματα. Ἐγὼ δὲν τὸ ζήλευα, τὸν ἀδερφούλη μου.

Μιὰ μέρα ἀπ' αὐτές, ἔπεσαν στὰ βράχια ὀρτύκια, πλῆθος. Φτερούγιζαν, στὰ μάτια σου καὶ τρελλαίνονταν, σὰ χαρούμενα. Ὁ παποῦς εἶχε πεῖ, τότε, στοὺς ἐργάτες.

—Αὔριο θἀρθοῦν οἱ κυνηγοί, νὰ δῆτε.

Ἐγὼ πρώτη φορὰ ἄκουγα, τότε, γιὰ τοὺς κυνηγούς. (Ἄχ, πῶς νἄταν, νὰ μὴν εἶχα μάθει, ποτέ. Νὰ μὴν εἶχε κάνει ὁ Θεὸς τοὺς κυνηγοὺς καὶ τὰ ντουφέκια).

Ὅταν ἤρθαν, ὅπως εἶπε ὁ παποῦς, τοὺς ἔστρωσαν, ἔξω, κάτου ἀπὸ τὰ πλατάνια, νὰ φᾶνε. Ἐμεῖς τὰ παιδιά, φοβόμαστε καὶ δὲν πηγαίναμε, κοντά τους.

Φοροῦσαν μπότες καὶ γελοῦσαν, δυνατά. Ὁ παποῦς φαινόταν εὐχαριστημένος, σὰν παιδί, κι' ὅλο τοὺς ἔλεγε γιὰ τὰ βουνά. Τότε, μᾶς φώναξε κ' ἐμᾶς, ποὺ καθόμαστε, ἀπόμερα. Μᾶς χαΐδευε στοὺς κυνηγούς, μπροστά, μᾶς ἔλεγε γλυκόλογα. Ὁ μικρὸς ἀδερφὸς ἔτρεμε, σὰν τὰ παιδιά, ποὺ βλέπουν ἄγνωστους ἀνθρώπους καὶ δὲν ξέρουν ἂν εἶναι καλοὶ ἢ κακοί. (Ἄχ, κακοὶ ποὺ ἦσαν, κακοί!).

Οἱ κυνηγοί, ἐκεῖνοι μὲ τὶς μπότες, εἶπαν:

—Νὰ σοῦ ζήσουν, γέροντα, τὰ παλληκαρόπουλα.

Ὁ παποῦς γέλασε κ' ἔβαλε νέο κρασί, στὰ ποτήρια.

—Ὁ Θεὸς νὰ δώσει, ἀπάντησε.

Κ' ἐτέντωσε τὸ χέρι του, νὰ τσουγκρίσουν, μὲ μιᾶς ἄδειασαν τὰ ποτήρια. Ἐμεῖς τοὺς ἀφίσαμε, ἐκεῖ, νὰ πίνουν καὶ νὰ γλεντᾶνε καὶ πήγαμε στοὺς ἐργάτες, ποὺ ἀγαποῦσαν τὸν μικρὸ ἀδερφό. Φάγαμε, μαζί τους κι' ἔπειτα, ἕνα καλὸ κορίτσι, μᾶς ἔστρωσε νὰ κοιμηθοῦμε.

Κάτου, ἀκούγαμε τοὺς κυνηγοὺς νὰ γελᾶν καὶ νὰ τραγουδᾶνε. Ἡ καρδιά μου, ἔτσι, ἔτρεμε, δὲν ξέρω γιατί, σὰν πουλί. Μὰ ὁ μικρὸς ἀδερφὸς δὲν ἤθελε νὰ πλαγιάσει. Τοῦχα μάθει, λίγες μέρες πρίν, νὰ σκαλίζει ξύλο καὶ νὰ φτιάνει παιχνίδια.

Ἤθελε, τώρα, νὰ βρεῖ ἕνα κομμάτι πεῦκο, νὰ κάμει ἕνα καραβάκι.

—Ἔλα, νὰ πέσεις, Παρασκευᾶ μου, νὰ κοιμηθεῖς, τοῦχα πεῖ.

—Θέλω νὰ φτιάξω ἕνα καράβι, ἀπάντησε.

—Τί νὰ τὸ κάνεις, τώρα, τὸ μεσημέρι;

—Νὰ μποῦμε μέσα, νὰ πᾶμε στὸ Θεούλη.

Κ' ἐγὼ γέλασα, ὅπως ἤξερα, σὰ μεγάλος, πῶς δὲν πάει κανεὶς μὲ καράβι στὸ Θεούλη. Κ' ἔπειτα ἦταν πολὺ νωρίς, ἀκόμα. Αὐτὸς ἔφυγε, ξυπολητούλης, στενοχωρημένος, ποῦχα γελάσει γιὰ τὸ παιχνίδι του.

Ἐγὼ πλάγιασα, μόνος κ' ἤμουν πολὺ εὐχαριστημένος μὲ τὸν καλὸ Θεό, ποὺ μοῦχε δώσει ἕναν τέτιο ἀγαπημένο ἀδερφούλη. Μέσα μου, ἔλεγα, νὰ τὸν βοηθήσει, νὰ βρεῖ ἕνα καλὸ ξύλο γιὰ τὸ καραβάκι του. Νὰ τὸν φυλάει ἀπὸ τὰ φίδια καὶ τὰ κακὰ ζούδια τῆς γῆς.

(Ἄχ, εἴχαμε, ἴσαμε τὸν οὐρανό, μ' ἐκεῖνο, τὸν μικρὸ ἀδερφὸ ἀγάπη).

⁂

Κόντευε βράδι ὅταν μὲ ξύπνησε μιὰ ντουφεκιά. Ἀπὸ τὸ νοτιά, σηκώνονταν σύννεφα καὶ συλλογίστηκα, πόσο νωρὶς ἄρχιζε φέτος ὁ χειμώνας. Ἐγὼ λυπήθηκα πολύ, σκέφτηκα πῶς οἱ κυνηγοὶ σκοτώνουν ὀρτύκια.

Μετά, σκυλιὰ γαύγισαν, ἀκούστηκαν σφυρίγματα, ἤρθαν φωνὲς παιδιοῦ. Σὰ νὰ καλοῦσε, ἕνα μικρὸ παιδὶ τὸ Θεό, νὰ τοῦ παραδώσει τὴν ψυχούλα του. Κατόπιν, εἶδα τοὺς ἐργάτες νὰ τρέχουν, στὴν πλαγιά, τοὺς κυνηγοὺς νὰ φωνάζουν, τὶς γυναῖκες νὰ τραβᾶν τὰ μαλλιά τους. Μόνο τὸν παποῦ δὲν εἶδα, πουθενά. Ἐκεῖνος κοιμόταν, ἥσυχα, στὸν ἴσκιο, μπρὸς στὴν καλύβα.

(Καὶ τώρα, πῶς νὰ σὲ ξυπνήσουμε παπούλη καὶ τὶ νὰ σοῦ ποῦμε γιὰ τὸν μικρὸ ἔγγονο; Καὶ κεῖ, στὸν τάφο ποὺ θὰ ξαπλώσεις θἆναι λυπημένη ἡ ψυχή σου, μήτε ὁ Θεὸς δὲ θὰ μπορεῖ νὰ σὲ παρηγορήσει. Κοιμήσου, καλλίτερα κι' ἂς ἦταν, νὰ μὴν ξυπνήσεις, ποτέ, μὰ ποτέ. Νὰ συναντηθεῖς μὲ τὸν μικρὸ ἀδερφό, ψηλά, στοὺς οὐρανούς. Κι' ἄλλοτε, νὰ τὸν κρατᾶς πάντα ἀπὸ τὸ χέρι, νὰ μὴ τὸν ἀφίνεις νὰ πηγαίνει μόνος του, στὸ βουνό).

Τὸ δυστύχημα ἔγινε, ποὺ οἱ κυνηγοὶ εἶχαν πιεῖ, πολύ. Βρήκαμε τὸν μικρὸ ἀδερφό, σκοτωμένο πίσω ἀπὸ μιὰ χαμηλὴ πουρναριά. Θἄχαν σταθεῖ τίποτα ὀρτύκια ἐκεῖ, σιμά, καὶ τὸν ἀδερφούλη θὰ τὸν εἶχε πάρει ὁ ὕπνος. Κρατοῦσε, στὰ χέρια του, ἕνα κομμάτι πεῦκο, μισοσκαλισμένο, ποὺ πήγαινε νὰ γίνει καραβάκι.

Τὴν ἄλλη μέρα θὰ τὸ τέλειωνε, θὰ τοὔφτιανε κατάρτια, θὰ τοὔβαζε πανιά. (Μὰ οἱ κακοὶ κυνηγοὶ δὲν ἄφισαν). Στὴ φαντασία του θἄχαμε μπεῖ κ' οἱ δυὸ μέσα, σὲ κεῖνο τὸ πλοῖο, καὶ θὰ πηγαίναμε στὸ Θεούλη.

Μὰ κεῖνος ἔφυγε, μόνος. Ὄχι, μόνος! Ἔφυγε μαζὶ μὲ τὰ ὀρτύκια, ποὺ σκότωναν οἱ σκληροὶ κυνηγοί. Στὸ δρόμο, κατὰ τὸν οὐρανό, θὰ γνωρίζονταν οἱ ψυχοῦλες τους κι' ὅταν ἔφταναν στὸ Θεούλη θὰ μάθαινε καὶ κεῖνος πόσο κακοὶ εἶναι οἱ ἄνθρωποι.

Θὰ λυπόταν, γιατὶ λυπᾶται ὁ Θεός, τὸν μικρὸ ἀδερφό, ποὺ δὲν πρόφτασε νὰ τελειώσει τὸ καραβάκι του. Ἔτσι, θὰ τοῦ χάριζε κεῖνος, ἕνα μεγάλο καράβι μὲ τρία κατάρτια, μὲ πολλὰ φῶτα καὶ σημαιοῦλες, νὰ παίζει στὰ μικρὰ ποταμάκια, τοῦ Παράδεισου.

(Μόνο, ἅμα πεθάνει κι' ὁ παπούλης, ἂς τὸν ἀφίσει ὁ καλὸς Θεός, νὰ μπεῖ λίγο στὸν Παράδεισο, νὰ δεῖ τὶ καλά, ποὺ θὰ εἶναι, ἐκεῖ, ὁ μικρὸς ἔγγονος. Ν' ἀναπαυτεῖ, ἔτσι, ἡ ψυχή του, νὰ μὴν εἶναι λυπημένη στὴν αἰωνιότητα. Ἂς δώσει, ὁ καλὸς Θεός, νὰ γίνει αὐτό!)

⁂

Ἔξω, στὸν ἐξώστη, εἶναι πολλὴ ζέστη καὶ πολλὴ πικρία. Ἀκῶ τὴ μητέρα ν' ἀναστενάζει. Κάτω, νέοι ἄνθρωποι, περνοῦν, τραγουδοῦν. Κανεὶς δὲν ὑποπτεύεται πόση λύπη εἶναι σ' αὐτὸν τὸν ἐξώστη. Οὔτε ἡ ἀπέναντι κυρία, ποὺ λέει «καλησπέρα» καὶ χαιρετᾶ τὴ μητέρα. Μ' αὐτὴ δὲν ἀκούει, ν' ἀπαντήσει. Εἶναι μακρυά, τώρα, ταξιδεύει στὴν πατρίδα, μὲ τὰ πράσινα ἀμπέλια, καὶ τὸ πολὺ πένθος.

Τὸ βράδι ἔχει ρθεῖ, πιά, καὶ πέφτει ἥμερο, τρυφερό, καθὼς ὅλα τὰ βράδυα, στὴν Ἀττική.

ΑΣΤΕΡΗΣ ΚΟΒΒΑΤΖΗΣ

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΓΙΑΝΝΗ ΑΗΔΟΝΟΠΟΥΛΟΥ: «Ὁ Ἕβδομος Οὐρανός. Διηγήματα. Ἐκδότης Γ. Λουκάτος, Καλλιθέα.

ΓΙΑΝΝΗ ΚΟΡΔΑΤΟΥ: «Ἱστορία τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος». Ἐκδότης Γ. Λουκάτος, Καλλιθέα.

ΚΙΜ. ΛΩΛΟΥ: «Διηγήματα σὲ πρῶτο πρόσωπο». Ἐκδότης Γ. Λουκάτος, Καλλιθέα.

Ε. ΚΡΙΑΡΑ: «Ἡ «Παιδαγωγία» τοῦ Μοισιόδακος καὶ ἡ σχέση της μὲ τὸ παιδαγωγικὸ σύγγραμα τοῦ Locke». Πραγματεία.

ΣΤΕΦ. ΜΠΟΛΕΤΣΗΣ: «Βραδινὰ Φῶτα» ποιήματα. Ἐκδόσεις Γκοβόστη.

Σὲ λίγες μέρες κυκλοφορεῖ
τὸ νέο Περιοδικὸ
"ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΖΩΗ"
Μὲ συνεργασία παλαιῶν
καὶ νέων λογοτεχνῶν

ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ
ΔΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ

Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑ

ΝΕΙΚΟΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΤΗΣ

ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

Γράφοντας ὁ ἄνθρωπος δὲν διαθέτει μοναδικὸ μέσον ἐκφράσεως τὴν ἐκλογὴ τῶν λέξεων. Πιὸ σημαντικὴ ἀπὸ τὴν ἀναγκαστικὰ περιωρισμένη ἐκλογὴ τῶν λέξεων, εἶναι ἡ ἀπέραντη δυνατότης ποὺ δίνει ἡ τοποθέτησή τους. Ἡ φραστικὴ ἑνότης ἀποτελεῖ καθαυτὸ τὴν μονάδα τοῦ ἔντεχνου λόγου, καὶ πιὸ γενικὰ θὰ πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι στὸ ποσοστὸ ποὺ ἡ λέξη δὲν ἀποτελεῖ μιὰ πλήρη νοηματικὴ μονάδα, ὁ ἄνθρωπος σκέπτεται μὲ φράσεις καὶ ὄχι μὲ λέξεις. Ἐκεῖνες περισσότερο ἀπὸ τὶς λέξεις προσδιορίζουν καὶ χαρακτηρίζουν τὸν τεχνίτη. Ἀνάλογη λοιπὸν πρέπει νὰ θεωροῦμε πὼς εἶναι καὶ ἡ σημασία τῆς φράσεως γιὰ τὴ μελέτη τοῦ ἔργου τοῦ λογοτεχνικοῦ· ἡ φράση εἶνε κείνη ποὺ θὰ χαρακτηρίσει καὶ θὰ προσδιορίσει τὸν δημιουργὸ μέσα στὴ συνείδησή μας. Κι ὅπως ἀπὸ τὴν φράση θὰ ξεπηδήσει τὸ ἀκέριο νόημα ποὺ θέλησε νὰ διατυπώσει ὁ δημιουργός, ἀντίστοιχα μέσα ἀπὸ κείνην, ἀπὸ τὴν τοποθέτηση δηλαδὴ τῶν λέξεων καὶ ἀπὸ τὴν διαδοχὴ τῶν μονάδων αὐτῶν τοῦ λόγου ποὺ ἀποτελοῦν οἱ φράσεις, θὰ ξεπηδήσουν πολλὲς φορὲς στοιχεῖα ποὺ εἴτε δὲν εἶνε συνειδητὰ στὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα, εἴτε ἀποτελοῦν συνειδητὸ τὸ ὑπόστρωμα τῆς πνευματικῆς του ζωῆς.

Πάλι ἂν σταθοῦμε ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ τελειωμένου ἔργου, θὰ δοῦμε ὅτι ἡ φράση εἶναι κείνη ποὺ παρέχει τὴ λύτρωση στὸν δημιουργό, τοῦ προσφέρει τὴν μορφή. Τὴν χαρὰ ποὺ δίνει ὁ λόγος στὸν δημιουργό, τοῦ τὴν χαρίζει μὲ τὸ ντύμα τῆς φράσεως τῆς ἀρτιωμένης· ὅταν φθάσει σ' ἐκείνην, τότε μόνο νοιώθει πὼς λυτρώνεται ἀπὸ τὴν λαχτάρα, ἀπὸ τὴν ἀγωνία ποὺ βρίσκεται στὶς ἀπαρχὲς τῆς αἰσθητικῆς δημιουργίας. Συνεπῶς ἂν θελήσουμε μεθοδικὰ νὰ ἀναχθοῦμε ἀπὸ τὸ ἔργο τὸ τελειωμένο πρὸς τὶς μυστικὲς πηγὲς τῆς ἐμπνεύσεως, θὰ πρέπει πάλι ἀπὸ τὴν φράση νὰ ξεκινήσουμε.

Ἀπὸ τέτοιες γενικώτατες ἀρχὲς ξεκινημένος, ἀρχὲς γνωστές, καθιερωμένες, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ δίνουν τὸν τόνο στὶς κριτικές μας ἀναζητήσεις, θέλησα νὰ μελετήσω τὶς ψυχικὲς καὶ διανοητικὲς προϋποθέσεις τοῦ ἔργου τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ.

Σύμφωνα μὲ κάποιο κρυφὸ μηχανισμό, ἡ φράση στὸν κάθε ἄνθρωπο παίρνει ἕναν ἰδιαίτερο παλμὸ ποὺ τὸν χαρακτηρίζει. Φανερὸ εἶναι ὅτι δὲν μιλῶ ἐδῶ γιὰ τὶς προσπάθειες ἑνὸς κλάδου τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, ἐκείνου ποὺ ὠνομάσθηκε ὑφολογία. Ἐννοῶ κάτι ποὺ ὡς αὐτὴ τὴν ὥρα δὲν ἔχει ἀκόμη ὑποταχθεῖ στὴ μέτρηση, ἀλλὰ ποὺ δὲν εἶναι κιόλας ἀπὸ τὴ φύση του ἀνεπίδεκτο μετρήσεως: τὸν νόμο ποὺ προσιδιάζει σὲ κάθε συγγραφέα καὶ σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἐπαναλαμβάνονται σὲ σταθερὴ ὁπωσδήποτε διαδοχὴ οἱ φραστικὲς ἑνότητες μέσα στὸν λόγο του. Ὑπάρχουν συγγραφεῖς τῶν ὁποίων ὁ λόγος εἶναι κυκλικός· τὸ ἴδιο νόημα λαμβάνεται καὶ ἐπαναλαμβάνεται διαδοχικὰ κάθε φορὰ πιὸ πλούσιο εἴτε πιὸ ξεκαθαρισμένο εἴτε πιὸ εἰδικευμένο· τὸ σχῆμα τῆς ἕλικος θὰ συμβόλιζε, νομίζω, τὸν τέτοιο λόγο. Ὁ τρόπος του μᾶς εἶναι ὁπωσδήποτε οἰκεῖος ἀπὸ τὴν ἐπανάληψη τῶν μουσικῶν μοτίβων. Σὲ ἄλλους συγγραφεῖς ὁ λόγος πέφτει διαδοχικὰ σὲ στρώματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ καθένα ξαναπαίρνει ὅλο καὶ μιὰν ἄλλη πλευρὰ τοῦ θέματος καὶ ἔτσι τὸ ἀκέριο νόημα δὲν μᾶς δίνεται καθὼς στὴν πρώτη περίπτωση ἀπὸ μόνη τὴν ἀπόληξη τοῦ στοχασμοῦ, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ἀποφάνσεων. Ἐνδεικτικὰ θὰ ἀνέφερα σὰν τύπο τοῦ πρώτου εἴδους τὸ ὕφος τοῦ Π. Γιαννόπουλου, σὰν τύπο τοῦ δευτέρου τὸν Βλ. Γαβριηλίδη.

Σὲ ἄλλους συγγραφεῖς ὁ λόγος ἔχει ἕναν παλμὸ τριαδικό: τὰ ἐπίθετα εἶναι τρία· τὰ κῶλα τῆς προτάσεως ἐπίσης τρία· συχνὰ καὶ τὰ κεφάλαια μιᾶς ἑνότητος ἢ μιᾶς μελέτης εἶναι τρία ἢ χωρίζονται σὲ τρία. Τέλος γιὰ νὰ μὴ συνεχίσουμε μιὰ περιπτωσιολογία ποὺ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ θέμα μας, θὰ ἀνέφερα ἕναν παλμὸ δυαδικό, διχασμένο ὅπου οἱ λέξεις εἴτε οἱ προτάσεις ἐμφανίζονται κατὰ ζεύγη, ζεύγη τῶν ὁποίων τὸ κάθε σκέλος εἴτε συμπληρώνει τὸ ἄλλο εἴτε ἀντιτίθεται πρὸς αὐτὸ στὸ διανοητικό, τὸ αἰσθηματικὸ ἢ τὸ ψυχολογικὸ ἐπίπεδο. Παλμὸς ἀντιθετικὸς στὴν οὐσία του, μιὰ ποὺ ἡ μονὴ ἔννοια προσκαλεῖ τὸ συμπλήρωμά της, ποὺ δὲν μπορεῖ διαλεκτικὰ νὰ εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀντίθεσή της. Τοῦ τριαδικοῦ ὕφους θὰ μποροῦσε κανεὶς ν' ἀναφέρει παράδειγμα τὸ ὕφος τοῦ Ψυχάρη· ἡ μελέτη αὐτὴ ἔχει σκοπὸ νὰ δείξει τὸν δυαδικὸ ρυθμὸ μέσα στὸν λόγο τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ.

Τὸ ζεῦγος αὐτὸ μέσα στὸ ἔργο τὸ φιλολογικό, μὲ πολλοὺς τρόπους μπορεῖ νὰ φανερωθεῖ, πολλὲς μποροῦν νὰ εἶναι οἱ ἐκφάνσεις του. Στὸ ἔργο τοῦ Παλαμᾶ θὰ τὸ ἀναζητήσουμε πρώτιστα, καθὼς εἶναι φυσικό, μέσα στὴν ποίησή του· ἀπὸ τὸ πεζό του ἔργο, φωτισμένο κανονικά, καθὼς ἔδειξα καὶ ἀλλοῦ, ἀπὸ μιὰ ἔντονη ἐνδοσκόπηση, θ' ἀναζητήσουμε ἰδίως τὶς αὐτοπαρατηρήσεις τοῦ ποιητῆ, τὶς ὁμολογίες του, ποὺ ἄλλωστε πρέπει ἀντίστοιχα ν' ἀναζητοῦνται καὶ μέσα στὰ ποιήματά του.

Α'. ΜΕΡΙΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ

Θὰ ἐσημείωνα λοιπὸν πρώτιστα τὶς φράσεις ὅσες παρουσιάζουν ἔννοιες ζευγαρωτές· μιὰ δεύτερη ὁμάδα θὰ μποροῦσαν νὰ τὴν ἀποτελέσουν οἱ ἔννοιες οἱ ἀντιθετικές, ὅμως γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀνέφερα πιὸ ἐπάνω τὰ ὅρια ἀνάμεσα στὶς δύο κατηγορίες δὲν εἶναι σαφῆ καὶ ἡ κατάταξη αὐτὴ ἀποτελεῖ μᾶλλον ἕνα μεθοδικὸ σχῆμα παρὰ μιὰν οὐσιαστικὴ διαίρεση. Σὰν δευτερεύοντα δείγματα τοῦ ἴδιου φαινομένου, θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ χρησιμοποιήσει τὰ ζεύγη τῶν ποιημάτων, τὰ ποιήματα δηλαδὴ ποὺ μέσα στὸν χρόνο ἔρχονται τὸ ἕνα σὰν συμπλήρωση τοῦ ἄλλου, καὶ τὴν διαλογικὴ μορφὴ τῶν ποιημάτων, ὅπου ἐμφανίζεται. Τέλος ἐπικουρικά, γιατὶ ἔμμεσα, ἀλλὰ πάντοτε ἀποφασιστικά, θὰ χρησιμοποιηθοῦν, ὅπως εἴπαμε, οἱ ὁμολογίες τοῦ ἴδιου τοῦ ποιητῆ.

Οἱ σελίδες λοιπὸν ποὺ ἀκολουθοῦν ἀποτελοῦν στὸ μεγαλύτερό τους μέρος μιὰν ἐλλογισμένη συγκέντρωση καὶ παράθεση χωρίων ξεδιαλεγμένων μέσ' ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Παλαμᾶ. Τὸ ἔργο τοῦ φιλολόγου, ὅπως καὶ κάθε ἐπιστήμονος, εἶναι νὰ ἀναλύει τὰ σύνθετα καὶ

νὰ ἀνασυνθέτει τὰ φαινόμενα ποὺ συναντᾶ ἢ ποὺ κατάγει ὁ ἴδιος σὲ μεμονωμένη κατάσταση· στὴν περίπτωση τῆς μελέτης αὐτῆς θὰ προχωρήσουμε ἰδίως στὴν κατεύθυνση τῆς ἀναλύσεως, θὰ ἀνιχνεύσουμε καὶ θὰ διαπιστώσουμε ἕναν ἀπὸ τοὺς γενικώτατους κανόνες σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους λειτουργεῖται ἡ ποίηση τοῦ Παλαμᾶ. Σὲ μιὰν ἄλλη μελέτη, ποὺ ἐλπίζω νὰ δημοσιευθεῖ σύντομα, θὰ πρέπει, ἀπὸ τὰ σκόρπια στοιχεῖα τῆς δημιουργίας του, ὅσα θὰ ἔχει ἀποκαλύψει ἡ κριτικὴ ἔρευνα, νὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀναχθοῦμε στὴν προσωπικότητα τοῦ ποιητῆ, ἐκείνην ποὺ μᾶς δίνει σταθερὰ τὸ κλειδὶ γιὰ μιὰν οὐσιαστικὴ ἑρμηνεία τοῦ ἔργου.

Πρὶν ἀκόμη πλησιάσουμε στὸ ἴδιο τὸ ἔργο τὸ ποιητικό, μερικοὶ τίτλοι ἀπὸ τὶς συλλογὲς τοῦ Παλαμᾶ πρέπει νὰ τραβήξουν τὴν προσοχή μας ἐνδεικτικά: «Ἀσάλευτη ζωή», «Πολιτεία καὶ Μοναξιά»*: Βλέπει κανεὶς ἐδῶ πῶς συνέλαβε ὁ ποιητὴς μέσα σὲ μιὰν ἀντίθεση τὴν ἑνότητα ποὺ ἀποτελεῖ κάθε μιὰ ποιητικὴ συλλογή· στὴν Πολιτεία καὶ τὴν Μοναξιά, ὁ λόγος συζήτηση δὲν παίρνει: ὁλάκερη ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου κιταγμένη ἀπὸ τὴν ἄποψη τὴν κοινωνικὴ κλείνεται μέσα σ' αὐτὰ τὰ δύο ὅρια· ἡ Πολιτεία κ' ἡ Μοναξιά, ἔννοιες συμπληρωματικές, ἔρχονται ἐδῶ ζευγαρωμένες νὰ περιορίσουν, νὰ περιγράψουν, νὰ κλείσουν ὁλάκερη μιὰ ζωή. Φωτισμένος ἀπὸ τὸν τίτλο αὐτόν, ὁ τίτλος τῆς ἄλλης ποιητικῆς συλλογῆς μᾶς δίνει ἀκριβῶς τὸ ἴδιο χρῶμα: ἡ ἀκινησία, τὸ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸ τοῦ νεκροῦ σώματος, σμίγει στὸν τίτλο μὲ τὴν ζωή. Ὁλάκερος ὁ κόσμος πιὰ κλείνεται μέσα στὶς δυὸ αὐτὲς ἔννοιες. Βέβαια καὶ ἡ μιὰ καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ τὶς ἀντιθέσεις ποὺ περιλαμβάνονται μέσα στοὺς δύο αὐτοὺς τίτλους ἐπιδέχεται πολλαπλὲς ἑρμηνεῖες. Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ τόπος γιὰ νὰ ἐπιμείνω περισσότερο δείχνοντας πῶς στὰ πνευματικὰ φαινόμενα οἱ πολλαπλὲς ἑρμηνεῖες εἶναι νόμιμες καὶ ἐπιβεβλημένες. Κάποιος νόμος μεθοδολογικός, ποὺ θὰ τὸν ὠνόμαζα τῶν πολλαπλῶν αἰτίων, ἐπιβάλλει νὰ μὴν πιστεύουμε ποτὲ πῶς ὁλοκληρώσαμε τὴν ἑρμηνεία ἑνὸς πνευματικοῦ φαινομένου ὅταν τὸ συνδέσαμε μὲ μιὰ καὶ μόνη σειρὰ αἰτιατῶν. Ἀπὸ τὴ φύση του τὸ πνευματικὸ φαινόμενο εἶναι ὑποταγμένο σὲ πολλαπλὲς αἰτίες ποὺ συγκλίνουν πρὸς τὴν γένεσή του. Τοῦτο ἰσχύει ἀκόμη περισσότερο προκειμένου γιὰ τὸν κόσμο τῆς ἐμπνεύσεως ποὺ πραγματοποιεῖται, περνάει δηλαδὴ στὴν ὑπόσταση τὴν πραγματική, ἀφοῦ δεχθεῖ διαδοχικὲς ἐπιδράσεις ἀπὸ ἀλλεπάλληλους κύκλους ἐμπνεύσεως. Αὐτονόητο εἶναι ὅτι κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς σειρὲς τῶν αἰτιατῶν, χωρὶς νὰ προϋποθέτει τὶς ἄλλες, ὅμως καὶ δὲν τὶς ἀποκλείει καθόλου· κι ὁ ἐρευνητὴς εἶναι ἐλεύθερος ἑκάστοτε, ἐφόσον δὲν προέρχεται σὲ μιὰν ἐξαντλητικὴ ἀνάλυση ἢ σὲ ὁριστικὴ σύνθεση, νὰ ξεχωρίζει καὶ ν' ἀπομονώνει μόνο τὰ αἴτια ἐκεῖνα ποὺ ἐνδιαφέρουν τὴν ἑκάστοτε μελέτη του.

Ἔτσι κι ἐδῶ ἀπὸ τὶς διάφορες ἑρμηνεῖες τῶν τίτλων τούτων ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ δοθοῦν ἢ ποὺ ἔχουν δοθεῖ ἀπὸ τὸν ποιητὴ τὸν ἴδιο, εἴτε ἀπὸ τοὺς κριτικούς του, κρατοῦμε ἐκείνην ποὺ μᾶς δίνει ὁλοκληρωμένον τὸν κόσμο μεθ' ἀπὸ τὴν ἀντίθεση. Κάτι ἀνάλογο σὲ χαμηλότερο τόνο θὰ μᾶς ἔδιναν δυὸ ἄλλες ποιητικὲς συλλογές, ἐκεῖνες ποὺ τιτλοφοροῦνται: «Δειλοὶ καὶ Σκληροὶ Στίχοι», καὶ «Περάσματα καὶ Χαιρετισμοί». Σ' αὐτοὺς τοὺς δυὸ τίτλους δὲν πρέπει νὰ γυρέψουμε μιὰ σαφῆ ἀντίθεση, ὅπως στοὺς προηγούμενους, γιατὶ ἡ ἀντίθεση ἐδῶ διαγράφεται ἐλαφρότατα καὶ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση: τὸ τρυφερὸ στοιχεῖο ποὺ κρύβεται μέσα στὸ ἐπίθετο δειλός, τὸ στατικὸ στοιχεῖο ποὺ ἐνυπάρχει μέσα στοὺς χαιρετισμούς. Ὅμως καὶ στὴν μιὰ καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση οἱ ἔννοιες παρουσιάστηκαν ζευγαρωμένες στὴν συνείδηση τοῦ ποιητῆ. Ἀνεξάρτητα ἴσως ἀπὸ τὶς ἄλλες σκέψεις μπορεῖ νὰ λεχθεῖ τὸ ἴδιο γιὰ τὴ συλλογὴ «Ἴαμβοι καὶ Ἀνάπαιστοι».

Ἀντιθέσεις καὶ ζεύγη ἐννοιῶν θὰ συναντήσουμε κι ὅταν γυρίσουμε τὰ ἐξώφυλλα τῶν ποιητικῶν συλλογῶν τοῦ Παλαμᾶ*. Καὶ πρῶτα-πρῶτα στὴν «Ἀσάλευτη Ζωὴ» ἔχουμε μιὰν ἐπιβλητικὴ σειρὰ ἀπὸ ἔννοιες ζευγαρωτὲς καὶ ἀπὸ ἀντιθέσεις:

Στρατιώτης καὶ τεχνίτης
Ζευγάρωμα μαζὶ χριστιανοῦ καὶ σατύρου
Τὴν ξάνοιγε σὰν πειρασμὸ καὶ σὰν εἰκόνα
Γάστρα εἶν' ὁ στίχος, καὶ λουλοῦδι ὁ νοῦς σου
Ὅλα ὡραῖα σὰ θεοί,
καὶ ὅλα ζωντανὰ σὰν ἄνθρωποι
Σωπαίνουν οἱ διθύραμβοι: Ἀρχίζουν οἱ παιᾶνες
Ἐνῷ μᾶς γγίζει ὁ Χάρος, μᾶς θεριεύει ἡ Νίκη
Τὴ δύναμή σου ἐσὺ μὲ τὴ δική μας Χάρη
Μὰ ὁ ἴδιος Χάρος χαλαστὴς εἶναι καὶ ὁ Πλάστης Χάρος

Χωρὶς νὰ ξεχωρίζουμε ἀκριβῶς ποῦ τελειώνουν οἱ ζευγαρωτὲς ἔννοιες καὶ ποῦ ἀρχίζουν οἱ ἀντιθέσεις μέσα στὴ συνείδηση τοῦ ποιητῆ, γιατὶ τοῦτο μόνο ὁ ἴδιος θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς τὸ πεῖ, συνεχίζω, παραλείποντας ἄλλες, μὲ μερικοὺς στίχους ὅπου φαίνεται πιὸ ἔντονη ἡ ἀντίθεση:

Εἴτε στὸ γρῖφο τῆς ζωῆς εἴτε στοῦ τάφου
«Εἶσ' ἐσὺ ὁ ξανθὸς Ἀπόλλωνας;»
Ἀποκρίνεσαι: Εἶμ' ἐγὼ ὁ Μολόχ
Τί ἂν εἶστε σκλάβου ξύπνημα ποὺ τρέχει νὰ δουλέψῃ;
Τί ἂν εἶστε ἀσώτου γύρισμα ποὺ πάει νὰ κοιμηθῇ;
Τὸ λάλημά σου στὴ γαλήνη μὲ κατευοδώνει,
ὅταν οὐρλιάζουν μέσα μου τῆς ἔγνοιας τὰ τσακάλια
Κ' ἐκεῖ ποὺ ἄθλια γονατίζει μ' ἕνας νόμος,
ἔχω φτερὰ ἑνὸς διάφανου γαλάζιου ἀέρα
Τέλος ἢ ἀρχή, βραδιὰ ἢ πρωϊ....
Κ' ἐκεῖ ποὺ ὁ νοῦς μὲ τὰ ὑπέρτατα παλεύει,
κάτι πανάθλιο μᾶς κρατεῖ καὶ μᾶς μολεύει
Ὅσο ἀξημέρωτ' εἶν' ἡ νύχτα ποὺ κυκλώνει σε,
τόσο ἀβασίλευτη σοῦ πλάθεται μιὰ μέρα

Στὴ χαρὰ τοῦ γλυκοῦ, στῆς τρικυμιᾶς τὸ σάλο
Φέρνεις τὰ φαρμάκια, φέρνεις τὰ περίγελα
σὲ ντύματα βασιλικὰ καὶ σὲ χρυσᾶ ποτήρια
Ἐσύ, Ἐρωφίλη, γαλανὸ φοροῦσες φόρεμα,
ρηγάδικη σὲ στόλιζε πορφύρα, ὦ Ἀρετοῦσα
Κ' εἶχαν τὰ φτωχομνήματα βυζαντινὲς βασίλισσες,
κ' οἱ πλούσιοι τάφοι εἶχαν ἁπλὲς παιδοῦλες Ταναγραῖες
Τὴ σκέψη κάμετε Ὄλυμπο, τὴν πράξη κάμετε Ὄσσα
Ποῦ εἶναι τῶν ἔργων τὰ ὄνειρα, τὰ ἔργα τῶν ὀνείρων;
Τὰ χρόνια τὰ ὁλόρθα, τὰ ὁλόγυρτα χρόνια.

Νομίζω ὅτι ἀπὸ τὰ χωρία ποὺ παρέθεσα ὡς ἐδῶ ἀποδεικνύεται κιόλας ὅτι ἡ ὑπόσχεση ποὺ μᾶς δίνει ὁ τίτλος τῆς συλλογῆς αὐτῆς δὲν διαψεύδεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενό της. Ὁ ποιητὴς ζεῖ μέσα σ' ἕναν κόσμο δυαδικὸ ὅπου κάθε λόγος, κάθε ἔννοια ποὺ θὰ παρουσιασθεῖ μπροστά του, παρασύρει σὰν αὐτόματα καὶ μιὰ δεύτερη ἀντίστοιχη ἢ ἀντίθετη. Συνεχίζω μὲ τὴν ἑπόμενη ἀπὸ τὶς συλλογὲς ποὺ ἀνέφερα, γιὰ νὰ ἐπανέλθω ἀργότερα στὴν «Ἀσάλευτη Ζωή», ὅταν θὰ περάσουμε σὲ μερικαὶ ἐπικουρικὰ στοιχεῖα τῆς μελέτης μας εἴτε σὲ κάποιες χαρακτηριστικὲς λεπτομέρειες. Ἡ «Πολιτεία καὶ Μοναξιὰ» μᾶς δίνει κι ἐκείνη τὴν προσφορά της στὴν ἔρευνά μας:

Καὶ θῦμα καὶ κριτὴς
Αὐγὴ - δύση
Τὰ ταπεινὰ καὶ διαβατάρικα
μὲ τὰ μεγάλα καὶ μὲ τὰ αἰώνια
Πεζοδρόμοι ἢ καβαλλάρηδες
τοῦ ὀνείρου ἢ τῆς ζωῆς
Μὲ λόγο ἢ μὲ σπαθὶ
Τὰ στερνοπαίδια τοῦ ὄνειρου, τῶν ἔργων οἱ σποράδες
Στερνὲ - πρῶτε.

Στοὺς «Δειλοὺς καὶ Σκληροὺς Στίχους», τὰ στοιχεῖα εἶνε πολλά· σημειώνω μερικά:

Πραΰ στυγνῆς
Πέρασαν. Δὲν πέρασες
Κι' ἂν ἔζησες Διόνυσος, ξεψύχησες Μεσσίας
Καὶ πρόσωπα καὶ πράγματα
Βία καὶ πειθὼ
Γλύκα ἢ φοβέρα
Ποὺ πάντα ἐσὺ μολεύεσαι καὶ πάντα εἶσαι παρθένα·
Γέλασε τὰ γέλια της,
θρήνησε ὡς θρηνεῖ·
Γιατὶ ἡ χάρη τῆς τέχνης γι' αὐτοὺς
μιλάει σὰν τὴ χαρὰ τῆς φύσης
Τοῦ κακοῦ κι' ὅσα ἀγνὰ κι' ὅσα κρίματα
Τὰ ὅσα κλαίει ὁ θρῆνος τὰ ὅσα ζῇ ἡ χαρὰ
Φέρε του τὰ νιάτα καὶ τὰ γειρατειὰ
Ἐγὼ εἶμαι ὁ γκρεμιστής, γιατὶ εἶμαι ἐγὼ καὶ ὁ χτίστης
Πρὸς τὰ μεγάλα οἱ ἔρωτες, τὰ μίση γιὰ τὰ μέτρια....
Καὶ ἡ ξαστεριά της ἄλλη καὶ ἄλλη καὶ ἡ μαυρίλα
Ἢ Χάρος ἢ γιατρὸς
Σκιάχτρο ἢ φῶς.

Τελειώνω, γιὰ νὰ μένω στὶς συλλογὲς ποὺ τὶς ξεχώρισε τοῦ τίτλου τους ὁ δυαδικὸς χαρακτήρας, μὲ τὴ συλλογὴ «Περάσματα καὶ Χαιρετισμοί»:

Τὰ χτεσινὰ ξαναγυρνᾶν τοῦ στίχου τωρινά,
τὰ τωρινὰ τῶν περασμένων εἶναι ἡ νοσταλγία
Κ ἡ γωνιὰ σὲ λαχταρίζει κ ἡ ἀγορὰ...
Λίγα, ντροπή, καμάρι μου
Δὲν τὴν ὀρέγομαι
τὴ χαρά, κι ὁ κλαημὸς κι ἐκεῖνος ξένος
Καὶ ἀλαφροξυπνημένος τὴν αὐγή,
καὶ βράδι μὲ τὸν κάματο περίσσο
Στοῦ Κυρίου τὰ πόδια κλαῖς ὁ Σατανᾶς
Καὶ μὲ τὰ μάτια ὁλάνοιχτα καὶ μὲ κλειστὰ
τὰ μάτια...
Χρυσαυγές, ἡλιογέρματα
Εὐκὴ ἢ κατάρα
Καὶ στὸ φῶς καὶ στὴ νυχτιὰ
Τάχα ἐρμιά; τάχα οἰκουμένη;
Μοναχὴ φωνὴ στὴν ἄφωνη τὴ φύση
Θυμᾶμαι τὴ στερνὴ φορὰ καὶ τὴ φορὰ τὴν πρώτη
Τὸ δῶρο κα! τ' ἀντίδωρο εἶσ' Ἐσὺ
Καταραμένε τῆς ζωῆς τῆς φύσης χαϊδεμένε
Ἀπόλλωνες καὶ Διόνυσοι
Καὶ μακάριοι μαζὶ κι ἀφωρισμένοι
Κεντρὶ καὶ ἀπὸ φωνὴ κι ἀπὸ σιωπὴ
Στὴ γλύκα, στὸ φαρμάκι
Νὰ γελᾶ καὶ νὰ γελιέται
Τὸν ἄκριτο κριτὴ
Μαζὶ τρώγλη γιὰ τὸ χασισοπότη
καὶ εἰκονοστάσι γιὰ τὴν προσευχὴ
Κ οἱ γνωρισμένοι κι οἱ ἄγνωροι
Ἀδάκρυτη καὶ ἀγέλαστη μητέρα
Στὴν ἀγκαλιά μου ταιριαστὲς καὶ Χάρες καὶ Γοργόνες
Εἶναι ἱερὸς ὁ πόλεμος, ἡ εἰρήνη τρισαγία.

Κάποτε ἀκέριο τὸ ποίημα εἶναι ἐμπνευσμένο ἀπὸ μιὰ τέτοια ἀντίθεση. Ἔτσι στοὺς «Καημοὺς τῆς Λιμνοθάλασσας», ἡ «Δανάη»:

Διπλὸ εἶναι τὄνομά σου ἐσέ, διπλοὺς γεννᾶς καημούς,

στὰ «Παράκαιρα», «Τὸ Πιοτὸ καὶ τὸ Ποτήρι»:

Νᾶξερα τὶ ξεχωριστὰ καὶ τὶ βαθύτερ' ἀγαπῶ,
καὶ ποιὸς ἀπὸ τοὺς δυὸ καημοὺς πιὸ σκληρὰ θὰ μὲ δείρῃ;
Τὸ ποὺ μὲ καίει καὶ μὲ χτυπάει καὶ μὲ μεθάει πιοτό,
ἢ ὁλόχρυσο κι' ὁλάκριβο τὸ μέγα τὸ ποτήρι
ποὺ μὲ κεράσαν κ ἤπια τὸ πιοτό;

Ἂν τώρα ἀναλογισθοῦμε ὅτι καὶ στὶς ἄλλες συλλογές, ὅσες δὲν ἐχρησιμοποίησα, τὸ ποσοστὸ τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν ποὺ παρουσιάζονται κατὰ ζεύγη εἶνε ὁπωσδήποτε σταθερό, θὰ πρέπει νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι τὸ φαινόμενο δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μία ἁπλὴ σύμπτωση, ἀλλὰ ἀποτελεῖ ἕνα σύμπτωμα ποὺ καλὰ ἑρμηνευόμενο θὰ μᾶς ὁδηγήσει σὲ οὐσιαστικώτερες διαπιστώσεις. Ὅμως πρὶν φθάσουμε σ' αὐτές, τώρα ποὺ ἔχουμε κιόλας στὰ χέρια μας κάποιο κλειδί, μποροῦμε νὰ βροῦμε κι' ἄλλες ὁμάδες φαινομένων ποὺ εἶνε ὑποταγμένα στὸν ἴδιο δυαδικὸ ρυθμό. Ἔτσι παρατηροῦμε συχνά, ζεύγη θεμάτων ἀπὸ ἕνα σ' ἄλλο ποίημα· τὸ ἕνα ποίημα

---

* Γιὰ τοὺς τίτλους «Πολιτεία καὶ Μοναξιὰ» καὶ «Ἀσάλευτη Ζωὴ» βλ. ἀντίστοιχα τὴν πρώτη ἔκδοση τῆς «Πολιτείας» (1912) σελ. 6 καὶ τὰ προλεγόμενα ποὺ ἔβαλε ὁ ποιητὴς στὴν δεύτερη ἔκδοση τῆς «Ἀσάλευτης Ζωῆς», στὰ 1920, σελ. η' (=«Ἡ Ποιητική μου» Τ. Α', 1933, σελ. 111).

* Γιὰ τὶς συλλογὲς ποὺ ἐχρησιμοποίησα, ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης θὰ παρετήρησε, ἴσως, κιόλας ὅτι στηρίζω τὴν μελέτη μου ἰδίως στὰ ἔργα τῆς ὡριμότητος τοῦ ποιητῆ· πολλὲς εἶναι οἱ αἰτίες ποὺ συγκλίνουν σὲ μιὰ τέτοια προτίμηση. Μιὰ κάποια προτίμηση εἶταν ἀπαραίτητη, γιὰ νὰ μὴν ἀποβεῖ ἡ μελέτη μου ἀτέλειωτη παράθεση στίχων, ἀπὸ ὅλες τὶς πολυάριθμες συλλογὲς τοῦ Παλαμᾶ. Τὴν πρώτη ἐκλογὴ τὴν καθώρισαν, ἔτσι σὰν τυχαῖα, ὅμως ἀληθινὰ γιὰ λόγους ἐσωτερικοὺς οἱ τίτλοι ὁρισμένων συλλογῶν· ὅλες συλλογὲς τῆς ὡριμότητος τοῦ ποιητῆ. Μὰ καὶ στὶς ἄλλες συλλογές, ὅσες χρησιμοποιῶ πάρεργα ἢ εἰδικά, ἡ ἀναλογία τῶν ἔργων τῆς ὡριμότητος εἶναι σαφής. Τοῦτο γίνεται σκόπιμα· γιατὶ μέσα στὸ ἔργο τῆς ὡριμότητος τοῦ ποιητῆ ἡ γενικὰ τοῦ συγγραφέως φανερώνονται πιὸ ἔντονα τὰ στοιχεῖα τῆς προσωπικότητός του, μιὰ καὶ εἶναι πιὰ μεστωμένη, ἀπαλλαγμένα κιόλας ἀπὸ ξένες ἐπιδράσεις, τῆς ἐποχῆς, τῶν συγγραφέων, ξένων λογοτεχνιῶν κ.λ.π., εἴτε μὲ τὶς ἐπιδράσεις αὐτὲς ἀφομοιωμένες καὶ συντονισμένες μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ ποιητῆ. Ὁποιος θέλει, πειραματικά, νὰ δοκιμάσει στὶς νεανικὲς συλλογὲς εἴτε ἀτὶς γεροντικές, ὅπου ἡ δύναμη τοῦ προσωπικοῦ στοιχείου εἶναι ἐλαττωμένη, τὰ ἴδια πορίσματα θὰ ἐξαγάγει, λιγώτερο καθαρά, ἀλλὰ ἐξίσου ἔντονα.

σὰν νὰ συμπληρώνει τὸ ἄλλο ἢ σὰν νὰ δίνει κάποιαν ἀπόκριση, σὰν νὰ ἀποτελεῖ κάποιον ἀντίλαλο. Παραθέτω μερικὰ παραδείγματα:

Προσευχὴ τῶν πρώτων ἀνθρώπων
Στοχασμοὶ τῶν τελευταίων ἀνθρώπων

Στὸ μνηματάκι σου ἄνοιξε
Στὸ μνηματάκι σου ἄνοιξε

Στὸν Ἁμαρτωλὸ
Στὸν Ἁμαρτωλὸ

Τὸ μέγα ρόδο
Αἷμα, ποὺ βράζεις

(Ἀσάλευτη Ζωὴ)

Ἀνήμπορος ἐγὼ εἶμαι
Ἀνήμπορος ἂς εἶμαι

(Σατυρικὰ Γυμνάσματα)

Ὁ πιὸ τρανὸς καημός μου
Τὰ βιβλία

(Πολιτεία καὶ Μοναξιὰ)

Λατρεύω καὶ φοβᾶμαι
Φοβᾶμαι καὶ λατρεύω

(Βωμοὶ)

Ἰουλία, πρώτη μου ἀγάπη
Κ' ἐσύ, στερνή.

(Δειλοὶ καὶ Σκληροὶ Στίχοι)

Κάποτε ὁ ἀντίλαλος μᾶς ἔρχεται σὰν πιὸ ἀπόμακρος, ἀπὸ τὴν μιὰ συλλογὴ στὴν ἄλλη:

Στὸ κορμὶ
Στὸ πνέμα δόξα

(Ἀσάλευτη Ζωὴ - Πολιτεία καὶ Μοναξιὰ)

Στὴν κόρη ποὺ παίζει τὄργανο
Στὄργανο ποὺ παίζ' ἡ κόρη

(Πολιτεία καὶ Μοναξιὰ - Παράκαιρα)

Κυμοθόη
Κυμοθόη

(Πολιτεία καὶ Μοναξιὰ - Βραδινὴ Φωτιὰ)

Εἶμαι Ἀθηναῖος
Ἐγὼ Ἀθηναῖος;

(Ἀσάλευτη Ζωὴ - Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ)

Σὰν νὰ τρώγεται ὁ ποιητὴς ἀπὸ κάποιαν ἔγνοια, ἀπὸ κάποιον πόθο ποὺ δὲν βρῆκε τὴν ἱκανοποίησή του μέσα στὴν πρώτη μορφὴ ὅπου ἐνσωματώθηκεν ἡ ἔμπνευσή του, κι' ἔτσι νὰ θέλει, ξαναπιάνοντας τὸ θέμα, νὰ λυτρωθεῖ ὁριστικὰ ἀπὸ τὴν λαχτάρα ποὺ τὸν κατέχει. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτήν, εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι τὸ ἴδιο θέμα τὸ ξαναπαίρνει κάποτε, ὄχι πιὰ ἀντιθετικὰ ἢ συμπληρωματικά, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὸ ξαναπλάσει σὲ ἄλλη μορφή. Μνημόνευσα πρὶν «Τὸ Πιοτὸ καὶ τὸ Ποτήρι» ἀπὸ τὰ «Παράκαιρα» σὰν δεῖγμα ποιήματος ποὺ ὁλόκληρο ἐμπνέεται ἀπὸ μιὰν ἀντίθεση· ἐπανέρχομαι τώρα στὸ σημαντικὸ αὐτὸ ποίημα, πού, ὕστερα, θὰ πρέπει καὶ μιὰ τρίτη φορὰ νὰ μᾶς ἀπασχολήσει μέσα στὴ μελέτη αὐτήν. Τὸ ποίημα ἔχει δυὸ ὑπότιτλους: «Πρῶτος Σκοπὸς» καὶ «Δεύτερος Σκοπός»· ὁ πρῶτος σκοπὸς χρονολογεῖται 23 - 9 - 14, ὁ δεύτερος 11 - 4 - 15. Λίγους μῆνες δηλαδὴ ὕστερα ἀπὸ τὴν πρώτη σύνθεση, ξαναπῆρε ὁ ποιητὴς καὶ ξαναδούλεψε τὸ θέμα του. Τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δεύτερου σκοποῦ, ἴδιο τὸ θέμα καὶ ἴδιο περίπου τὸ ξετύλιγμα, μ' ὅλο ποὺ τὸ δεύτερο μοιάζει καὶ σὰν συμπλήρωμα τοῦ πρώτου πιὸ λυρικό. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μοναχὰ ἡ ἀδυναμία τοῦ ποιητῆ πρὸς τὸ ἔργο του, ποὺ τὶς φυλάει παράλληλα τὶς δύο μορφὲς τοῦ ποιήματος: βλέπει κανεὶς ἐδῶ μαζὺ μὲ τὴν ἀνήσυχη ἀναζήτηση τῆς σταθερῆς μορφῆς, καὶ τὴν ἐπιθυμία τοῦ ποιητῆ νὰ φανερώσει πὼς δὲν εἶναι ἕνας μοναχὰ ὁ δρόμος ποὺ φέρνει πρὸς τὴν πραγματοποίηση τῆς ἐμπνεύσεως. Ἔτσι δὲν ἔχουμε πιὰ μόνο τὸ θέμα νὰ παρουσιάζει τὸν δυαδισμό, ἀλλὰ προχωρεῖ ὁ δυαδισμὸς καὶ στὴν ἐκτέλεση. Παρόμοια καὶ στὴν «Εὐρυδίκη», ποίημα τῆς ἴδιας συλλογῆς, βρίσκουμε, κατὰ τὰ λόγια τοῦ ποιητῆ,

Τὸ ἴδιο τραγούδι σὲ τριπλὸ σκοπὸ τραγουδημένο.

Τὸ τριπλὸ τραγούδι χρονολογεῖται στὸ τέλος τῆς τρίτης μορφῆς 1909, 1913· δὲν μᾶς παρέχονται, δηλαδή, ἀρκετὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ προχωρήσουμε σὲ μιὰ ψυχολογικὴ ἢ αἰσθητικὴ μελέτη τῆς πορείας τοῦ ποιητῆ ἀνάμεσα στὴν μουσικὴ ἔκφραση τοῦ πρώτου σκοποῦ καὶ τὴν πλαστικὴ ἐκτέλεση τοῦ τρίτου.

Ὅμως τὸ δυαδικὸ δούλεμα τῆς ἐμπνεύσεως, μᾶς τὸ δίνει, νομίζω, ὁ ποιητὴς καὶ μ' ἕναν ἄλλο τρόπο ποὺ θὰ πρέπει νὰ μᾶς σταματήσει περισσότερο. Γιατὶ ὡς τώρα, καὶ μέσα στὰ ζεύγη, καὶ μέσα στὶς ἀντιθέσεις, καὶ μέσα στὶς ἀλλεπάλληλες ἐπεξεργασίες, δὲν μᾶς ἐδόθηκε ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἀνιχνεύσουμε κανένα ξεχώρισμα τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιητῆ, κανέναν διχασμό του. Καὶ μόνο θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε πὼς ὁ ποιητὴς βλέπει τὸν κόσμο δυαδικά, ἀντιθετικά. Μόνο στὰ ζεύγη τῶν ποιημάτων, ἐκεῖ ὅπου φανερώνεται ὄχι ἄμεση ἢ χρονικὴ σχέση ἀνάμεσα στὰ δύο σκέλη τοῦ ζεύγους, ἐκεῖ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι ὁ ποιητὴς σὰν ἀνήσυχος ἀπὸ μιὰ βεβαίωση ποὺ δὲν ἀνταποκρίνεται μὲ ἀκέριο τὸν ἐσωτερικό του κόσμο ἢ ποὺ δὲν ἀνταποκρίνεται πιὰ μὲ τὸν ἐσωτερικό του κόσμο, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ ἐπανέλθει στὸ ἴδιο θέμα γιὰ νὰ ἐκφράσει τὴν ἄλλη ἄποψη τοῦ ζητήματος· κάτι σὰν ἕνα σφαλερὸ αἴσθημα δικαιοσύνης ποὺ κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ ἐκφράσει ἀντικειμενικὰ τὶς δυὸ ἀπόψεις τοῦ ζητήματος ποὺ τίθεται, χωρὶς ὅμως νὰ αἰσθανθεῖ καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ πάρει καὶ κάποια θέση ἀντίκρυ στὸ ζήτημα. Ἐδῶ θὰ ἦταν ἡ θέση νὰ ξανακάνω κι ἐγὼ μὲ τὴ σειρά μου, χωρὶς νὰ ἐπιμείνω σ' αὐτήν, γιατὶ ἀπὸ πολλοὺς μελετητὲς τοῦ Παλαμᾶ ἔχει γίνει ὡς σήμερα, τὴν παρατήρηση ὅτι ὁ ποιητὴς ἔχει τραγουδήσει διαδοχικὰ ὅλα τὰ ἀντίθετα· τὸν ὕδραν ὕμνητὴ ἡ εἰρήνη καὶ ὁ πόλεμος, ἡ πατρίδα καὶ ἡ κοσμοπολιτεία, ἡ φύση καὶ ἡ τέχνη, ἡ δράση καὶ ἡ θεωρία, ἡ διανόηση καὶ τὸ συναίσθημα, ἡ ἀνδρικὴ καὶ ἡ γυναικεία ἄποψη τῆς ζωῆς, ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ ὁ μυστικισμός, πάντοτε ἀντιθετικὰ καὶ χωρὶς νὰ παίρνει ὁ ἴδιος στάση ὁριστικὴ μπροστὰ στὸ πρόβλημα.

Ὅμως ἐντελῶς καθαρὰ πιὰ θὰ ἔχουμε τὴν αἴσθηση τοῦ διχασμοῦ, ὅταν διαπιστώσουμε μέσα στὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Παλαμᾶ μιὰ χρήση συχνὴ καὶ κανονικὴ τοῦ διαλόγου, ὡς μέσου ἐκφράσεως. Θὰ πρέπει, στηριγμένοι σὲ ὅσα μᾶς ἀποκάλυψε ἡ μελέτη του, νὰ θεωρήσουμε ὅτι καὶ τὸ ἐκφραστικὸ αὐτὸ μέσον ἀνταποκρίνεται στὸν ἀντιθετικὸ χαρακτῆρα ποὺ γνωρίζουμε, ἀλλὰ ποὺ παίρνει πλέον ἐδῶ καθαρὰ τὰ συστατικὰ τοῦ διχασμοῦ.

Ὁ διάλογος, πραγματικά, παρουσιάζεται μὲ τρόπο σταθερὸ μέσα στὶς ποιητικὲς συλλογὲς τοῦ Κωστῆ

Παλαμᾶ, ἀπὸ τὶς πρῶτες ὡς τὶς τελευταῖες. Σημειώνω ἐδῶ μερικὰ διαλογικὰ ποιήματα: «Τὰ Δῶρα τῆς Πρωτοχρονιᾶς», τὸ πρῶτο ποίημα μέσα στὰ «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου» ἔχει διαλογικὸ χαρακτῆρα, ἔτσι καὶ οἱ «Πολεμικοὶ Χοροὶ» τῆς ἴδιας συλλογῆς. Παρόμοια ἔχουμε στὴν συλλογὴ «Τὰ Μάτια τῆς Ψυχῆς μου» δυὸ διαλογικὰ ποιήματα: «Οἱ Τάφοι τοῦ Κεραμεικοῦ» καὶ «Ἀπόκρυφον Εὐαγγέλιον». Στὴν «Ἀσάλευτη Ζωή», εἶναι «Ἡ Ἀπόκριση», μερικὲς ἀπὸ τὶς «Ἑκατὸ Φωνὲς (οἱ ἀριθμοὶ 27, 67, 68), ὁλόκληρη «Ἡ Φοινικιὰ» ὁ «Ὕμνος τῶν Ἀντρείων» καὶ τὸ τελευταῖο, ἀνεπίγραφο, ποίημα τῆς συλλογῆς. Διαλογικὰ κομμάτια ἔχει καὶ μέσα στὸν «Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου» καὶ στὴν «Φλογέρα τοῦ Βασίλιᾶ» (στὰ ὁποῖα ἂς προστεθεῖ καὶ ἡ «Ὠδὴ στὸ θάνατο τοῦ Ἴψεν»)· μὰ στὸ σημεῖο τοῦτο θὰ ἐπανέλθω, ἀφοῦ μνημονεύσω διαλογικὰ ποιήματα καὶ ἀπὸ ἄλλες συλλογές:

Ὁ ποιητὴς καὶ τὰ Νιᾶτα

(Καημοὶ τῆς Λιμνοθάλασσας)

Πολιτεία
Μυστικὰ Μιλήματα
Ὁ Γυρισμὸς τοῦ Βασιλιᾶ
Ἐφτάψυχο τραγοῦδι
Κυμοθόη
Βραδινὴ Φωτιὰ

(Πολιτεία καὶ Μοναξιὰ)

Ἀγέννητες Ψυχὲς
Τὸ ἀεροπλάνο
Οἱ νεράϊδες

(Βωμοὶ)

Ἐπίσης ἀπὸ τὰ «Παράκαιρα» τὸ πρῶτο καὶ τὸ τελευταῖο, ἀνεπίγραφα καὶ τὰ δύο, καθὼς καὶ ὁ «Λόγος κι Ἀντίλογος» καὶ «Ἡ Παιδούλα στὸν Τάφο τοῦ Μπότσαρη». Συνεχίζω:

Εἶν' ὅλα νέα σήμερον
Ποῦ πᾶς;
Ἡ ἀγάπη ὀχιὰ
Πράξη καὶ γνώμη
Σβυσμένο τὸ τζάκι
Βασιλεύει ὁ Ἥλιος
Ἠγησὼ
Οἱ Λύκοι

(Οἱ πεντασύλλαβοι κ.τ.λ.)

Ἐνθουσιασμὸς
Quatuor
Κοντὰ στὴν Ἄγρια Θάλασσα

(Δειλοὶ καὶ Σκληροὶ Στίχοι)

Τὸ βιβλίο καὶ τὸ ροδοπέταλο

(Περάσματα καὶ Χαιρετισμοὶ)

Μιλήματα μ' ἕναν κόκκινο κρίνο

(Βραδινὴ Φωτιὰ)

Δὲν εἶναι ἐδῶ φυσικὰ ἡ ὥρα καὶ ὁ τόπος γιὰ νὰ μελετήσω μεθοδικὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τὸ λογοτεχνικὸ ποὺ ὀνομάζουμε διάλογο, οὔτε καὶ γιὰ νὰ προβῶ σὲ μιὰ κατάταξη τῶν διαφόρων ποικιλιῶν του. Μόνο θὰ πρέπει γενικὰ νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὁ διάλογος μπορεῖ πρῶτα - πρῶτα νὰ ἀποτελεῖ μιὰ φωνογραφικὴ ἢ καὶ τεχνικώτερη ἀπόδοση τοῦ φυσικοῦ διαλόγου. Ἀκόμη μπορεῖ νὰ γίνει ὄργανο ἀναλύσεως ἢ ἐλέγχου ἢ μέσον ἀποδόσεως τῆς διαλεκτικῆς πορείας τοῦ νοῦ. Κάποτε ἀκόμη μπορεῖ νὰ γίνει ἔτσι πολὺ ἁπλὰ καὶ σὰν λίγο ἁπλοϊκὰ ὁ τρόπος γιὰ νὰ ἀναιρέσουμε μιὰν ἀντίθετη γνώμη: τὸ ἕνα πρόσωπο τοῦ διαλόγου ἐκφράζει τὸν συγγραφέα καὶ κατέχει, φυσικά, ἀκέρια τὴν ἀλήθεια· τὸ ἄλλο πρόσωπο ἐκφράζει τὴν ἀντίθετη ἄποψη καὶ εἶνε κατὰ κανόνα ἠλίθιο (ἀναφέρομαι ἰδίως σ' ἕναν τύπο διαλόγων τοῦ Βολταίρου). Τέλος ὑπάρχει καὶ ὁ διάλογος ποὺ ἔχει ὁπωσδήποτε διδακτικὸ χαρακτῆρα· σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία θὰ κατέτασσα ἐξίσου καὶ τὰ ἔργα ποὺ γράφτηκαν σ' ἐποχὲς διδακτισμοῦ καὶ τὸν τύπο τῶν διδακτικῶν ἐγχειριδίων «κατ' ἐρωταπόκρισιν». Φανερὸ εἶναι ὅτι οἱ διάλογοι τοῦ Παλαμᾶ σὲ καμμίαν ἀπ' αὐτὲς τὶς διάφορες μορφὲς διαλόγου δὲν μποροῦν νὰ κατατα χθοῦν. Στοὺς παλαμικοὺς διαλόγους, τῶν ὁποίων, χαρακτηριστικά, συνήθως τὰ κύρια πρόσωπα εἶναι δύο, βλέπουμε διχασμένη τὴν προσωπικότητα τοῦ ποιητῆ ἀνάμεσα σὲ δύο κόσμους ἰδεῶν. Κι' ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου κάποιο ἀπὸ τὰ πρόσωπα τοῦ διαλόγου, ἔχει, καθὼς λένε, τὴν τελευταία λέξη, κι' ἐκεῖ δὲν φαίνεται ὁ ποιητὴς λυτρωμένος ἀπὸ τὸν διχασμό.

Γιὰ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς διαλόγους τοῦ Παλαμᾶ — ἀναφέρομαι ἐδῶ ἰδιαίτερα στὴν «Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ», ἀλλὰ ὄχι μόνο σ' αὐτὴν — θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι ὁ ἐπικὸς ἢ ὁ περιγραφικὸς χαρακτήρας τοῦ ποιήματος δικαιολογεῖ τὴν παρουσία τους. Σὲ ἄλλα πάλι ποιήματα, εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ αἰσθητικὴ συμπάθεια τοῦ ποιητῆ τὸν ἔφερε σὲ κάτι ποὺ εἶναι ἠθοποιΐα — φαινόμενο συνηθισμένο π. χ. στὸν Κ. Π. Καβάφη — καὶ τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ὑποδυθεῖ διαδοχικὰ διαφόρους ρόλους, χωρὶς νὰ ταυτισθεῖ μὲ κανέναν ἥρωα: μέσα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ποιητῆ μιλεῖ ὁ κόσμος, χωρὶς ὅμως νὰ ἐκφράζεται ὁ ποιητής. Ἀλλὰ ὅσο κι ἂν προσπαθούσαμε νὰ γενικεύσουμε αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, θὰ ἔμενε πάλι τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν διαλογικῶν ποιημάτων τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ σὰν ἄμεση εἴτε ἔμμεση ἐκδήλωση τοῦ ψυχικοῦ διχασμοῦ του. Ἐνῶ καὶ στὰ ποιήματα ποὺ θὰ τὰ εἴχαμε ξεχωρίσει ἐπειδὴ συνέτρεξαν ἄλλοι λόγοι γιὰ νὰ πάρουν διαλογικὴ μορφή, θὰ μπορούσαμε νὰ παρατηρήσουμε ἀφ' ἑνὸς ὅτι, ὅπως ἐξήγησα καὶ πιὸ ἐπάνω, οἱ λόγοι αὐτοὶ ἀσφαλῶς δὲν ὑπῆρξαν ἀποκλειστικοί, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι στὴν περίπτωση αὐτὴ δὲν ὑπῆρξαν κὰν ἀποχρῶντες. Γιατὶ ὁ ἐπικὸς χαρακτήρας ἢ ἡ συμπάθεια ἀποτελοῦσαν ἁπλῶς συνθῆκες πολὺ κατάλληλες γιὰ τὴν γένεση τοῦ διαλόγου, ἀλλὰ δὲν τὸν ἐπέβαλλαν: ἡ ἀνάγκη τοῦ διαλόγου καὶ στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἐβγῆκε μέσα ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς τοῦ ποιητῆ, σὰν ἕτοιμη φόρμα ποὺ τὰ ἐκφράζει· ἔτσι καὶ οἱ περιπτώσεις αὐτὲς ἐντάσσονται στὴν συνολικὴ δυαδικὴ διάθεση τοῦ ποιητῆ καὶ ἀνταποκρίνονται πολὺ περισσότερο στὴν ἐσωτερική του ἀναγκαιότητα παρὰ σὲ καλλιτεχνικὲς ἀπαιτήσεις ἢ τάσεις αἰσθητικές.

Ἄλλωστε θὰ πεισθοῦμε ἀκόμη περισσότερο γιὰ τὴν οὐσιαστικὴ αὐτὴν ἀνταπόκριση, ἂν στοχασθοῦμε δίπλα σ' ὅλες τὶς ἐνδείξεις ποὺ ἀναφέραμε ὡς τώρα, καὶ ποὺ ἔχουν ὅλες λίγο ἢ πολὺ αἰσθητικὸ χαρακτῆρα, πὼς καὶ ἡ πρόζα τοῦ Παλαμᾶ παρουσιάζεται κι ἐκείνη διχασμένη στὴν διάθεσή της, διπολική. Ὁ δυαδισμὸς ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴν φανερώνεται σὲ ποικίλα ζεύγη ἐννοιῶν ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ καθένα φαίνεται νὰ ὁλοκληρώνει στὴ συνείδηση τοῦ ποιητῆ κάποιον κόσμο: γκαι-

ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΧΟΛΙΑ

ΤΑ... «ΑΝΕΚΔΟΤΑ» ΤΩΝ

Μᾶς ἔφεραν ἕνα ἀντίτυπο τοῦ περιοδικοῦ «Καλλιτεχνικὰ Νέα» τῆς 18 Σεπτεμβρίου 1943. Περιέχει ἀνάμεσα στάλλα κ' ἕνα ὡραῖο ποίημα τοῦ ἀξέχαστου Ρώμου Φιλύρα μὲ τὸν τίτλο «Τὸ δερβένι μας» καὶ ἕναν πλαγιότιτλο ποὺ χαρακτηρίζει τὸ ποίημα γιὰ «ἀνέκδοτο». Μᾶς ἔφεραν καὶ ἕνα φύλλο τῆς ἐφημερίδος «Κορινθία» τῆς 31 Ὀκτωβρίου 1937. Ἐκεῖ ὑπάρχει λογοτεχνικὴ σελίδα. Ὑπάρχει καὶ τὸ «ἀνέκδοτο» τῶν «Κ. Ν.» δηλ. «τὸ Δερβένι μας». Ὑπάρχει ὅμως καὶ μιὰ σημείωση κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ ποιήματος, ποὺ ἀπαγορεύει ρητὰ τὴν' ἀναδημοσίευσή του χωρὶς τὴν ἔγγραφη ἄδεια τοῦ διευθυντὴ τῆς φιλολογικῆς σελίδας καὶ τοῦ λογοτέχνη ποὺ κάνει τὴν ἀνακοίνωση τοῦ ποιήματος γιὰ τὸ ὁποῖο καὶ προαναγγέλνει εἰδικὸ μελέτημά του. Πῶς πρέπει νὰ χαρακτηρίσουμε αὐτὰ τὰ πράματα;

ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΜΑΣ

Εὐχαριστοῦμε θερμὰ τοὺς διάφορους φίλους καὶ ἀντίπαλους τῆς «Φ. Κ.» γιὰ τὴν τιμὴ ποὺ κάνουν στὴ Σύνταξή της νὰ πέρνουν γιὰ συνεργασία τοῦ κ. Μηριθήλη κάθε τι ποὺ δημοσιεύεται στὸ περιοδικό μας δίχως ὑπογραφή. Εἶναι μεγάλη ἡ τιμὴ ποὺ μᾶς κάνουν, δυστυχῶς δὲ μποροῦμε νὰ καταχραστοῦμε τὴν ἀγαθή τους πίστη καὶ προαίρεση. Ἡ «Φ. Κ.» συνδέεται μὲ τὸν ἐξαιρετικὸ συνεργάτη της μὲ τὴν ἀγάπη καὶ τὸ θαυμασμὸ ποὺ τρέφει πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ ἔργο του. Καὶ εἶναι ὅλος ὁ κόσμος τῆς Ἑλλάδας ποὺ νιώθει τὰ ἴδια αἰσθήματα. Εἶναι βέβαια καὶ λίγοι ἀνάμεσα στοὺς λόγιους ποὺ δὲν τοῦ συγχωροῦν αὐτὸ τὸ πρᾶμα, ὅπως δὲν τοῦ συγχωροῦν τὸ ὅτι θέλησε ἀπὸ τὶς στήλες μας ἢ μὲ τὶς διαλέξεις του νὰ βάλει μερικὰ πράματα στὴ θέση τους, ἐκεῖ ποὺ πολὺν καιρὸ τώρα βασίλευε μιὰ μακάρια ἀσυδοσία καὶ εὔκολη κρισολογία ἐνάντια σ' ὅλους σχεδὸν ὅσοι ἀποτελοῦν τὸ ἐθνικὸ κεφάλαιο τῆς Ἑλλάδας στὴν περιοχὴ τῆς λογοτεχνίας.

Αὐτοὶ ἂς συμβιβαστοῦν ὅπως μποροῦν. Ἡ «Φ. Κ.» θέλει μονάχα νὰ ἀποταθεῖ στοὺς καλῆς πίστεως ἀνθρώπους καὶ νὰ τοὺς δηλώσει πὼς κάθε τι ἀνυπόγραφο στὶς σελίδες μας, ἀντιπροσωπεύει ὑπεύθυνα τὶς γνῶμες καὶ τὶς ἀπόψεις τοῦ περιοδικοῦ, ὅπως γίνεται ὅλο τὸν κόσμο καὶ ὅλα τὰ ἔντυπα. Τὰ σχόλιά μας γράφονται ἀπὸ πολλοὺς καὶ διαφορετικοὺς συνεργάτες καὶ ἐκφράζουν τὸ περιοδικό μας, καὶ κανεὶς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ταυτότητά τους.

Τὸ περιοδικό μας δὲ βγῆκε γιὰ νὰ θωπεύσει ἀνικανότητες καὶ νὰ κάνει δημοκοπία ἀνάμεσα στοὺς ἀποτυχημένους καὶ τοὺς θορυβοποιούς. Πιστεύει πὼς οἱ νέοι, οἱ ἀληθινοὶ νέοι λογοτέχνες μας, εἶναι ἀρκετοὶ γιὰ νὰ τιμήσουν τὴν ἐποχή τους καὶ θὰ ἐμφανιστοῦν σιγὰ - σιγὰ καὶ μὲ τὴ σειρά τους ἀπὸ τὶς σελίδες μας, ὅπως αὐτὸ γίνεται καὶ ἀπὸ ἄλλα περιοδικά, μὲ ἐργασία συνθετικὴ καὶ ὄχι μὲ κραυγὲς ποὺ μποροῦν νὰ ἁρμόζουν σὲ συλλαλητήρια μὰ ἀποκλείονται ἀπὸ ἀγῶνες πνευματικούς. Μὲ λίγα λόγια ἡ «Φ. Κ.» πιστεύει πὼς ἡ ὑπόθεση τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας προάγεται μὲ δημιουργικὴ δουλιὰ καὶ ὄχι μὲ παιδαρωδίες καὶ μὲ ἀφελεῖς ἀναίδειες. Καὶ ἀκόμα πὼς ἡ δουλιὰ αὐτὴ εἶναι μιὰ συνέχεια προσπάθειας τῶν ἱκανῶν καὶ τῶν διαλεχτῶν τοῦ πνεύματος, ποὺ δὲν δέχεται φατρισμοὺς κοσμοθεωριῶν, ἡλικιῶν καί... κλάσεων. Ἡ ἀνοησία καὶ ἡ στειροσύνη δὲν ἀποτελεῖ τὸ θλιβερὸ προνόμιο καμιᾶς ἡλικίας. Τὴ βρίσκουμε τόσο ἀνάμεσα σὲ ἀγράμματους παίδας ὅσο καὶ σὲ δοκισίσοφους παλίμπαιδας (ἴδε καὶ «Νέους Δρόμους» «Ἑλλάδα» κ.λ.π.) Τὸ πρόγραμμα τὸ δικό μας εἶναι νὰ ἐμφανίσουμε πλάϊ στὰ μεγάλα ὀνόματα τῆς πνευματικῆς Ἑλλάδας, τὴ νέα γενεὰ τῶν λογοτεχνῶν μας ποὺ ἔρχουνται νὰ συνεχίσουν τὸ χτίσιμο καὶ ὄχι νὰ ἐπιδείξουν τὴν ἀπουσία τοῦ ταλέντου, τῆς μόρφωσης καὶ τῆς Κοινωνικῆς ἀγωγῆς. Αὐτά, μιὰ γιὰ πάντα.

ΝΕΟΙ ΕΚΔΟΤΕΣ

Μ' εὐχαρίστηση βλέπουμε πὼς ὁ ὀργασμός, ποὺ παρατηρήθηκε τελευταῖα, γύρω ἀπὸ τὸ «λογοτεχνικὸ» βιβλίο, προκάλεσε τὴν ἀνάδειξη καὶ νέων ἐργατῶν τῶν γραμμάτων, νέων ἐκδοτῶν.

Ἰδιαίτερα, καὶ μὲ μεγάλη μας χαρά, σημειώνουμε τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἐκδότη Γ. Λουκάτου, τοῦ ὁποίου θαυμάζουμε τὶς κομψὲς καὶ ἄρτιες, ἀπὸ τυπογραφικῆς ἄποψης, ἐκδόσεις του.

Ἔτσι, ἡ Καλλιθέα, ποὺ πάντα εἶχε μιὰ ζωηρὴ καί, σύγχρονα, ἀνεξάρτητη πνευματικὴ ζωή, ἀπόχτησε καὶ τὸν ἐκδότη της.

«ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ»

Ἡ «Φιλολογικὴ Κυριακὴ» ἔδωσε τὶς «ἐξετάσεις» της! μὲ μερικὰ ἀποκαλυπτικὰ ἄρθρα. «Τῆς (sic)- ἔδωσε, λοιπόν, καὶ πῆρε ἄριστα». (βλ. «Νέα Ἑστία» φ. 391 σ. 1150 «Λαμπρὲς ἐξετάσεις».

Ἔδωσε κι' ὁ κ. Χ. τὶς δικές του μὲ τὴν διαβόητη «Τελευταία Νύχτα τῆς Γῆς». Μὲ τὴ διαφορὰ πὼς ἡ «Φιλολογικὴ Κυριακὴ» βρίσκεται στὴν ἀρχή της κι ὁ κ. Χάρης στὸ τέλος του.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗ

* Ὁ «Ἀετὸς» κυκλοφόρησε τὸ πρῶτο βιβλίο τῆς θεατρικῆς του βιβλιοθήκης, «καλωπυπωμένο, ἄψογο. Πρόκειται γιὰ τὰ γνωστὸ θεατρικὸν ἔργο «Ἕνας ἵππότης στὸν καιρό μας» τοῦ κ. Ἀλ. Λιδωρίκη, καὶ τὸ ὁποῖον, ὡς λέγεται, σημειώνει μεγάλην ἐκδοτικὴν ἐπιτυχίαν.

* Ἐπίσης ὁ «Ἀετὸς» τυπώνει στὰ τυπογραφεῖα του, γιὰ νὰ τὸ κυκλοφορήσει σὲ λίγο, τὸ τελευταῖον ἔργο τοῦ κ. Κ. Μπαστιᾶ «Ἡ Μπουμπουλίνα».

* Ἡ «Μπουμπουλίνα» ἀνήκει στὴν σειρὰ τῶν «Στεριὲς καὶ Θάλασσες», τ' «Ἀλιευτικά», »Τὰ Λαρένια» καὶ «Μηνᾶς ὁ Ρέμπελος» ποὺ πῆρε τὸ βραβεῖον λογοτεχνίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, καὶ στὰ ὁποῖα ἤδη προστίθεται τὸ τελευταίως δημοσιευόμενον ἔργον τοῦ κ. Μπαστιᾶ εἰς τὴν «Βραδυνήν»: «Ὁ μεγάλος ταξιδευτὴς» (Χριστόφορος Κολόμβος).

* Κυκλοφορεῖ ἐπίσης σὲ λίγο τὸ νέο βιβλίο τοῦ γνωστοῦ ποιητὴ κ. Σπ. Παναγιωτόπουλου «Νυχτερινὸς Διαβάτης», σὲ φροντισμένη ἔκδοση καὶ μὲ εἰκονογράφηση Γ. Γουναρόπουλου.

* Ἀκόμη κυκλοφορεῖ καὶ τὸ νέο βιβλίο τοῦ κ. Γιάγκου Πιερίδη «Ὁ Βελουδένιος Κοῦκος», μιὰ σειρὰ διηγημάτων.

ΑΛΚΗ ΑΓΓΕΛΟΓΛΟΥ
•
ΕΑΡΙΝΟ
Διηγήματα
Ξυλογραφίες: Κ. ΓΡΑΜΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ "ΑΛΦΑ,, ΑΘΗΝΑΙ

Κυκλοφορεῖ
ΓΙΑΓΚΟΥΠΙΕΡΙΔΗ:
"Ο ΒΕΛΟΥΔΕΝΙΟΣ ΚΟΥΚΟΣ,,
Διηγήματα
ΕΚΔΟΤΗΣ: ΑΡΙΣΤ. Ν. ΜΑΥΡΙΔΗΣ

τικοὶ ἢ βυρωνικοί, ἰδεολόγοι ἢ πραγματολόγοι, δογματικοὶ ἢ ἀναρχικοί, ἑλληνικοὶ ἢ ρωμαντικοί, ἐπιστήμη - ποίηση, εἰλικρίνεια - ἐμμορφιά, Φάουστος - Μεφιστοφελής, Μαργαρίτα - Ἑλένη, κ. τ. λ. Ἐνδεικτικὸ εἶναι, τὸ πῶς ξαναπαίρνει κάπου ὁ Παλαμᾶς γενικεύοντάς την μιὰ γνώμη τοῦ Βαλερὺ γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Μπωντλαίρ, ἡ ὁποία θὰ μποροῦσε νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς «ἀκριβέστατα συμπληρωματικὴ τῆς ποιήσεως τοῦ Οὐγκῶ», ἀγαπᾶ τὰ ζεύγη αὐτά, κι ἀλλοῦ μᾶς ὑποδεικνύει τὸ ζεῦγος Σολωμὸ - Σοῦτσο

Μιλήσαμε ὧς τώρα στὸ μέρος τοῦτο γιὰ ἔννοιες καὶ γιὰ θέματα· θὰ ἔπρεπε σὲ μιὰ βαθμίδα, ποὺ δὲν τολμῶ νὰ τὴν πῶ πιὸ οὐσιαστική, ἀλλὰ ποὺ ἀσφαλῶς τῆς ταιριάζει ὁ χαρακτηρισμὸς βαθύτερη, ν' ἀναφέρω τὸν δυαδισμὸ ὅπως φανερώνεται στὴν κατασκευὴ τῆς φράσεως τοῦ ποιητῆ. Ἐνδεικτικὴ εἶναι στὸν Παλαμᾶ ἡ χρήση τῶν δύο ἐπιθέτων γιὰ νὰ ὁλοκληρώσει ἕναν χαρακτηρισμό: δειλὸ καὶ ἀμίλητο, περισσόλογη, ὀνειροπλέχτρα, προφητικὴ καὶ δραματική, ἀκράτητη καὶ ἀσύστατη κ. τ. λ. Ἐπίσης μὲ δύο ρήματα συνήθως ἐξαντλεῖ τὴν ἔκφρασή του: πιστεύουν καὶ λατρεύουν, πάτησα καὶ στάθηκα, τείνουν καὶ ἐκδηλώνονται, παραμερίζεται καὶ στριμώνεται, συνυπάρχουν καὶ προσφέρονται κ. τ. λ. Παρόμοια ἔρχονται καὶ οἱ εἰκόνες ζευγαρωτὲς στὴν σκέψη τοῦ ποιητῆ. Νομίζω ὅτι οἱ τελευταῖες αὐτὲς παρατηρήσεις, ὅσες ἀναφέρονται στὸ ὕφος του, στὴ μορφὴ τοῦ λόγου του, περισσότερο ἀκόμη κι ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες τοποθετοῦν τὸν Παλαμᾶ ψυχολογικά, φυσικά, ἂς τὸ ποῦμε καλύτερα, σὲ μιὰ καθωρισμένη ὁμάδα, ἐκείνην ποὺ ἐχαρακτήρισα στὴν ἀρχὴ τῆς μελέτης μου ὡς δυαδική. Μᾶς μένει πλέον, γιὰ νὰ ὁλοκληρώσουμε τὴν σχετικὴ ἔρευνά μας, νὰ ἐξακριβώσουμε τοῦ ἴδιου τοῦ Παλαμᾶ τὴν γνώμη, γιὰ τὰ δικά του τὰ ἔργα, κοιταγμένα ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτήν.

Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ

ΣΕ ΚΑΘΕ ΦΥΛΛΟ

ΜΙΑ ΣΕΛΙΔΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

ΜΕ ΜΙΑΝ ΑΧΤΙΔΑ ΚΑΡΦΩΜΕΝΗ ΣΤΗΝ ΚΑΡΔΙΑ ΤΟΥ

Θ' ἄφινε τὴ μικρὴ καρδιά του
σ' ἕνα ρὸζ
πέταλο ρόδου
ἀπαλά,
νὰ ταξιδεύει
δίχως μιὰ σκέψη:

δίχως τὲς
ἔγνοιες τ' αὔριου,
τὲς μεταμέλειες τοῦ χτές·
— τὲς μεταμέλειες αὐτὲς
μὲ τὴν πικρή τους, Θέ μου, γέψη.—

Σὲ κάτοπτρα αὐγινῶν ἡλίων,
τὰ ξανθὰ
χαμόγελα θ' ἀντίκρυζεν
ἐρωτικῶν Μαΐων.

Κι' ὡς σκορδιαλὸς τρελλός,
στοὺς φωτεινοὺς ἀέρες
κεῖ,
θὰ κελαϊδοῦσε τὴ χαρά του,
ὡς σκορδιαλὸς τρελλός...

Μὲ μιὰν ἀχτίδα
καρφωμένη στὴν καρδιά του.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΜΠΟΛΕΤΣΗΣ

ΚΑΠΟΥ ΚΑΠΟΙΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΠΕΡΝΑ

Νύχτα γεμάτη πόθων σπινθῆρες·
κάταστρη,
κάτασπρη·
σελαγισμοὶ τρίσμακρων κόσμων,
μυριάδες
πυρσοὶ καὶ λαμπάδες.

Ὧρες
ὡς ὥριμες, γλυκειὲς ὀπῶρες.

Νέα χλόη,
νέοι βλαστοί,
νέοι χυμοί.

Στιγμὲς μπλεγμένες στῶν ἄστρων τ' [ἀσήμια·
— κάπου — κάποιο τραγούδι περνᾶ
στ' ἀργυρὰ καλτερίμια.

«Γιατί;...»
λέει τὸ τραγούδι, καὶ λέει...
κ' οἱ ἀντίλαλοι, τ' ἄστρα, τὰ δέντρα ρωτοῦνε
«Γιατί;...»

Κάπου κάποιο τραγούδι περνᾶ μεσ' [τὴ νύχτα...

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΜΠΟΛΕΤΣΗΣ

ΓΑΛΑΖΙΕΣ ΝΥΧΤΕΣ

I

Νάναι ἡ νύχτα ἡ γαλάζια σκυμένη [ἄνωθέ μου,
κάθε ἀστέρι της κι' ἕνα χρυσὸ νάναι [φιλί,
ἄχ, νὰ μπόραγα τάχατες καὶ νὰ τὸ- [θελες, Θέ μου,
νάναι πάντα ἡ καρδιά μου σὰν ἀπόψε [καλή.

Κάτι μοῦ εἶπαν οἱ ἀνέμοι, κάτι μοῦ [εἶπε τὸ φῶς
καὶ γιὰ μένα ψυθίρισαν κάτι τὰ χάη,
μὰ δὲν ἔφτασε ὁ λόγος, παρά, μόνο [καθὼς
κάποιο ἀχνὸν ἀντιλάλημα ποὺ μα- [κρυὰ ξεψυχάει.

Καὶ τὸ νόημα στέκει θολὸ σὰν χρι- [σμός,
Ἡ βροχὴ ἂν δὲν στέρευε τῶν ρόδων [στὸ φράχτη,
τότε, δὲ θὰ μὲ πλήγωνε κάποιος διά- [λογισμὸς
γιὰ τὰ μάτια ποὺ ξύπνησαν κι' ὅλα [τὰ ηὔρανε στάχτη...

Ὄχι, ἂν ἤτανε νάρχονται τέτοιες νύ- [χτες, χωρὶς
στὴ ψυχή του νάναι ἄξιος ὁ ἄνθρω- [πος νἄμπη,
κάλιο, τότε, ὦ, μυστήριο ποὺ βαρηᾶ [τιμωρεῖς,
νὰ σβυστῆ μὲς τὰ φρένα μας καὶ τὸ [λίγο ποὺ λάμπει!

II

Ἦταν βράδυ χρυσὸ στὸ γαλάζιο ἀ- [κρογιάλι,
μεθυσμένη ξενύχταε ἀπ' τὸ φῶς ἡ ἐ- [ρημιά,
ποιός, ἀγροίκισε, ποιὸς τὴν κρυφὴ [παραζάλη
στὸ ἄσπρο χέρι ὡς σιγότρεμαν τὰ [γιασεμιά.

Ὅτι μὲς ἀπ' τὸ φέγγος τους μοῦ χα- [ρίσαν τ' ἀστέρια
καὶ γιὰ μένα σταλμένο ἦρθε ἀπ' τὸν [οὐρανό,
μὲς τὰ δυό μου τὸ πῆρα καὶ τὄπνιξα [χέρια,
ἥρωας, τότε, στοχάστικα μιᾶς ἰδέας [νὰ γινῶ...

Ὄχι, ἂν ἤτανε νάρχονται τέτοιες νύ- [χτες χωρὶς
στὴ ψυχή του νάναι ἄξιος ὁ ἄνθρω- [πος νἄμπη,
κάλιο, τότε, ὦ, μυστήριο ποὺ βαρειᾶ [τιμωρεῖς,
νὰ σβυστεῖ μὲς τὰ φρένα μας καὶ τὸ [λίγο ποὺ λάμπει.

Γ. ΛΙΑΚΟΣ

ΕΝΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Εἶν' ἕνα τραγοῦδι μὲ μισοσβυσμένα
λόγια, ποὺ τ' ἀκούω θυμητικά,
μὲς τὴ νύχτα κλαίει στ'ἀραχνιασμένα
βάθη τῆς ψυχῆς στεναχτικά.

Ἡ ψυχή μου αὐτιάζεται σκυφτή...
νὰ ἐπιστρέψη ὅμως πῶς βραδύνει ὁ [ἦχος...
Κι' ἔτσι ὅπως τῶν νεύρων τέντωσε ἡ [κλωστή,
μόλις πρὶν νὰ σπάσουν, πρόφτασεν ὁ [στῖχος.

Εἶν' ἕνα τραγοῦδι, μὲ μισοσβυσμένα
λόγια, ποῦ τ' ἀκούω θυμητικά,
ὅσα ποῦ θυμᾶμαι, μοῦναι ἀγαπημένα
κι' ὅσα ποῦ ξεχνῶ τὰ πιὸ γλυκά.

Σὰν ἀέρινα ἔμοιαζαν τὰ χέρια
ὅταν τὴν κιθάρα ἔκρουαν ἀπαλά,
ἦταν φῶς τὰ μάτια κι' ἤτανε τ' ἀστέ- [ρια
τάχα γιατί, θέ μου, τόσο πιὸ ψηλά·

Χύνεται στὰ σπλάχνα μου ἡ λαχτάρα
ἴδια μ' ἄγρια κι' ἄξαφνη σπαθιά,
σὰν νὰ μὴν τὸ ξέρω ποῦναι πιὰ ἡ [κιθάρα,
χέρια καὶ τραγοῦδι μὲς τὴ γῆς βα- [θειά.

Γ. ΛΙΑΚΟΣ

ΛΥΚΟΦΩΣ

Ὥρα ποῦ ὁ πόθος ἀναθρώσκει μέσα [μου,
τὴ γνώμη αὐτὴ νὰ μὴ βολεῖ ν'ἀλλάξω
καὶ φταῖς ψυχή μου ἐσύ, πού, μήτε [πρόφτασα
ἔτσι καλὰ στὸ φῶς νὰ σὲ κυττάξω·

κάτι μοῦ λέει πολὺ πῶς ἀργοπόρησες
καὶ ξένη στὸ παρὸν αὐτὸ ἔχεις φτά- [σει,
κάποιων, πού, σὲ περίμεναν, τὰ ὀνό- [ματα
ἀπ' τοὺς σταυρούς των ἔχουν ξεθω- [ριάσει...

Μόνο στὴν ὥρα μέσα τοῦ λυκόφωτος
ποὺ σύγχιση γλυκειὰ σκορπὰ στὴν [πλάση,
λύνεται ὁ πόθος ποὺ στὸ φῶς στέκει [ἄπραγος
κάποιες μορφὲς καὶ σχήματα νὰ [πλάση.

Γ. ΛΙΑΚΟΣ

Η «ΚΑΘΑΡΗ» ΔΙΗΓΗΣΗ

('Ανοιχτὸ γράμμα στὸν κ. Σπῦρο Μελᾶ)

Φίλε Κε Μελᾶ

Σ' ἕνα ἄρθρο σας γιὰ ἕνα νέο βιβλίο τοῦ Μυριβήλη, ποὺ δοκιμάσατε ζωηρότατη, καθὼς φαίνεται, εὐχαρίστηση, ἀκούοντας νὰ σᾶς τὸ διαβάζει ὁ συγγραφέας ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτον ἀκόμα χειρόγραφό του, γράφετε κάτι ποὺ καταντᾶ σχεδὸν κήρυγμα, τὸ κήρυγμα γιὰ μιὰν «ἄδολη» διήγηση (κατὰ τὸ ἄδολη ποίηση), θὰ μποροῦσε νὰ πεῖ κανείς, καὶ ποὺ δὲ μοιάζει λόγος κάποτε καὶ λιγάκι ἀβασάνιστος, ποὺ τὸν ἀφήνουμε νὰ μᾶς ξεφύγει πάνω στὴν ἄψα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, παρὰ καρπὸς πείρας μακρᾶς καὶ ὥριμης σκέψης. «Καὶ ποτὲ ἄλλοτε, λέτε, ὅσο σ' αὐτὴ τὴν ἀνάγνωσι, δὲν ἐπιθύμησα νὰ εἶχα κοντά μου ὅλους αὐτούς, ποὺ μᾶς ταλαιπωροῦν μὲ κακοὺς χαμψουνισμούς,... γιὰ νὰ ἰδοῦν, μὲ δίδαγμα χειροπιαστό, ποιὸς εἶναι ὁ σωστὸς ὁ δρόμος. Νὰ νοιώσουν, ὅτι τὸ μυθιστόρημα καὶ τὸ διήγημα δὲν ἔχουν καμιὰ δουλειὰ μὲ ψυχολογικὲς παρατηρήσεις καὶ ψυχολογικὲς ἀναλύσεις: Αὐτὰ εἶναι κατασκευὲς λογικές, ποὺ μᾶς ἔρχονται ἀπὸ τὴν παγερὴ περιοχὴ τῆς ἐπιστήμης, ἀλυσίδες αἰτίων καὶ αἰτιατῶν, ποὺ προσπαθοῦν νὰ καμουφλαριστοῦν, μὲ κάποια γοητεία — ἂν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει — ἀφηγηματική». Καὶ παρακάτω γράφετε κάτι ἀκόμα πιὸ χαρακτηριστικό· ὅτι ἡ ἀφήγηση πρέπει νἄχει μέσα της τὸ σκοπὸ καὶ τὴ δικαίωσί της».

Δὲν εἶναι καινούριο τὸ κήρυγμά σας φίλε κ. Μελᾶ. Στὶς παραμονὲς τοῦ προηγούμενου μεγάλου Πολέμου, ὁ 'Ιάκωβος Ριβιέρ, σ' ἕνα δοκίμιό του δημοσιευμένο στὴ «Νέα Γαλλικὴ 'Επιθεώρηση, τόνιζε σὰ ζωτικὴ ἀνάγκη γιὰ τὸ σύγχρονο μυθιστόρημα, τὴν ἐπιστροφὴ στὸ roman picaresque «τῆς κάπας καὶ τοῦ σπαθιοῦ». 'Ηταν, κάμποσα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ φανέρωμα τοῦ Προύστ, μιὰ βίαιη κιόλα ἀντίδραση κατὰ τοῦ «ψυχολογικοῦ» μυθιστορήματος (Μπουρζέ), τόσο πιὸ βίαιη, ὅσο τὴν ἀρρώστια τῆς ἀνάλυσης τὴν ἔσερνε μέσα του ὁ Ριβιέρ, ὅπως τὸ δείχνουν ὅλα του τὰ ἔργα καὶ προπάντων ἕνα μυθιστόρημά του, τὸ «Aimée». Οἱ παθοὶ καθὼς ξέρουμε, ἔχουν πάντοτε τὶς πιὸ βίαιες ἀντιδράσεις.

"Αν καί... ἀποστάτης στενταλτανός, θὰ θυμᾶστε ἴσως ἕναν περίφημο ἀφορισμὸ τοῦ Στενταλ: «Il n' y a de l'intérêt que dans le psychologique». Δὲ δίνει ἐξηγήσεις ὁ Στενταλ. Θὰ ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὅμως βέβαια ὅτι τὸ «ψυχολογικὸ» αὐτὸ πρέπει νὰ πραγματεύεται καλλιτεχνικά, νὰ γίνεται πρόσωπα, δράση, συγκρούσεις, νὰ μπαίνει σὲ μιὰ κοίτη διήγησης, γιατὶ ἡ τέχνη δὲν εἶναι σκέτη (ποῦρα) ψυχολογία. "Οπως τὸ πραγματώνει ὁ ἴδιος περίφημα στὰ μυθιστορήματα καὶ στὰ διηγήματά του (καὶ μόνο ὁ τρόπος ποὺ χειρίστηκε τὸ ὑλικό του τὸ δείχνει) καὶ ὅπως τὸ πραγματώνει (στὸ πιὸ μεγάλο μέρος τοῦ ἔργου του) μὲ τὶς ἀδιάκοπες «μεταφορὲς» (παρομοιώσεις, μετουσιώσεις, ἀνασυνθέσεις) καὶ μὲ τὴν κίνηση τῶν προσώπων του καὶ μὲ τὴν ἀφήγηση, καὶ ὁ Προύστ. Σ' αὐτοὺς τοὺς δυό, ὅπως καὶ στὸ Ντοστογιέφσκι (καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους, λιγότερο τρανοὺς) καὶ ὅπου ὑπάρχει ἀνάλυση, μακρά, ἐξονυχιστική, πάλι γιὰ τὴ σύνθεση δουλεύει ἡ ἀνάλυση, κατὰ κεῖ ὁδεύει καὶ μᾶς ὁδηγεῖ, μόνο ποὺ ἡ σύνθεση πλάθεται πιὸ ἀργά, πιὸ κρυφά, μὲ χίλιες δυὸ ἀναδιπλώσεις καὶ ἑλιγμούς, μὲ χίλια μύρια ἀδιόρατα νήματα, ποὺ πλέκονται ἀλλοῦ πιὸ πυκνὰ ἀλλοῦ πιὸ ὀρατά, σύνθεση ποὺ τὴ χάνουμε καὶ τὴν ξαναβρίσκουμε σὲ μιὰ ροὴ ποὺ παίρνει χίλια δυὸ σχήματα, μὰ ποὺ ὅταν κλείσουμε τὸ βιβλίο, ἔχει πάρει μέσα μας σῶμα. "Οταν ὁ 'Ιουλιανὸς Σορὲλ καὶ ὁ Φαβρίκιος ντὲλ Νεόγκο, τὴ στιγμὴ ποὺ καὶ ἡ τελευταία τους ἶνα πάλλεται ὅλη ἀπὸ τὸ πάθος, ρίχνουν ματιὲς μὲς στὰ θολὰ κύματα τῆς ψυχῆς των καὶ προσπαθοῦν νὰ βροῦν τὶ πρέπει νὰ πράξουν, καὶ κουβεντιάζουν μὲ τὸν ἑαυτό τους, καὶ ὅταν ὁ Προύστ, τρελλὰ ζηλεύοντας τὴν Albertine, χάνεται στοὺς λεπτότερους διαλογισμούς, ὑφαίνοντας σὰν ἴστοὺς ἀράχνης, τὰ σχέδια ποὺ θὰ τὴν ἐμποδίσουν νὰ πάει στὰ ἐπικίνδυνα μέρη (στὴ δεξίωση τῆς Κας Jerdurin, στὸ Τροκαντερό), ὅλο αὐτὸ τὸ πυρακτωμένο βίωμα, μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ συντελεῖται στὰ πιὸ βαθιὰ στρώματα τῆς ψυχῆς (τὰ μόνα ἐνδιαφέροντα, θὰ ἔλεγε ὁ Στεντάλ) καὶ βαίνει μὲ ὄχι λαχανιασμένο ρυθμὸ πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι εἶναι κατασκευὴ λογική;

Πρέπει λέτε, φίλε κ. Μελᾶ, ἡ διήγηση νἄχει μέσα της τὸ σκοπό της καὶ τὴ δικαίωσή της. Δηλαδὴ θέλετε νὰ πῆτε, ἂν καταλαβαίνω καλά, ὅτι ἡ διήγηση τότε μόνο εἶναι καλλιτεχνική, τότε μόνο βρίσκεται μὲς στὸ θεμελιακὸ νόμο τοῦ πραγματικοῦ ἔργου, ὅταν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε περιεχόμενο, ἀπὸ κάθε ἄλλο συστατικό, μᾶς συνεπαίρνει, αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ὡς διήγηση, στὴ ροή της. 'Αλλ' ὑπάρχει τέτοια διήγηση καὶ ὅπου ὑπάρχει (λαϊκὰ μυθιστορήματα, ἀστυνομικά, περιπετειώδη), πραγματεύεται καλλιτέχνημα, τέχνη;

"Ας σταθοῦμε σὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς πολλούς, ὄχι πολὺ ἄσχημον, νομίζω, καὶ ποὺ θὰ συμφωνῆ μὲ τὶς γνῶμες σας, ὁρισμὸ τοῦ μυθιστορήματος: «Μυθιστόρημα εἶναι ἱστορία ποὺ μεθᾶ τόσο τὴ φαντασία μας ὥστε νὰ ξεχνοῦμε τὴ δική μας ζωὴ καὶ νὰ μπαίνουμε μὲ περίπαθο ἐνδιαφέρον στὴ ροὴ τῆς ζωῆς τῶν προσώπων τῆς ἱστορίας». Καὶ ρωτῶ τώρα: 'Η διήγηση, αὐτὴ ἡ διήγηση ποὺ γιὰ σᾶς μοιάζει νὰ εἶναι τὸ ἴδιο τὸ μυθιστόρημα, ὅλο τὸ μυθιστόρημα, πῶς θὰ κινηθεῖ, τί θὰ τὴ θρέψει, τί θὰ τὴν κάνει νὰ ὑπάρξει; Τὰ γεγονότα. Καὶ τὰ γεγονότα τί πρᾶμα τὰ δημιουργεῖ, τί εἶναι; Τὰ ἴδια, ἐκτὸς ἀπὸ τ' αὐτοδύναμα φανερώματα τῶν στοιχείων τῆς φύσης (θύελλες, τρικυμίες) τὰ ψυχικὰ κινήματα τῶν προσώπων. Γι' αὐτὰ μόνο ἐνδιαφερόμαστε καὶ μόνο ἐπειδὴ παίρνει στὴν κοίτη της, δείχνει αὐτὰ τὰ κινήματα, ἀποχτᾶ ἐνδιαφέρον, ὁ πάρχει ἡ διήγηση. Τί θᾶταν οἱ ἦχοι μιᾶς σονάτας τοῦ Μπετόβεν καὶ μὲ τὸν θαυμαστότερο τρόπο ἁρμολογημένοι, ἂν μέσα τους, δὲ νοιώθαμε νὰ σαλεύει, γαλήνια, φουρτουνιασμένη, χαρούμενη, λυπημένη ἡ ψυχὴ τοῦ Μπετόβεν, καὶ τὶ θᾶσαν τὰ χρώματα ἑνὸς πίνακα τοῦ Βὰν Γκόγκ ἂν καὶ μὲ τὰ χρώματά του δὲ γίνονταν ὅ,τι καὶ μὲ τοὺς ἦχους τῆς σονάτας καὶ τὶ θὰ ἦταν σὰ σκέτος φθόγγος καὶ οἱ πιὸ ἐξαίσιοι στίχοι τοῦ Σολωμοῦ, ἂν μέσα καὶ μέσ' ἀπ' τοὺς φθόγγους αὐτοὺς δὲν ξανοίγαμε τὰ σαλέματα τῆς ψυχῆς του; Στοὺς μέτριους ἀναζωτικοὺς συγγραφεῖς (μὰ γι' αὐτοὺς τί μᾶς νοιάζει; αὐτοί, ἂν δὲν τοὺς προσέξεις, τὸ πολὺ νὰ γκαρίζουν καὶ νὰ δώσουν μιὰ δυὸ κλωτσιές... στὸν ἀέρα) τὰ ψυχικὰ κινήματα μένουν πραγματικὰ ψυχρὰ λογικὰ κατασκευάσματα, ὅπως λέτε κ' ἐσεῖς, στοὺς καλοὺς ὅμως δένονται, ζεσταίνονται, προχωροῦν, μπαίνουν μὲς στὴν κοίτη τῆς διήγησης, γίνονται διήγηση, παίρνουν, μ' ἄλλα λόγια, καὶ πραγμάτωση καλλιτεχνικὴ (ποὺ χωρὶς αὐτὴ πάλι δὲ θὰ μᾶς ἐνδιέφεραν, μὲς στὴν περιοχὴ τῆς τέχνης). Γιατί, βέβαια, μόνα τὰ ψυχικὰ κινήματα, καὶ τὰ βαθύτερα, ἂν δὲ δοθοῦν σὲ διήγηση, δὲν πραγματώνουν ἔργο ἀφηγηματικὸ ἀλλὰ καὶ διήγηση ποὺ δὲ θὰ τὴν ἔθρεφαν πλούσια, βαθιὰ ψυχικὰ κινήματα, ποὺ δὲ θἄδειχνε, κατά κάποιο τρόπο, σὲ βάθος ἢ μέγεθος, «πράξεις μεγάλες καὶ σπουδαῖες» τοῦ ἀνθρώπινου δράματος, δὲ θἄχε κανένα ἐνδιαφέρον (οὔτε «καθαρὰ» καλλιτεχνικό), δὲ θἄχε, θὰ καταντοῦσε νὰ μὴν ἔχει παρὰ τὸ «κουτὸ» μόνο ἐνδιαφέρον τῶν ἀστυνομικῶν μυθιστορημάτων.

Ν' ἀραδιάσω παραδείγματα διήγησης καὶ τῶν δυὸ εἰδῶν, θρεμμένης ἀπὸ πλούσια, βαθιὰ ψυχικὰ κινήματα κι ἀπὸ ἐντελῶς ἀσήμαντα, μηδαμινά; Γιὰ τὸ δεύτερο εἶδος ἂς μὴν πῶ ὅτι «τύπος» του εἶναι τὰ μυθιστορήματα τοῦ Δουμᾶ ἢ τοῦ Σύη ἢ τοῦ Ponson du Terrail. "Ας πῶ ὅτι εἶναι τὸ «Χίλιες καὶ Μιὰ Νύχτες». Καὶ σᾶς ρωτῶ: μ' ὅλο τὸ παραμυθένιο τους θέλγητρο, μπορεῖτε νὰ διαβάσετε ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀριστούργημα τῆς καθαρῆς διήγησης» περισσότερο ἀπὸ ἕνα δυὸ τὸ πολὺ «ἱστορίες» κάθε φορὰ (καὶ ὄχι βέβαια σὲ πολὺ πυκνὰ διαστήματα); "Ολη ἐκείνη «ἡ μηχανὴ τοῦ θαυμαστοῦ» ὅταν λίγο τὴ ντεμοντάρετε καὶ δῆτε, μ' ὅλα τ' ἀπρόοπτα καὶ τὰ ὑπέρλογά της, πόσο λογικὰ καὶ ὁμοιόμορφα (καθόλου λοιπὸν ἀπροσδόκητα, καί, θἄλεγε ἕνας «ὑπέρλογος, ὁ Ρεμπὼ λ. χ. «ὅλο τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι στὸ ἀπρόοπτο—l'imprévisible — τὸ ἀληθινὸ ὅμως) λειτουργεῖ καὶ ὅταν δεῖτε σὲ τὴ ρηχὸ καὶ περιορισμένο κύκλο κλίνεται τὸ ἀνθρώπινο δρᾶμα τῶν πέντε ἕξη φασουλήδων της, ποὺ θὰ ζητήσετε καὶ τὶ θὰ σᾶς δώσει μέσα ἐκεῖ τὸ βαθύτερο ἀνθρώπινο καὶ καλλιτεχνικὸ ἐνδιαφέρον; (αὐτὰ τὰ δυὸ δὲ χωρίζονται). Εἴμαστε χαλασμένοι, θὰ πῆτε; Χάσαμε τὴν ἱκανότητα ν' ἀκοῦμε τὶς «ἱστορίες» σὰν παιδιά; "Εστω ἀλλὰ σπουδαῖος μυθιστοριογράφος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ξαναφτιάνει τὸν Παράδεισο γιὰ τοὺς μεγάλους.

Τέτοιοι «μάγοι», τέτοιο ἀληθινοὶ θαυματοποιοὶ εἶναι ὅλοι οἱ τρανοὶ μυθιστοριογράφοι καὶ διηγηματογράφοι ἀπὸ τὸ Μπαλζὰκ (ἂς μὴν πηγαίνω πιὸ πίσω) ὡς τὸ δικό μας τὸν Παπαδιαμάντη. "Ολοι αὐτοὶ μὲ ὅποιο τρόπο (μουσικά, ὀρθολογικά, ρεαλιστικά, ψυχολογικά, λυρικά, ὑποκειμενικά, ἀντικειμενικὰ φανταστικὰ) καὶ μ' ὅποιο ὑλικὸ (γεγονότα μεγάλα, χτυπητὰ ἢ καθημερινὰ «πενιχρά», ἀτομικά τους ἢ τρίτων) κι ἂν κατεργάζονται τὸ ἔργο τους, εἶναι ἀλχημιστές, κάνουν φίλτρα, μὲ μιὰ διήγηση, μὲ μιὰ ἱστορία (δηλαδὴ μὲ μιὰ κίνηση γεγονότων μὲς στὴ «διάρκεια») ποὺ τὴν κοίτη τῆς ὅμως τὴν τροφοδοτοῦν, τὴν πλάθουν (ἂν μπορῶ νὰ πῶ) κάθε στιγμὴ ἀνθρώπινες ψυχές, πάθη κ' αἰσθήματα καὶ συναισθήματα, κι αὐτὰ σ' ἀδιάκοπη κίνηση. Καὶ τὰ φίλτρα τους, καὶ ὅταν μᾶς ποτίζουν μὲ θλίψη, κι ὅταν ξεσκεπάζουν καὶ δείχνουν σὲ ὅλη τὴν ἀγριάδα του τὸ πρόσωπο τῆς μοίρας μας, μᾶς δίνουν τὴν καλλιτεχνικὴ ἡδονή, μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ μεγάλες χαρὲς (κ' ἴσως τὴν καθαρότερη) ποὺ μπορεῖ νὰ ζητᾶ ὁ ἄνθρωπος ἐδῶ κάτω. Βλέπω ὅμως ὅτι ἀρχίζω νὰ παρακάνω τὸ σοφό. Γιατὶ ὅλα τοῦτα τὰ ξέρετε βέβαια χίλιες φορὲς καλλίτερα ἀπὸ μένα, φίλε Κε Μελᾶ. Γιὰ τοῦτο καὶ σταματῶ, παρακαλώντας σας νὰ δεχθῆτε τοὺς πιὸ ἐγκάρδιους χαιρετισμούς μου.

ΚΛΕΩΝ ΠΑΡΑΣΧΟΣ

Σημ. Φ. Κ. Καθὼς πληροφορούμεθα, ὁ κ. Σπ. Μελᾶς προτίθεται ν' ἀπαντήσει ἀπὸ τὶς στῆλες τῆς «Κυριακῆς» στὸν κ. Κλέωνα Παράσχο.

ΘΡΑΣΟΥ ΚΑΣΤΑΝΑΚΗ

ΑΘΗΝΑΪΚΑ ΘΕΑΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΛΕΙΜΜΑΤΑ

ΥΠΑΡΧΕΙ ἀναμφισβήτητα μιὰ νέα γενεὰ γυναικῶν ποὺ, ξεπερνώντας τὰ πρῶτα φανατικὰ καὶ νηπιαγωγικὰ βήματα, ἀρκουδίσματα καὶ μαϊμουδίσματα τοῦ φεμινισμοῦ («ἐγὼ εἶμαι ἡ νέα γυναίκα ποὺ θὰ καπνίζω καὶ θὰ ψηφίζω!» κ.τ.λ.) βάζει τὸν ἑαυτό της δίπλα στὸν ἄντρα. Δὲ γυρεύει νὰ εἶναι ἀντίπαλος του, ἐχτρός του, δάσκαλος του, παιδαγωγός του, ἀνώτερη ἢ κατώτερη του, ἀλλὰ ἕνα πλάσμα ποὺ θέλει νὰ τὸν καταλάβει, νὰ δουλέψει, νὰ πονέσει καὶ νὰ χαρεῖ μαζί του. Αὐτὴ ἡ γενεὰ ὄχι μόνο εἶναι ἴση μὲ τὸν ἄντρα, ἀλλὰ καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα ὑπερτερεῖ. "Ενας δίκαιος ἄνθρωπος, βάζοντας τὸ χέρι στὴν καρδιά του ἢ στὸ Εὐαγγέλιο, θἄλεγε πῶς στὸ ρυθμὸ τῆς σημερινῆς κοινωνίας ἡ «ἀληθινὴ» γυναίκα παρουσιάζει ἀρετὲς (ξυπνάδα, ἐπιμονή, σταθερότητα, ἐρωτικὸ πλοῦτο, καταπληκτικὸ συγκέρασμα ἰδεαλισμοῦ καὶ ὀλισμοῦ) ποὺ οἱ ἄντρες ἐμεῖς ἢ δὲν τὶς εἴχαμε ποτὲ ἐξαιρετικὰ ἀναπτυγμένες ἢ ἀρχίζουμε σιγὰ σιγὰ νὰ τὶς χάνουμε. Μιλοῦμε, εἴπαμε, γιὰ τὴν ἀληθινὴ γυναίκα, δηλαδὴ γι' αὐτὴν ποὺ δὲ γυρεύει νὰ πολεμήσει τὸ σύντροφο της, ποὺ δὲ σὲ φέρνει σὲ δύσκολη θέση ὅταν τὴν ἀντικρύζεις, «κύριο» ἢ «κυρία» νὰ τὴν πεῖς, ἀλλὰ ποὺ φτάνει ὁλοένα στὴν ὑψηλότερη καὶ τὴν πιὸ φωτεινὴ ἔκφραση τῆς δύναμης: στὴ σιωπηρὴ καὶ ἀσφαλῆ κατάχτηση, προσφέροντας τὸν πολύμορφο κόσμο τῆς θηλύτητας της. "Ολες τὶς ἀρετὲς ποὺ ἀναφέραμε καὶ πλῆθος ἄλλες πρόχειρες, μικρότερες ἢ κι ἐλάχιστες, ταπεινὲς κι ἀσήμαντες, μὰ ποὺ ὡστόσο φτιάνουν τὸν τύπο τῆς σημερινῆς Εὐρωπαίας γυναίκας. "Ιση μὲ τὸν ἄντρα στὰ καθημερινά, στὰ χαμηλά, καὶ πολὺ βαθύτερη του στὰ πιὸ μεγάλα περάσματα τῆς ζωῆς. Τέτοια εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἡ καινούργια γενεά.

"Ενα ἁπλὸ της ἀντίτυπο βλέπουμε στὴ Δαλιδά, ποὺ παίζει ὁ «θεῖος Κατερίνας 'Ανδρεάδη». Ποιανοῦ εἶναι αὐτὴ ἡ κωμωδία; Τὸ ἀγνοῶ, ὅπως κι ἐσεῖς. Τὸ πρόγραμμα λέει πῶς εἶναι ἐκ τοῦ οὐγγρικοῦ, διασκευὴ τοῦ κ. Μπέζου. "Αλλωστε τὸ ἔργο δὲ σώνει νὰ προκαλέσει τὶς πνευματικές μας περιέργειες σὲ σημεῖο ποὺ νὰ διαρρήξουμε τὰ ἱμάτια μας γιὰ νὰ μάθουμε ποιὸς ὁ ἐξ Οὐγγαρίας δραματουργός.

'Η νοστιμάδα του εἶναι ποὺ παρουσιάζει τὸν τύπο αὐτὸν τῆς συζύγου. Γύρω της πλέκεται ὁ μύθος, ἁπλοϊκὸς ἴσως σὲ πολλὰ σημεῖα, μὲ σκηνικὸ ρυθμὸ βραδύτατο, ἀλλὰ ποὺ μᾶς διασκεδάζει κάθε φορὰ ὅπου τοῦτη ἡ Κα Δαλιδὰ βρίσκεται ἀντιμέτωπη τοῦ κ. Σαμψώντα. 'Αποτελοῦν οἱ δυό τους ἕνα ἐνδιαφέρον σύγχρονο ζευγάρι. "Εκείνη δούλεψε κάπου δέκα χρόνια στὸ Παρίσι, καμαριέρα κάποιας γαλλίδας ἀριστοκράτισσας, ἐκείνος ἴσο χρονικὸ διάστημα σωφέρης στὸ ἴδιο σπίτι. Κάνανε ἀρκετὲς οἰκονομίες, γυρίσανε στὴν πατρίδα κι ἀνοίξανε ἕνα ἐστιατόριο πολυτελείας, ὅπου οἱ εἰσπράξεις περίφημες. "Ολα καλὰ καὶ θεάρεστα ὥς τὴ στιγμὴ ποὺ κερδίζουν ἕνα λαχεῖο εἴκοσι ἑκατομμύρια. 'Απ' ἐκεῖ καὶ πέρα τὰ πράματα σκουραίνουν. Πολιορκοῦν τὸ σύζυγο κάθε λογῆς μεσίτες, νὰ τοῦ πουλήσουν οἰκόπεδα, σπίτια, αὐτοκίνητα, μοτοσυκλέττες, ράδια κ.τ.λ. Αὐτὲς οἱ σκηνὲς κουράζουν τὸν ξενοδόχο— Σαμψώντα, θυμίζουν παρόμοια εὔκολα εὑρήματα τοῦ ἀμερικανικοῦ κινηματογράφου καὶ συνεπῶς κουράζουν κι ἐμᾶς τοὺς θεατές. Εἶναι ὁμοιόμορφες, ἀργοκίνητες, κ' ἡ ξυπνάδα τους σταγωνομετρική. Μὰ τὸ καθαυτὸ δράμα τῆς «κωμωδίας εἶναι ἀλλοῦ: στὸν ξαφνικὸ ἐρωτικὸ πόθο τοῦ ξενοδόχου μας γιὰ τὴ μικρὴ του σερβιτόρα. Αὐτὴ ἡ 'Ελενίτσα, ἀπὸ τὴ μέρα ποὺ μτῆκαν στὸ σπίτι τὰ ἑκατομμύρια, τὰ ὀσμίζεται ὅπως ἡ γάτα τὸ λαρδί. Δὲν ἔχει πιὰ ἡσυχία. Φέρνει βόλτες γύρω στὸ μεσήλικα ξενοδόχο μας, τὸν ἀνάβει, τὸν πυρπολεῖ, κάνει ὅλα τὰ γνωστὰ κόλπα γιὰ νὰ δαιμονιστεῖ ὁ «δαίμονας τῆς μεσημβρίας». 'Ο ἀρραβωνιαστικός της, ἕνα φτωχὸ κι ἄθουλο παιδὶ τῆς πιάτσας, χρησιμεύει γιὰ νὰ αὐξαίνει τὶς ζήλειες τοῦ ἀφεντικοῦ, ποὺ δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ βαστάξει τὸ τόσο φροῦδικό του βάσανο. 'Η Δαλιδὰ ποὺ ἔχει μεγάλη πείρα ἀπὸ τὰ τοιαῦτα, κάνει πῶς δὲ βλέπει, ἀλλὰ ξαίρει τὴν καινούργια κατάσταση. Τὴν παρακολουθεῖ, ἐνημερωμένη ἀπὸ τὸ λεντζέρη της, ποὺ εἶναι ἕνας «ἀπὸ μαγειρίου θεὸς» καὶ σώζει κάθε τόσο τὴν κατάσταση. 'Απὸ τὸ λεντζέρη της μαθαίνει πῶς ὁ σύζυγος δὲν ἔχει καμιὰν δριζόντεια, ἂς ποῦμε, σχέση μὲ τὴ μικρή. Παραμένουν στὶς κάθετες πιπεράτες ἐπαφές. "Οπου ἡ Δαλιδά, σὰν ἔξυπνη γυναίκα, ἀντὶ νὰ χαρεῖ, γίνεται ἔξω φρενῶ καὶ κυριεύεται ἀπὸ βαθύτατη ἀνησυχία: «Δὲν ἔχουν σχέσεις; Αὐτὸ εἶναι τρομερό!» Καταλαβαίνει πῶς πρέπει νὰ βάλει ἐμπρὸς τὴ στρατηγικὴ τῆς ἐπίθεσης. Οὔτε μιὰ στιγμὴ θυμώνει μὲ τὸν ἄντρα της: «"Ενα ἀδύνατο πλάσμα, τί νὰ σοῦ κάνει; Περνάει μιὰ κρίση, ἔχει πελαγώσει, σ' αὐτὴ του τὴν ὥρα πρέπει νὰ σταθῶ δίπλα του. Μὲ τὴ στοργή μου, μὲ τὴ δέκα χρονῶ συζυγική μου ἀγάπη. Μὲ τὰ μάτια μου τέσσερα! 'Εγὼ θὰ τὸν σώσω!» Χωρὶς σκηνές, χωρὶς φωνές, γαλήνια καὶ πολιτισμένα. Καὶ πονηρότατα. Ποιὰ εἶν' ἡ δύναμη ποὺ τραβᾶ τὴ μικρὴ ἀντροχωρίστρα; Τὰ εἴκοσι ἑκατομμύρια. "Ε! αὐτὴν τὴ δύναμη θὰ τοῦ τὴν ἀφαιρέσει, ὅπως καὶ ἡ παλιὰ ἐκείνη Δαλιδὰ ἀφαίρεσε τὴν ἀνάλογη ἰσχὺ τοῦ Σαμψώντα. "Ετσι καὶ γίνεται. "Εχει μιὰ συγκινητικὴ σκηνὴ μὲ τὸν ἄντρα της, τοῦ λέει πῶς τὰ ξαίρει ὅλα καὶ πῶς, καθὼς τὰ εἴχανε συμφωνήσει στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἀγάπης τους, τὸν ἀφίνει ἐλεύθερο. 'Εκεῖνος πότε τῆς ἀπαντᾶ πῶς ἔχει καθῆκον νὰ τῆς ἐξασφαλίσει τουλάχιστον μιὰν ἀνετη ζωή: «'Εγὼ εἶμαι ἱππότης, ὄχι μίζερα πράματα. Νὰ μοῦ πεῖς τί θέλεις, καὶ θὰ τὄχεις ἀμέσως!»—«"Ε! ὄχι μεγάλα πράματα, τὸ ξαίρω πῶς εἶσαι ἱππότης...»—«"Ενα λογάκι σου, πές μου. Λέγε λοιπόν!»—«"Ε! ἐκεῖνα τὰ εἴκοσι ἑκατομμύρια, τίποτε, μὰ τίποτε ἄλλο!» 'Ο σύζυγος παγώνει, γιατὶ στὸ βάθος, παρ' ὅλα ποὺ τοῦ λέει ἡ μικρὴ γιὰ τὴν ἀσυμφεροντόλογη ἀγάπη της, φοβᾶται πῶς τὰ εἴκοσι αὐτὰ ἑκατομμύρια εἶναι γιὰ τὴν τρυφερὴ ὄπαρξη τῆς σερβιτόρας κάτι πολὺ σημαντικότερο ἀπὸ τὶς ἀντρικές του χάρες. 'Αλλὰ δὲν μπορεῖ πιὰ πώρα ν' ἀρνηθεῖ. Καὶ δίνει τὰ ἑκατομμύρια στὴ σύζυγο. Αὐτὴ τὰ παίρνει ἀπὸ τόνα χέρι κι ἀπὸ τ' ἄλλο τὰ περνᾶ στὸν ἀρραβωνιαστικό, νὰ κάνει μιὰ δουλειά, νὰ ἐπιτύχει καὶ νὰ γίνει ἐπιτέλους ἄντρας. «"Ενας καλὸς παρατηρητὴς χαλιβδωμένος στὴ ζωϊκὴ πείρα», ὅπως θἄλεγε κι ὁ κ. Καραγάτσης, μαντεύει πῶς ἡ μικρὴ ἀκολουθεῖ τὸν ἑκατομμυριοῦχο τῆς τελευταίας ὥρας, κι ὁ Σαμψὼν παραμένει σπίτι. «Γεροντοῦλη μου, πάλι μαζί! τοῦ λέει ἡ Δαλιδά.

'Η Κα 'Ανδρεάδη στὸ ρόλο τῆς συζύγου, ἔχει ἕναν ἀνετο πολιτισμό, μιὰ συνεργὸ εὐφυΐα, ἕνα διακριτικὸ ἀχτίδωμα συγκίνησης ποὺ δίνει στὸν τύπο τῆς «πολὺ σύγχρονης» αὐτῆς γυναίκας μιὰν ἀνάγλυφη ἀρτιότητα. Στὸ τέλος, ἀντὶς νὰ θριαμβέψει ποὺ νίκησε, ἔχει μιὰ πικρία, ἕνα βαθὺ δραματικὸ τσάκισμα ἐξαίρετης κωμωδοῦ. Προεκτείνει ἀνθρώπινα τὸ ρόλο. Μὲ τὸ παίξιμο της, μᾶς λέει πῶς κάτι ἔχει χαλάσει μέσα σὲ τοῦτο τὸ σπιτικό. Μπορεῖ νὰ δένουνται στὴ στοργή τους τώρα πιὸ σφιχτὰ οἱ δυό τους, ἀχῶριστοι γιὰ πάντα, μὰ τὸ ἀνεπανόρθωτο ἔχει γίνει. Τὰ χρόνια ποὺ πέρασαν εἶναι τὸ ἀνεπανόρθωτο:

Οἱ περασμένες μέρες πίσω μένουν...
Κρύα κεριὰ λυωμένα καὶ κυρτά.
Τὶ γρήγορα ποὺ ἡ σκοτεινὴ γραμμὴ μακραίνει,
Τὶ γρήγορα ποὺ τὰ σβηστὰ κεριὰ πληθαίνουν.

'Η Κα 'Ανδρεάδη μᾶς πείθει περισσότερο ἀπὸ τὸ ἔργο, τὸ ξεπερνᾶ καὶ δικαιολογεῖ τὴν παράσταση.

'Ο κ. Γιαννίδης, στὸ ρόλο τοῦ συζύγου, τὴ στιγμὴ ποὺ ἔχει τὴν πρώτη μεγάλη συνομιλία μὲ τὴ γυναίκα του, ἀργότερα στὴ σκηνὴ ὅπου αὐτὴ τοῦ γυρεύει τὸ θησαυρὸ καὶ τέλος ὅταν ξαναγυρνᾶ κοντά της, καὶ βλέπουν μαζί τὸ πῶς ἡ ζωή τους ἔχει ἑνώσει γιὰ πάντα, εἶναι ἠθοποιὸς τῆς μεγάλης σειρᾶς. Στὶς ἄλλες του ὅμως σκηνὲς (μὲ τοὺς μεσίτες, μὲ τὴ μικρὴ κ.τ.λ.) ἔχει μιὰ προχειρότητα ποὺ δὲν τοῦ ταιριάζει.

'Ο κ. Σταρένιος, παίζει ἐκεῖνον τὸ λεντζέρη, ὅταν ἀνοικονόμητο πανταχοῦ παρόντα ὠτακουστή, καὶ γίνεται μ ἐτὴ συντροφιά του ἕνας ἀπὸ τοὺς καλλίτερους τυπίστες τοῦ θεάτρου μας. Εἶτανε ἡ πιὸ χαριτωμένη φιγούρα τῆς παράστασης.

'Ο κ. Φαρμάκης κράτησε πολὺ καλὰ τὸ ρόλο τοῦ ἀναποφάσιστου ἀρραβωνιαστικοῦ.

(Συνέχεια στὴ σελ. 64)

Τ' "ΑΛΛΟΤΡΙΑ,,

«ΤΟ ΧΑΜΕΝΟ...»

"Ενα ἑλληνικὸ νησί, ποὺ δὲν ὑπάρχει, Τῆλος τ' ὄνομά του, μετετέθη, αὐτὸ τὸν καιρό, ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο, στὸν Εἰρηνικὸν ὠκεανό. 'Η προσταγὴ δόθηκε ἀπὸ ἕναν ἀγαπητό μου συγγραφέα καὶ προσωπικό μου φίλο — τὸν κ. Μ. Καραγάτση — κι' ἐκτελέστηκε σὲ μιὰ καινούργια του νουβέλα, τὸ «Χαμένο νησί». Διαβάζω πάντα μὲ ζεστὸ ἐνδιαφέρον καὶ μεγάλη εὐχαρίστησι τὰ ἔργα του. "Εχει ἀναμφισβήτητο δῶρο ἀφηγητῆ — ἴσως, μάλιστα, σ' αὐτό, νὰ εἶναι πρωτομάστορας ἀνάμεσα στοὺς νέους — μιὰ περιγραφικὴ δύναμι ὄχι τυχαία, μιὰ τέχνη ἀσφαλῆ νὰ πλέκῃ πετυχημένα τὸ φανταστικὸ μὲ τὸ πραγματικό, ἀρχιτεκτονικὲς ἱκανότητες στὴ σύνθεσι ἄξιες προσοχῆς — ὅταν δὲν τὸν παρασέρνει κάποια φαγούρα νὰ μᾶς πῇ τὶς ἰδέες του — μιὰ νόησι τοῦ πλαστικοῦ καὶ μιὰ δεξιότητα νὰ τὸ ἀποδίδῃ, στήνοντας, πολλὲς φορές, μὲ λίγες πινελιές, τὸ πρόσωπο μπροστά σας, ζωηρὴ φαντάσια κι' ἀνήσυχη ματιά, ἐξερευνητική, ποὺ ἀναζητεῖ καὶ προσπαθεῖ ν' ἀνιχνεύσῃ καινούργιους ὁρίζοντες. Μπορεῖ νἄχῃ κανεὶς ὅσες θέλει ἐπιφυλάξεις γιὰ τὰ μυθιστορήματά του. Αὐτὰ ὅμως, τὰ γενικὰ προσόντα, δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ τ' ἀρνηθῇ.

'Η πιὸ μεγάλη ἐπιφύλαξι, ποὺ μπορεῖ νὰ σταθῇ κάπως εἶν' ἕνας ἀέρας πανσεξουαλισμοῦ, ποὺ πνέει στὰ βιβλία του. Θὰ ἦταν ἄδικο, γιὰ μιὰ καλλιτεχνικὴ φύσι τόσο ζωντανή, σὰν τὸν κ. Καραγάτση, νὰ τὸν κατατάξῃ κανεὶς στὰ πολυάριθμα θύματα ἑνὸς ὀψίμου φρωϋντισμοῦ, ποὺ ἐδῶ καὶ κάμποσο καιρὸ περιφέρονται στὴ φιλολογική μας ἀγορά. Οἱ ἐμπνεύσεις τοῦ κ. Καραγάτση δὲν ἔρχονται ἀπὸ κακοχωνεμένα βιβλία. Εἶναι πολὺ προσηλωμένος στὴ ζωή. Καὶ ἡ σεξουαλικὴ ἀνησυχία, ποὺ ὑπεραφθονεῖ στὰ βιβλία του, ἐπιβάλλει τὸ ὑλικό της γιὰ δυὸ σοβαρὲς αἰτίες. 'Η μία, καθαρὰ ζωϊκὴ — τὰ νειάτα τοῦ συγγραφέα — καὶ ἡ ἄλλη καλλιτεχνικὰ ζωτική: 'Ο μυστικὸς πέπλος, ποὺ σκεπάζει ἀκόμα τὴν ἀρκετὰ σκοτεινὴ σεξουαλικὴ περιοχὴ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ ποὺ εἶναι φυσικὸ νὰ ἐρεθίζῃ τὴ δημιουργικὴ φαντασία.

Πραγματικά, δύο εἶναι τὰ μεγάλα προβλήματα, ποὺ βασανίζουν ἀνέκαθεν τὰ πλάσματα, γιατί δυὸ εἶναι καὶ τὰ κυρίαρχα ἔνστικτά μας: Τὸ πρόβλημα τῆς ἐργασίας, γιατί σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὴν αὐτοσυντήρησι· καὶ τὸ ἐρωτικὸ πρόβλημα, ποὺ θέτει τὸ ἔνστιχτο τῆς ἀναπαραγωγῆς. Τὸ πρῶτο ἔχει πολὺ ἐξερευνηθῇ καὶ τόσο διαφωτισθῇ, ποὺ τὰ συμπεράσματα τῆς ἔρευνας ἔφεραν κολοσσιαία ἐπανάστασι στὴν κοινωνικὴ ζωή — μιὰ ἐπανάστασι ποὺ μανιάζει ἀκόμα γύρω μας. Τὸ δεύτερο, φωτισμένο ἀπὸ τὸν Χέηβλοκ "Ελλις, τὸ Φρώϋντ, τὸν "Αντλερ καὶ πλῆθος ἄλλους, θεωρητικοὺς καὶ δημιουργούς, εἶναι ἀκόμα ἐπὶ τάπητος, παρουσιάζει περιθώρια καὶ προσμένει κι' αὐτὸ τὴν ἐπανάστασί του. 'Εδῶ μένει κάποιο ἔδαφος πρωτοτυπίας.

Μὲ τὸ «Χαμένο Νησὶ» ὁ κ. Καραγάτσης ὑψώνει κι' ἀνεμίζει μὲ πολλὴ ὁρμὴ τὴν ἐπαναστατικὴ σημαία, στὸ δεύτερο αὐτὸ πρόβλημα. Στὴ σειρὰ τῶν ἔργων, ποὺ μᾶς ἔδωσε ὡς τὰ τώρα καὶ ποὺ εἶναι μιὰ συνέχεια — ἀλλὰ καὶ μιὰ διαμετρικὴ ἀντίθεσι — τοῦ ἔργου τοῦ κ. Ξενοπούλου, αὐτὴ ἡ πελευταία νουβέλα, ἂν δὲν εἶναι τὸ καλλίτερο βιβλίο του εἶναι ἀσφαλῶς τὸ πιὸ ἐκφραστικό. Γιὰ νὰ μὴν ξαφνιαστῇ ὅμως ὁ κ. Καραγάτσης — καὶ πολὺ περισσότερο ὁ ἀναγνώστης — μὲ τὸ συσχετισμὸ αὐτὸν μὲ τὸ ἔργον τοῦ κ. Ξενοπούλου, πρέπει νὰ ξεκαθαρίσω, μιὰ στιγμή, τὴν ἔννοιά του. 'Ο κ. Καραγάτσης, σὰν ἀντιπρόσωπος τοῦ ἐρωτισμοῦ τῆς νέας γενεᾶς, εἶναι μιὰ συνέχεια τοῦ κ. Ξενοπούλου, ποὺ στάθηκε ὁ συμπυκνωτὴς τοῦ ἐρωτισμοῦ τῆς περασμένης. 'Αλλὰ προβάλλει, σύγχρονα, καὶ σὰν ἀντίποδας, γιατί ὁ ἐρωτισμὸς τοῦ κ. Καραγάτση, ποὺ προσπαθεῖ νὰ κατεβῇ ὅσο μπορεῖ πιὸ βαθειὰ στὰ σκοτεινὰ ὑπόγεια τοῦ ἀσυνείδητου καὶ τοῦ ὑποσυνείδητου, νὰ ζήσῃ δυνατὰ τὴ μυστικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς σάρκας εἶναι ἡ ἄλλη ἄκρη τοῦ νοικοκυρίστικου καὶ κάπως ρωμαντικοῦ ἐρωτισμοῦ, παρ' ὅλες τὶς αἰσθησιακές του ἀποχρώσεις, ἐρωτισμοῦ τοῦ κ. Ξενοπούλου. Καὶ μιὰ συγκριτικὴ μελέτη τῶν δύο αὐτῶν συγγραφέων θὰ μᾶς ἔδινε ἀνάγλυφη τὴν ἐρωτικὴ ψυχολογία δυὸ γενεῶν. Εἶπα — γιὰ νὰ ξαναγυρίσω στὴ νουβέλα — ὅτι ὁ κ. Καραγάτσης, μὲ τὸ «Χαμένο Νησὶ» ὑψώνει τὴν ἐπαναστατικὴ σημαία. Δυστυχῶς ὁ χῶρος δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ δώσω πλατειὰ ἀνάλυσι τοῦ ἔργου — θὰ τὸ κάμω ἄλλοῦ, γιὰ ὅλη τὴν ἐργασία τοῦ συγγραφέα — καὶ νὰ εἰκονογραφήσω, μὲ λεπτομέρειες, τὴν κριτική μου. Θὰ περιοριστῶ σὲ λίγες πινελιές. 'Απ' ὅλα τὰ πρόσωπά της τὸ ἐκφραστικώτερο, τὸ ἀντιπροσωπευτικώτερο, εἶναι, χωρὶς ἄλλο, ἡ Χουχοῦ, μιὰ γρηὰ χρόνων ἀμνημονεύτων, ποὺ συμβολίζει τὸν κόσμο τοῦ ἀσυνείδητου ἢ τοῦ ὑποσυνείδητου, ποὺ δὲ στομώθηκε ὅμως, δὲ δυναστεύτηκε οὔτε ἀπὸ τὴ συνείδησι, στὸ σεξουαλικὸ κεφάλαιο, οὔτε ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ἀγωγὴ καὶ τὸ φόβο τῆς κριτικῆς. 'Η γρηὰ ἔζησε, χάρηκε τὸ κορμί της, μὲ τὴν ἀπόλυτη ἐλευθερία τῆς ξετσίπωτης. Εἶναι στοιχειό, Μοῖρα καὶ δύναμι κυβερνήτρα, ὅπως ἀκριβῶς ὁ κόσμος τοῦ ὑποσυνείδητου — κι' ἂς τὴν καταφρονοῦν, ὅπως περιφρονοῦμε, σὰν ντροπιασμένες, ὅλες τὶς παρῶθήσεις, ποὔρχονται ἀπὸ τὸν κόσμο τοῦ ὑποσυνειδήτου — μέσα σ' αὐτὸ τὸ νησί, ποὺ συμβολίζει τὴν ἐρωτικὰ μαραζωμένη καὶ δραματικὴ ζωή μας. Ξεφρενιασμένη, ἐπαναστατημένη γιὰ τὴν ψευτιὰ καὶ τὴν ὑποκρισία τοῦ νησιοῦ ἡ Χουχοῦ τὸ καταριέται ν' ἀφανιστῇ. Καὶ ἡ κατάρα της πιάνει. Τὸ νησὶ ξεκολλάει ἀπὸ τὴ βάσι του καὶ παραδέρνει στὰ πέλαγα, ὥς που νὰ σταματήσῃ ἐκεῖ, ὅπου ἡ φύσι ζῇ πρωθόρμητη καὶ πρωτόγενη... Κυριεύεται ἀπὸ τοὺς ἄγριους κι' ἀναπλάθει ἔτσι τὴ ζωή του. Μετὰ τοὺς ὀρχαίους κυνικοὺς καὶ τὸ Ζὰν — Ζὰκ — Ρουσσὼ μᾶς ὑποβάλλει ἔτσι ὁ κ. Καραγάτσης τὴν ἰδέα τῆς ἐπιστροφῆς στὴ φύσι. Τὸ συγγραφέα δ ἐφαίνεται νὰ τὸν ἐνδιαφέρει, στὸ ἐρωτικὸ θέμα, παρὰ μονάχα τὸ φῦλο. Τὸ ἄτομο διόλου. 'Η κόρη τῆς Χουχοῦς, ποὺ κρυσταλλώνει τὴν ἐρωτικὴν ὑπόθεσι σ' ἕνα ἄτομο καὶ μάλιστα ὥς τὸ σημεῖο νὰ προφέρῃ μὲ λαχτάρα τ' ὄνομά του, ὅταν βρίσκεται στὴν ἀγκαλιὰ ἑνὸς ἄλλου, σκοτώνεται, σὰν ἀπὸ μυστικὴ θέλησι καὶ προσταγὴ τῆς γρηᾶς.

Μιὰ νουβέλα μὲ «θέση»; "Οχι ἀκριβῶς! 'Η σπονδυλικὴ στήλη της εἶναι σκεπασμένη μὲ σάρκες ζωντανές. 'Υπάρχει κόσμος ποὺ κινεῖται σ' αὐτὸ τὸ νησί, ὅπου ὁ ἄνθρωπος φθάνει ναυαγός. 'Ολόκληρη πινακοθήκη τύπων, πραγματικῶν καὶ φανταστικῶν, περιπέτειες, ἐπεισόδια, σκηνὲς δραματικές, ἀτμόσφαιρα τεντωμένη, λαχανιαστή, μερικὲς φορὲς σχεδὸν ἐπιφυλλιδογραφική, θαλασσογραφίες περίφημες, τοπία μαεστρικὰ δοσμένα — ὅπως αὐτὰ τῆς ρεματιᾶς τοῦ μύλου — τέλος κάποια ποίησι καί, ποῦ καὶ ποῦ, ἕνα δροσερὸ χιοῦμορ. Καὶ ὅμως! ὑπάρχει κάτι, σ' ὅλα αὐτά, ποὺ θάθελε κανένας νὰ εἶναι ἀλλοιῶς. Θάθελε νὰ ἰδῇ αὐτὰ τὰ προσόντα νὰ στρέφωνται σ' ἄλλου εἴδους δημιουργία, νὰ ὑποταχθοῦν σ' ἄλλο νόημα τέχνης. 'Αλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι τοῦ παρόντος. Θὰ μιλήσω ἄλλοτε.

ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

('Από τὴ σελ. 63)

ΑΘΗΝΑ·Ι·ΚΑ
ΘΕΑΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΛΕΙΜΜΑΤΑ

Τὴν 'Ελενίτσα, τὴ «δολερὰ παιδίσκη», τὴν ὑποδύεται ἡ Δις Κουρή. Εἶναι μιὰ νέα θεατρίνα ποὺ ἔχει ταλέντο καὶ ποὺ μᾶς ἔκανε λαμπρὴν ἐντύπωση στὸ «Πρῶτο ἔργο τῆς Φάνυ». 'Αλλὰ ἐδῶ εἶναι ἀγνώριστη. 'Ακατανόητα πράματα. 'Αντὶ νὰ μιλεῖ πρὸς τοὺς συμπάσχοντες ἐπὶ σκηνῆς συναδέλφους της, εἶναι γυρισμένη διαρκῶς πρὸς τὴν πλατεία, γυρεύοντας θαρρεῖς νὰ μᾶς πείσει πὼς δὲν τὰ παίρνει στὰ σοβαρὰ αὐτὰ ὅλα τὰ πράματα. Πὼς συνεννοεῖται μὲ τὸ κοινὸ καὶ πὼς τὸ κοινὸ καταλαβαίνει. Κρατᾶ τὸ ἄτομο της ἔξω ἀπὸ τὴν προσωπικότητα ποὺ πρέπει νὰ ἐπενδυθεῖ. "Ωρες ὧρες, μὲ τὸν τρόπο ποὺ μιλεῖ πάνω ἀπὸ τὴ ράμπα, θυμίζει πολιτικοὺς ἄνδρας σὲ προεκλογικὴ περιοδεία, καθὼς κι αὐτοὶ μιλοῦν πάνω ἀπὸ τὸ μπαλκόνι τοῦ ξενοδοχείου. 'Κι ἐνῶ θυμίζει αὐτούς, παίζει ὅπως ἔπαιζαν καὶ στὶς παντομίμες, στὶς σχολικὲς τελετές, στὸν παλιὸ καλὸ καιρό.

Κρίμα, γιατὶ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβει, ἀφοῦ ἔχει ταλέντο, πὼς τὸ θεατρικὸ παιχνίδι εἶναι μιὰ πολὺ μεγάλη καὶ σοβαρὴ δουλειά. Πρέπει νὰ τὸ πιστέψει ἡ ἴδια γιὰ νὰ μᾶς πείσει κατόπι κι ἐμᾶς. 'Ο ἠθοποιὸς ποὺ θέλει νὰ στέκει πάνω ἀπὸ τὸ ρόλο του, ὁποιοσδήποτε κι ἂν εἶναι ὁ ρόλος αὐτός, στέκει πάντα ἔξω ἀπὸ τὴν τέχνη. Αὐτὴν τὴν παρατήρηση τὴν κάνουμε γενικότερα καὶ γιὰ καμπόσους ἄλλους νέους ἠθοποιούς μας, ποὺ ἔχουν ἀναντίρρητες ἀρετὲς κι ὡστόσο κινδυνεύουνε νὰ χαθοῦν μέσα στὴν παρεξήγηση, στὴν εὐκολία καὶ στὴν ἡμιμάθεια.

ΘΡΑΣΟΣ ΚΑΣΤΑΝΑΚΗΣ

Κυκλοφορεῖ σὲ λίγο:
ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ
ΟΙ ΑΠΟΚΛΗΡΟΙ ΤΟΥ ΕΡΩΤΑ
ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ
ΕΚΔΟΣΗ
"ΓΛΑΡΟΥ"

Κυκλοφοροῦν σὲ λίγο:
Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ
Β'.
Κ. ΣΟΥΚΑ
ΘΑΛΑΣΣΑ
"ΑΕΤΟΣ"

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΛΑΘΗ

Σελ. 44, στήλη 2η, γραμμή 71, γράφε: **Μαντελαὶν ντὲ Σκουντερὺ (1607 - 1701)** ἀντὶ (1607 - 1674).

Σελ. 46, στήλη 1η, γραμμή 37, γράφε: **Αὐτὸς ἐποίησε** ἀντὶ Αὐτὸν ἐποίησε.

Σελ. 34 στήλη 3η, γραμμὴ 3, γράφε: **αἰσθητικὸς** ἀντὶ αἰσθηματικός.

'Η βιβλιοκρισία τοῦ κ. Τέλλου "Αγρα διὰ τὴν «Γαλήνην» τοῦ κ. Βενέζη στὸ ἑπόμενον.